

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

J O M E L I P S

JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES
YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK BİLİMLER DERGİSİ

Teoride Ve Pratikte İşten Ayrılma Niyeti
Turnover Intention In Literature And Practice

Müşriklerin Peygamber Algısı Ve Hz. Peygamber'e İftiraları
The Perception Of The Polytheists On The Prophet And Their Slanders
Against Him

**Üniversite Öğrencilerinin İklim Değişikliği Farkındalığının Toplumsal
Kalkınmadaki Potansiyel Rolünün Araştırılması**
Investigation Of The Potential Role Of Climate Change Awareness Of
University Students In Social Development

**Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Güç&Küreselleşme: Abd'nin
Yumuşak Gücünün Uluslararası Politika Üzerindeki Rolü**
Soft Power And Globalization In International Relations: The Role Of Us
Soft Power In International Politics

Demokrasi Ve Müzakereci Demokrasi Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation On Democracy And Negotiator Democracy

**Takiyuddin İbn Teymiyye'nin Hanefi Usûlüne Eleştirileri (Kıyas, Hile-İ
Şer'iyye Ve Farâzî Fıkıh Örneğinde)**
Criticisms Of Taqyuddin Ibn Taymiyyah On Hanafi Usûl (In The Case Of
Qiyas, Hile-l Shar'ıya And Fictitious Fiqh)

ISSN: 2547-9512 CİLT:8 SAYI 2 YIL: 2023

BARTIN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**JOMELIPS JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES**

**YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK
BİLİMLER DERGİSİ**

ISSN: 2547-9512

CİLT:8 SAYI 2 YIL: 2023

Sahibi:

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Adına

Rektör Prof. Dr. Orhan UZUN

Editör:

Doç. Dr. Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi obaykal@bartin.edu.tr

Editör Yardımcısı:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE apece@bartin.edu.tr

Bölüm Editörleri:

Prof. Dr.. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi İşletme sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Kamu Yönetimi- Uluslararası İlişkiler Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü mhizmetli@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi İktisat akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi İşletme ayhankarakas74@gmail.com

Doç. Dr. Üyesi Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi Edebiyat honer@bartin.edu.tr

Mizanpaj:

Kemal TÜMİNÇİN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi hamzac@hotmail.com

Prof. Dr. İbrahim DELİCE Cumhuriyet Üniversitesi delice@cumhuriyet.edu.tr

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ Antalya Bilim Üniversitesi ismail.ceritli@antalya.edu.tr

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN Dicle Üniversitesi abilen@gmail.com

Prof. Dr. Kahraman ÇATI Düzce Üniversitesi kahramancati@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ Düzce Üniversitesi selamiyildiz@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metin.saban@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Said KINGİR Sakarya Üniversitesi saidkingir@hotmail.com

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM Bülent Ecevit Üniversitesi ertugruly@beun.edu.tr

Prof. Dr. Yasin BOYLU Gazi Üniversitesi yasinboylu@gmail.com

Prof. Dr. Alper Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi ayhankarakas74@gmail.com

Doç. Dr. M. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi sceyhan@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Yaşar ÖZ Bartın Üniversitesi yasaroz@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi honer@bartin.edu.tr

Bilimsel Danışma ve Hakem Kurulu (Advisory and Review Comitte)

Prof. Dr. Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Selahattin Karabınar, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Aydın Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yasemin Köse, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şükrü Balcı, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Managment, Bulgaria

Prof. Dr. Halit Keskin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kahraman ÇATI, İnönü Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erdinç Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kashif HUSSAİN, UCSI University, Malaysia

Prof. Dr. Said KINGİR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Sakal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Recep TARI Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Rahmi YAMAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer ÇAHA, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şenol Durgun, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mevlüt TATLIYER, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülkadir GÖLCÜ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erdoğan EKİZ, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
Doç. Dr. Ahmet EYİM, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mahirah KAMALUDİN, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Elif BAYKAL, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nuray TÜRKER, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şevki ULAMA, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zainizam ZAKARİYA, Sultan Idris Education University (UPSI), Malaysia
Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman Bayraktar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Said KÖSE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Enes Bal, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Atıf AKGÜN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman BABACAN, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir BİLEN, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Fatih CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Marhanum CHE MOHD SALLEH, International Islamic University Malaysia,
Dr. Öğr. Üyesi. Ayşe Gül ÇIVGIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Kamil COŞTU, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit KARAASLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi YUSUF PUSTU Gazi Üniversitesi. Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Yabancı Dil Editörü:

Öğr. Gör. Pınar ÇELEBİ DEMİRARSLAN Bartın Üniversitesi pdemirarslan@bartin.edu.tr

Değerli Akademisyenler;

2016 yılında Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına yayınlanmaya başlayan JOMELIPS dergisi bu sayıdan itibaren üniversitemiz bünyesinde akademik faaliyetlere başlamış olan Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına yayın hayatını sürdürecektir. Dergimiz yayınlanan 16. sayısı ile 7. yılını geçmiştir. Bu süre zarfından dergimize katkı veren tüm yazarlarımıza, hakemlerimize, akademik ve idari personelimize teşekkürü ederiz.

JOMELIPS dergisi sosyal bilimler alanında akademik standartlarda hazırlanmış, araştırma makalesi, derleme makale, örnek olay, kitap tanıtımı çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. JOMELIPS, ulusal hakemli bir dergi olup, haziran ve aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır. Elektronik olarak yayın faaliyetini sürdüren dergimiz belirtildiği takdirde lisansüstü tezlerden üretilmiş akademik çalışmalara da bünyesinde yer vermektedir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizce olup her bir çalışma yedi ayrı bilimsel indekste kendisine yer bulmaktadır. “Ulusal hakemli” statüsünde olan dergimizin TR Dizin/Ulakbim’de taranması için gerekli çalışmaları devam etmektedir.

JOMELIPS dergisi için temel değer özgünlüktür. Dergimize gelen akademik çalışmalar öncelikle biçim açısından kontrol edilmekte, daha sonra Turnitin yardımıyla incelenmektedir. İstenilen niteliğe haiz eserler alanında yetkin bölüm editörleri tarafından konusunda uzman hakemlerin değerlendirmesine sunulmaktadır. Kör hakem uygulaması aracılığıyla iki ayrı incelemeden geçen çalışmalar, gerekli düzeltmeler dahilinde yayınlanabilmektedir.

16. Sayımızın yayınlanması sırasında desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Orhan Uzun’a, Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Mustafa Sabri GÖK’e şükranlarımızı sunuyorum. Ayrıca dergimizin yardımcı editörü Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE’ye, değerli yazarlarımıza, hakemlerimize, alan editörlerimize, mizanpaj editörü Kemal TÜMİNÇİN’e teşekkürü bir borç biliyorum.

1 Ocak 2024 tarihinden itibaren 17. sayımız için makale kabulü başlayacaktır. Önümüzdeki sayı için son gönderim tarihi 1 Haziran 2024’tür. Gönderilecek yazıların biçim bakımından dergi şablonuna uyması, ORCID numarasının eklenmesi önem arz etmektedir. Dergimize katkı yapmak isteyen, akademik dünyaya özgün eserler sunmayı hedefleyen siz değerli bilim insanlarını dergimize davet ediyoruz. Dergimiz sizlerin katkılarıyla daha da güçlenecektir. Saygılar.

Doç. Dr. Ömer BAYKAL

Editör

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR NOTU.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
Teoride Ve Pratikte İşten Ayrılma Niyeti.....	9-18
Turnover Intention In Literature And Practice	
Müşriklerin Peygamber Algısı Ve Hz. Peygamber'e İftiraları.....	19-40
The Perception Of The Polytheists On The Prophet And Their Slanders Against Him	
Üniversite Öğrencilerinin İklim Değişikliği Farkındalığının Toplumsal Kalkınmadaki Potansiyel Rolünün Araştırılması.....	41-63
Investigation Of The Potential Role Of Climate Change Awareness Of University Students In Social Development	
Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Güç&Küreselleşme: Abd'nin Yumuşak Gücünün Uluslararası Politika Üzerindeki Rolü.....	64-86
Soft Power And Globalization In International Relations: The Role Of Us Soft Power In International Politics	
Demokrasi Ve Müzakereci Demokrasi Üzerine Bir Değerlendirme.....	87-99
An Evaluation On Democracy And Negotiator Democracy	
Takiyuddin İbn Teymiyye'nin Hanefi Usûlüne Eleştirileri (Kıyas, Hîle-İ Şer'iyye Ve Farâzî Fıkıh Örneğinde).....	100-119
Criticisms Of Taqyuddin Ibn Taymiyyah On Hanafî Usûl (In The Case Of Kıyas, Hîle-I Shar'ıya And Fictitious Fıqh)	
Makale Yazım Kuralları.....	120-124

TEORİDE VE PRATİKTE İŞTEN AYRILMA NİYETİ

Doç. Dr. Yaşar AKÇA*

Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
yakca@bartin.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6207-0387

Aynur KARAGÜZEL

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Bölümü
karaguzel.aynur@gmail.com ORCID ID: 0009-0008-3065-0502

ÖZ

İnsan gücü, işletmenin en önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Küresel rekabet ortamında sürdürülebilir başarı elde edebilmek için, bu gücün korunması ve devamının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Sağlıklı bir örgüt için çalışanların işe karşı istekli olmaları ve işten ayrılma niyetinden uzaklaşmaları sağlanmalıdır. Çünkü mutlu çalışanlar, işten ayrılma düşüncesine sıcak bakmamakta ve çalıştıkları işletmenin başarılarına daha fazla katkı sunmaktadırlar. Bu makalenin amacı; insan kaynağının işletmeden ayrılma niyetini etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. İşten ayrılma niyeti hem araştırmacılar hem de yöneticiler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Dolayısıyla; gerçekleştirilen bu çalışmanın gelecekte yapılacak araştırmalara fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşten Ayrılma Niyeti, İşgücü Devri, İşte Kalma Niyeti

TURNOVER INTENTION IN LITERATURE AND PRACTICE

ABSTRACT

Manpower is the most important business resource of an enterprise. In order to achieve sustainable success in the global competitive environment, it is of great importance to protect and maintain this power. For a healthy organization, the willingness and perseverance of the employees towards the work enables them to move away from the intention to leave the job. Because happy employees do not look at the thought of leaving the job and can contribute more to the success of the organization they work for. The purpose of this conceptual article; It aims to summarize the basic information explaining the intention to leave the job and the factors affecting this intention of the human power, which is the lifeblood of the organizations. Since the intention to leave the job attracts great attention by both researchers and managers; It is thought that this article will benefit future researches and also managers.

Keywords: Turnover Intention, Employee Turnover, Intention to Stay

GİRİŞ

Çalışanlar işletmenin en değerli varlığını oluşturmaktadır. İşletmenin personeli aynı zamanda, o kurumun yüzüdür. Dolayısıyla işletmeler sahip oldukları insan kaynağını korumalı ve işletmede tutulmasını sağlamalıdır. Çalışanların işletmeyi terk etme riski her zaman için mevcuttur. Bu durum personelin daha fazla kıymetli olmasına fırsat tanımaktadır (Ak, 2018: 1). Yine işletmelerin değişime ayak uydurabilmesi ve rekabet avantajı sağlayabilmesi ancak çalışanların kurumda tutulabilmesinden geçmektedir (Kaur, Mohindru ve Pankaj, 2013: 1219).

İşgücünün işletmede tutulmasının da bir bedeli vardır. Bu bedelin karşılığı maliyettir. Hem maliyeti en aza indirebilmek hem de işgücünün ayrılmasına engel olabilmek işletme için en temel amaçlardan biridir (Kaur, Mohindru ve Pankaj, 2013: 1219). Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı; personelin işten ayrılma niyetini etkileyen faktörleri açıklamak ve gereken tedbirleri ortaya koymaktır.

1.İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti; çalışanların işten ayrılma düşüncesine sahip olmasıdır (Hausknecht ve Trevor, 2011: 352). Çalışanların işini değiştirme ihtimalini destekleyen bireysel hareket, işten ayrılma niyetidir (Chao, Jou, Liao ve Kuo, 2013: 2). Tett ve Meyer (1993) tarafından yapılan tanıma göre ise işten ayrılma niyeti; işgörenin, işletmeden ayrılma düşüncesine yönelik bilinçli istektir. Schyns, Torka ve Gössling'e (2007) göre ise, çalışanın işini veya kurumunu değiştirme niyetine sahip olmasıdır. Gerek işletme yöneticileri gerekse de saha araştırmacıları tarafından söz konusu kavram ilgiyle karşılanmaktadır (Harris, Kacmar ve Witt, 2005: 365; Lambert, Hogan ve Barton, 2001: 233).

İşten ayrılma niyeti ile ilgili ilk çalışmalar, işgücünün neden işten ayrıldığı üzerinde yoğunlaşmış (Aslan ve Etyemez, 2015: 485) ve geliştirilen çok çeşitli teorilerle desteklenmiştir (Hom, Walker, Prussia ve Griffeth, 1992: 890). Birey, işten ayrılma kararını almadan önceki son adım olarak işten ayrılma niyeti duymaktadır. İşten ayrılma kararının fiilen uygulanmasının nedeni işten duyulan tatminsizlik duygusudur.

Burda işten ayrılma niyeti ile işten ayrılma niyetini eyleme dökmek birbirinden farklı olgulardır. Ayrılma niyeti ayrılma kararına yol açabilmektedir. Ayrılma niyetine sahip işgören, süreç zarfında istifa ya da işine devam etme kararını tartmaktadır (Örücü ve Özafşarlıoğlu, 2013: 339).

Ayrılma niyeti, işten ve işyerinden memnuniyetsizliğin bir sonucudur. İşinden memnun olmayan çalışan, ayrılma niyetine girmekte ve bu niyeti işten ayrılma kararına çevirmektedir. Diğer taraftan işten ayrılma, işletme açısından yıkıcı olabilmektedir (Rusbult, Farrell, Rogers ve Mainous, 1988: 602; Polat ve Meydan, 2010: 153).

İşten ayrılma, gönüllü ve gönülsüz olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Gönüllü işten ayrılma; kişinin kendi iradesi ile olur (Yildiz, 2018: 484). Birey; duyduğu memnuniyetsizliğe istinaden odak noktasını başka iş alternatiflerine çevirmektedir (Lee, Mitchell, Sablynski, Burton ve Holtom, 2004: 712). İşletme çalışanları arasında işten ayrılma ihtimali en yetenekli, en aktif, en

zeki, en başarılı çalışanlarda vuku bulmaktadır. Bu çalışanlar, işten ayrılmakla sadece fiziki olarak değil aynı zamanda deneyim, bilgi ve becerileriyle gittiklerinden işletmede işlevsel bozukluğa sebep olabilmektedirler (Wells ve Peachey, 2011: 26). Ayrıca müşterileri, tedarikçileri ve diğer çalışanları da olumsuz yönde etkilemektedir. Gönülsüz işten ayrılmada ise, işletme yönetim tarafından alınan kararlar çalışanın işine son verilmektedir (Metin, 2021: 13; Wells ve Peachey, 2011: 26). Çalışanın performansı üzerinden yapılan değerlendirme sonucunda, çalışanın kendi isteği dışında işten ayrılma gerçekleşmektedir (Şengil, 2023: 27). İşletmeler; düşük performans gösteren çalışanların işten çıkarılmasını, yüksek performans gösterenlerin ise işletmede kalmasını tercih etmektedir (Schyns, Torka ve Gössling, 2007: 662).

1.1. İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkili Kavramlar

İşgörenin; işten ayrılma niyetini aklından geçirmesi ve buna istekli olmasıyla bağlantılı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, işten ayrılma niyetini tetikleyici özelliğe sahiptir. Örgütsel bağlılık, iş tatmini, işte tükenmişlik ve işgücü devir hızı kavramları işten ayrılma niyeti ile ilişkilidir.

1.2. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık; işgörenlerin işletmede çalışmaya devam etme isteğidir (Fako, Orlando, Wilson, Forchheh ve Linn, 2018: 57). Daha fazla bağlılık dolayısıyla daha az işten ayrılma eylemine dönüşmektedir (Currihan, 1999: 496). Bu durum, örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki olduğunu işaret etmektedir (Tett ve Meyer, 1993: 259). Bireylerde örgütsel bağlılık tutumlarının kuvvetlendirilmesi ve işten ayrılma niyetinin en aza indirgenmesi gerekmektedir (Jaros, 1997: 322).

1.3. İş Tatmini

Tatmin terimi; duruma yönelik tutumları veya duyguları ifade etmekte (Akça, 2007: 84) olup iş tatmini ise çalışanların işlerini sevme derecesini ortaya koymaktadır (Benevene, Corso, Carlo, Falco, Carluccio ve Vecina, 2018: 2; Jin, 2016: 4). İş tatmini sayesinde personelin işletmeden ayrılması ya da kalma niyeti biçimlenmektedir (Lambert, Hogan ve Barton, 2001: 246). Çünkü, ayrılma niyetinin ortaya çıkması ve ilerleyen süreçte ayrılma davranışının gerçekleştirilmesi, iş tatminsizliğinden doğmaktadır (Şengil, 2023: 38). Tatminsizlik yaşayan işgörenler, yeni bir iş aramaya yönelmekte ve bu sebeple diğer alternatifleri değerlendirerek işten ayrılma davranışını sergileyebilmektedir (Ashill, Rod ve Carruthers, 2008: 445). İş tatmini yeterli seviyede olmayan çalışan; böylelikle, işten kaçmak için ayrılma eğilimine girmekte ve çalıştığı işletmeye bu davranışı ile zarar vermektedir (Jafarova ve Sağlam, 2018: 65). Diğer taraftan tatminsizlik, işten ayrılma niyetini doğrudan etkileyen bir durumdur. Tatminsizlik arttıkça ayrılma niyeti daha da kuvvetlenmektedir. Diğer bir deyişle; iş tatmin düzeyinin artmasıyla işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur (Kim, Leong ve Lee, 2005: 191). Bunun sebebi; işinden tatmin olan işgören mutludur ve ayrılma niyeti yoktur (Bal, 2020: 38).

1.4. İşte Tükenmişlik

Tükenmişlik; işletmenin hoşnut olmadığı çalışanlar üzerinde duyarsızlaşmasına bağlı olarak bireysel başarıda meydana gelen azalmadır (Maslach ve Leiter, 2008: 498). Tükenmiş çalışanlar; kendilerini bitkin ve çalışmak için yeterli enerjiden yoksun hissedilen bir ruh haline bürünmektedir. İşle özdeşleşme seviyesi oldukça zayıftır. Yüksek oranda stres altında olduklarını düşünürken iş arkadaşlarına karşı da mesafeli bir tutum içerisindedir (Bakker, Demerouti ve Schaufeli, 2005: 663). İş stresi yaşayan birey; işinden tatmin olmamakta, devamsızlık durumu artmakta, daha fazla negatif psikolojik belirtiler göstererek tükenmiş bir ruh hali sergilemektedir (Kaur vd., 2013: 1222). Bu sebeple; iş stres düzeyi yükseldikçe, bireyin işten ayrılma niyeti ve sonraki süreçte ise ayrılma eylemi gösterme hızı da artmaktadır (Seyfullahoğulları, 2018: 63). İşten ayrılma niyeti ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Tükenmişlik hissi arttıkça çalışanın işten ayrılma niyeti de artış göstermektedir (Çetin, Güleç ve Kayasandık, 2015: 22). Bu sebeple; stresli çalışma ortamına maruz kalan bireylerin, tükenmişlik haliyle karşı karşıya kalmaları sonucunda ayrılma niyetleri tetiklenmektedir (Şengil, 2023: 36).

1.5. İşgücü Devir Hızı

İşletme yönetimine göre; kendinden emin, kararlı, işine ve işyerine bağlı çalışanlar güçlü çalışanlar olarak değerlendirilmektedir (Zincirkıran, Çelik, Ceylan ve Emhan, 2015: 61). Çünkü, güçlü profile sahip çalışanların devamsızlık oranı düşüktür. İşe devamsızlık aynı zamanda işe bağlılığı düşürdüğü kadar işten ayrılma olasılığını artırmaktadır. İşletme açısından durum, işten ayrılmanın maliyetleri yükseltmesidir. Devamsızlık oranını en aza indirmek ve işe bağlılığı teşvik etmek işletme yönetiminin sorumluluğundadır (Addae, Parboteeah ve Davis, 2016: 226). Çalışan devri; belirli bir zaman aralığında işletmeden ayrılan personelin, söz konusu dönem içinde işletmede çalışan personele oranını göstermektedir (Kaur vd., 2013: 1219).

Çalışan Devir Hızı = İşten Çıkanlar/Ortalama İşgören Sayısı

Burda ortalama işgören sayısını tespit etmek için dönem sonu personel sayısı ile dönem başı personel sayısı toplanıp ikiye bölünmelidir. Bireylerin işletmeye katılma ve işletmeden ayrılma davranışları kurum içinde personel hareketliliğine sebep olmaktadır (Yenihan, Öner ve Çiftyıldız, 2014: 40). Çalışan devri; yeni çalışanların bulunması, işe alınması ve eğitimleri gibi doğrudan maliyetler ile görev yapmaya devam eden diğer çalışanların motivasyon düşüklüğü, ayrılanlardan kaynaklı iş yükünün artışı, eski ve yeni çalışanların uyum sorunu gibi dolaylı maliyetleri beraberinde getirmektedir (Yıldız, 2018: 484).

2. Teoride İşten Ayrılma Niyetinin Gerekçeleri

İlgili literatür tarandığında çalışanların işten ayrılma gerekçeleri olarak şu başlıklar öne çıkmaktadır:

i-) Öncelikle işletmelerin ücret sistemleri, işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Çalışanların elde tutulması için oluşturulan adil bir ücretlendirme düzeni aynı zamanda personelin özlük haklarının korunmasını da sağlayacaktır (Şengil, 2023: 28 ve Seyfullahoğulları, 2018: 58). Ücret tatminsizliği beraberinde motivasyon düşüklüğüne, devamsızlık ve ilerleyen süreçte ayrılma davranışına yol açmaktadır (Seyrek ve İnal, 2017: 65). Bu sebeple; cazip ücret paketleri, personelin isteklerinin yerine getirilmesi, çalışanların işletmede kalma kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir (Gerhart, 1990: 670; Ak, 2018: 3).

ii-) Bireylerin örgüt içindeki adalet algısı, ayrılma niyetlerini kuvvetlendirmektedir. Bir örgütün adalet anlayışı ve bu anlayışın çalışanlara nasıl yansıtıldığı, bu noktada önemli olmaktadır (Kaur vd., 2013: 1221). Yönetimsel adaletin hakim olduğu bir işletmede çalışanların tatmin olması, bağlılık ve sadakat duygularının gelişmesine katkı vermektedir. Adalet algısı arttıkça tatmin, bağlılık ve sadakat duyguları da artmaktadır. İşten ayrılma niyetinde ise azalmalar yaşanmaktadır (Ak, 2018: 2). Bu nedenle; çalışanlarına adil bir yaklaşım sergileyen işletme, işten ayrılmaların da önüne geçebilmektedir (Şengil, 2013: 28).

iii-) İşletme kültürü ve kurumsal değerler de işten ayrılma niyetini etkilemektedir (Jafarova ve Sağlam, 2018: 67). Örgüt kültürü ve işletme değerlerine bağlılığı zayıf bireyler, daha çok ayrılma niyetindedir. Çalışırken zorlanmasına sebep olan ve devamsızlıkla birlikte işten uzaklaşma düşüncesine giren işgörenin, işten ayrılma niyeti de artış göstermektedir (Ak, 2018: 4).

iv-) Çalışan devir hızının yüksek olması durumu personelin işten ayrılma niyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Devir hızının yüksek olmasıyla birlikte iş yükünün de artması, bireylerin motivasyonunu düşürerek performans üzerinde negatif etkiye neden olmaktadır. Performansın kötü yönde etkilenmesi ile örgütte verimlilik düşmektedir (Ak, 2018: 3).

v-) İşe gidip gelmeye yönelik ulaşım imkanları, ailesel sebeplerle iş değiştirme zorunluluğu gibi maddi ve manevi yöndeki etmenler de işten ayrılma niyetinde güdüleyici olabilmektedir (Aslan ve Etyemez, 2015: 486).

vi-) Başka bir işletmeden şartları daha cazip bir iş teklifi alma durumu da kurumda kalma ya da kurumdan ayrılma niyetini etkilemektedir (Schyns, Torka ve Gössling, 2007: 663).

vii-) Çalışanların yaşları, işten ayrılma niyetleri üzerinde fazlaca etki sahibi konumundadır. Genç işgörenlerin ileri yaşlardaki işgörelere göre; her türlü işin altından kalkacaklarını düşünmeleri, başka iş alternatiflerine yönelme nedenidir. Olgun yaş seviyesinde olan çalışanlar ise alışmış oldukları iş düzeninden vazgeçmek istememekte, yeni bir iş macerasına atılmaya soğuk bakmaktadırlar. Aynı zamanda belirli bir yaş seviyesinde olan çalışanların, yaşla beraber edinmiş oldukları deneyim ile yönetim kademesinde bulunma olasılıklarını artırmaktadır (Şengil, 2023: 30).

viii-) Eğitim seviyesi ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Eğitim seviyesi arttıkça çalışanların beklentileri değişmekte ve işten ayrılma niyetlerinde artış görülmektedir (Metin, 2021: 35).

ix-) Evlilik durumu, bireyin işten ayrılma ya da aynı işletmede çalışmayı sürdürme davranışını etkilemektedir. Bekâr çalışanların işten ayrılma eylemleri daha fazla iken evli işgörenlerin ayrılma niyetleri azalmaktadır (Şengil, 2023: 29; Aslan ve Etyemez, 2015: 486).

x-) İşten ayrılma niyeti üzerinde örgüt yönetiminin yaklaşımı da oldukça önemlidir. Yöneticilerin insan kaynağı ile olan ilişkileri, sağlıklı çalışma ortamlarının oluşturulması, onlara karşı olan tutumları, önemli kilit noktalarıdır (Seyfullahoğulları, 2018: 61; Wells ve Peachey, 2011: 34). İşyerinde çalışanın mutlu ve huzurlu olması, mobbing uygulamalarına karşı önlem alınması, işten ayrılma niyetlerinde azaltıcı güce sahiptir (Yildiz, 2018: 493).

3. Pratikte İşten Ayrılma Niyetinin Gerekçeleri

İşçinin, işten ayrılmasındaki sebepleri Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), 08.04.2021 tarihinde 2021/9 sayılı genelge ile ortaya koymuştur. İşten çıkışa yol açan işten ayrılma niyetinin pratik gerekçeleri şunlardır (www.sgk.gov.tr):

- i-) İstifa, askerlik, devamsızlık, emeklilik, ölüm.
- ii-) Kadın işçinin evlenmesi veya doğum yapması
- iii-) Toplu işçi çıkarma
- iv) İşyerinin devri, kapanması
- v-) Sağlık nedeniyle fesih
- vi-) Ahlaka ve iyi niyet kurallarına aykırı davranış, taciz, güveni kötüye kullanma, hırsızlık
- vii-) İş güvenliğini tehlikeye düşürme, işyeri malına zarar verme, ticari sırların ifşası
- viii-) İşçinin, kendisine verilen işleri kasıtlı olarak yapmaması
- ix-) İşçinin 7 günden fazla hapis cezası ile cezalandırılan suç işlemesi;
- x-) Diğer nedenler

SONUÇ

Küresel rekabet ortamında örgütler; teknoloji çağının getirmiş olduğu değişimlere ayak uydurarak sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek adına, elindeki tüm kaynakları etkin bir şekilde kullanmak istemektedir. Küreselleşmenin kaçınılmaz etkisinden dolayı hemen hemen her işletme, tüm kaynaklarını etkin, etkili ve verimli kullanmaya odaklanmaktadır. Rekabet avantajı sağlamada mevcut insan gücünün önemi giderek artmaktadır. Emek, işletmenin en önemli entelektüel sermaye kaynağıdır. Diğer taraftan işletmeler de sahip oldukları insan kaynağına bağlı fark oluşturacak faaliyetlere yönelmektedir.

İş yerinde meydana gelen problemler, memnuniyetsizlik, adaletsizlik, ihmalkârlık gibi negatif tutumlar personelin işe geç gelme, devamsızlık, ayrılma niyeti ve sonrasında işten ayrılma

eylemlerine yol açmaktadır. Bu noktada önemli olan, personel mevcudunun korunması için negatif durumların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Yirmi dört saatlik zaman diliminin büyük çoğunluğunda iş atmosferini soluyan işgörenlerin buldukları iş ortamında kendilerini mutlu hissetmeleri önemlidir. İş stresine maruz kalmamak yada en az oranda etkilenmek, verimlilik ve performans üzerinde pozitif neticeler elde edilmesini sağlamaktadır. İşletmeyle kendini özdeşleştiren ve işini benimseyen çalışanın performansı artmaktadır. Kendini işyerine bağlı hisseden çalışanlar, işe karşı daha isteklidirler. Buna bağlı olarak personelin işten ayrılma niyeti ortadan kalkmaktadır.

Kalifiye elemanlarını kaybeden bir işletme, rekabet dünyasında geri kalacaktır. İşletmelerin çalışanlarını kaybetmemek için yeni insan kaynağı stratejileri geliştirmesi şarttır. İş bırakma düşüncesinin ardından işten ayrılma niyeti gerçekleşmektedir.

İşletmeler arasındaki rekabet yarışında aranın açılmasını sağlayan en önemli faktör, insan kaynağıdır. Kendi personelini rakip kuruluşlara kaptırmamak için işletmelerin çalışanlarını, işten ayrılma niyetinden uzak tutmaları en doğru adımlardan biridir. İşgücü piyasası rekabetten kaynaklı olarak alternatif işlerin varlığıyla sürekli hareketlenme eğilimindedir.

Ayrılma niyetinde olan çalışanlar, çalışma atmosferine olumsuz yönde tesir etmektedir. İşe karşı isteksiz, duyarsız ve sorumsuz davranışlar sergilemekte, işletmedeki çalışma arkadaşlarını da menfi etkilemektedirler. Sonuçta iş gücünün işten ayrılması; iş arkadaşlarında endişe, korku ve gerginlik meydana getirmektedir. Mevcut personelin, yeni gelen bireylerle uyum sorunu konusu da bir başka huzursuzluk sebebidir.

Son söz olarak personel, psikolojik açıdan rahat ettiği ortamda işini icra etmek ister. Bu reel durumdan hareketle işletme yönetimi tarafından yapılabilecek ne varsa vakit geçirmeden hayata geçirilmelidir. Bu açıdan adalet ve eşitlik ilkeleri göz önünde tutulmalıdır. Ücret, terfi, ikramiye, ödül, eğitim gibi konularda çalışanların menfaatlerinin gözetilmesi gerekmektedir. Yeni personelin seçilmesi, eğitilmesi ve oryantasyon maliyetleri başlıca olumsuzluklardır.

Bireylerin buldukları kurumda kalmaları, önce niyetler sonrasında ise eylemlerle ilişkilidir. Bu sebeple; örgüt yönetiminin çalışanları ile iletişim ağında kuvvetli bağlar oluşturması, niyetlerin eyleme dönüştürülmeden önce engellenmesine katkı sağlayacaktır. İşten ayrılma düşüncesine giren çalışanların davranış ve tutumları altında yatan faktörlerin bilinmesi ve o faktörlere yönelik çözümler üretilmesi işten ayrılma eylemini azaltacaktır.

KAYNAKLAR

Addae, H. M., Parboteeah, K. P. ve Davis, E. E. (2016). Organizational commitment and intentions to quit: an examination of the moderating effects of psychological contract breach in Trinidad and Tobago. *International Journal of Organizational Analysis*, 14(3), 225-238. DOI: 10.1108/19348830610823419

Ak, B. (2018). Turnover intention influencing factors of employees: an empirical work review. *Journal of Entrepreneurship Organization Management*, 7(3), 1-7. DOI: 10.4172/2169-026X.1000253

- Akça, Y. (2007). Kullanıcı, yenilikçi, organizasyon ve çevre özelliklerinin kurumsal kaynak planlaması uygulama başarısı ile organizasyonel performansa etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Ashill, N. J., Rod, M. ve Carruthers, J. (2008). The effect of management commitment to service quality on frontline employees' job attitudes, turnover intentions and service recovery performance in a new public management context. *Journal of Strategic Marketing*, 16(5), 437-462. DOI: 10.1080/09652540802480944
- Aslan, Z. ve Etyemez, S. (2015). İşgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Hatay'daki otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 482-507.
- Bakker, A. B., Demerouti, E. ve Schaufeli, W. B. (2005). The crossover of burnout and work engagement among working couples. *Human Relations*, 58(5), 661-689. DOI: 10.1177/0018726705055967
- Bal, S. (2020). Örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetinin öncülleri, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin analizi: havacılık çalışanları üzerine bir uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Benevene, P., Corso, L. D., Carlo, A. D., Falco, A., Carluccio, F. ve Vecina, M. L. (2018). Ethical leadership as antecedent of job satisfaction, affective organizational commitment and intention to stay among volunteers of non-profit organizations. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-17. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02069>
- Chao, M.C., Jou, R. C., Liao, C. C. ve Kuo, C. W. (2013). Workplace stress, job satisfaction, job performance and turnover intention of health care workers in rural Taiwan. *Asia Pasific Journal of Public Health*, 20(10), 1-10. doi: 10.1177/1010539513506604.
- Currivan, D. B. (1999). The causal order of job satisfaction and organizational commitment in models of employee turnover. *Human Resource Management Review*, 9(4), 495-524. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(99\)00031-5](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(99)00031-5)
- Çetin, A., Güleç, R. ve Kayasandık, A. E. (2015). Etik iklim algısının çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi: tükenmişliğin aracı değişken rolü. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(2), 18-31. <https://doi.org/10.17339/ejovoc.18657>
- Fako; T. T., Orlando, E. N., Wilson, D. R., Forchheh, N. ve Linn, J. G. (2018). Factors associated with organizational commitment of academic employees in Botswana. *International Journal of Educational*, 10(6), 56-64. DOI: 10.5897/IJEAPS2017.0563
- Gerhart, B. (1990). Organizational differences in managerial compensation and financial performance. *Academy of Management Journal*, 33(4), 663-691. DOI: 10.2307/256286
- Harris, K. J., Kacmar, K. M. ve Witt, L. A. (2005). An examination of the curvilinear relationship between leader-member exchange and intent to turnover. *Journal Of Organizational Behavior*, 26, 363-378. <https://doi.org/10.1002/job.314>

- Hausknecht, J. P. ve Trevor, C. O. (2011). Collective turnover at the group, unit and organizational levels: evidence, issues and implications. *Journal of Management*, 37(1), 352-388. 10.1177/0149206310383910
- Hom, P. W., Walker, F. C., Prussia, G. E. ve Griffeth, R. W. (1992). A meta-analytical structural equations analysis of a model of employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 77(6), 890-909. DOI:10.1037/0021-9010.77.6.890
- Jafarova, F. ve Sağlam, N. (2018). Çalışanların iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetlerinin karşılaştırmalı analizi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(3), 57-82.
- Jaros, S. J. (1997). An assessment of Meyer and Allen's (1991) three-component model of organizational commitment and turnover intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 51, 319-337. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1995.1553>
- Jin, J. (2016). The role of assessment centers in job satisfaction and organizational commitment: a case of the Korean Government. *The International Journal of Human Resource Management*, 29(9), 1-21. <https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1203348>
- Kaur, B., Mohindru ve Pankaj (2013). Antecedents of turnover intentions: a literature review. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(10), 1219-1230.
- Kim, W. G., Leong, J. K. ve Lee, Y. K. (2005). Effect of service orientation on job satisfaction, organizational commitment and intention of leaving in a casual dining Chain restaurant. *Hospital Management*, 24(2), 171-193. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2004.05.004>
- Lambert, E. G., Hogan, N. L. ve Barton, S. H. (2001). The impact of job satisfaction on turnover intent: a test of a structural measurement model using a national sample of workers. *The Social Science Journal*, 38(2), 233-250. [https://doi.org/10.1016/S0362-3319\(01\)00110-0](https://doi.org/10.1016/S0362-3319(01)00110-0)
- Lee, T. W., Mitchell, T. R., Sablinsky, C. J., Burton, J. P. ve Holtom, B. C. (2004). The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences and voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 47(5), 711-722. DOI: 10.2307/20159613
- Maslach, C. ve Leiter, M.P. (2008). Early predictors of job burnout and engagement. *Journal of Applied Psychology*, 93(3), 498-512. doi: 10.1037/0021-9010.93.3.498.
- Metin, F. (2021). İşten ayrılma niyeti ve psikolojik güçlendirme: bilişim çalışanları üzerine bir araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Örücü, E. ve Özafşarlıoğlu, S. (2013). Örgütsel adaletin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi: Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bir uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 335-358.
- Polat, M. ve Meydan, C. H. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin sinizm ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 145-172.
- Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G. ve Mainous, A. G. (1988). Impact of Exchange variables on exit, voice, loyalty and neglect: an integrative model of responses to declining job satisfaction. *The*

Academy of Management Journal, 31(3), 599-627.
<http://www.jstor.org/stable/256461?origin=JSTOR-pdf>

Schyns, B., Torcka, N. ve Gössling, T. (2007). Turnover intention and preparedness for change. exploring leader-member exchange and occupational self-efficacy as antecedents of two employability predictors. *Career Development International*, 12(7), 660-679. DOI: 10.1108/13620430710834413

Seyfullahoğulları, Ç. (2018). *İşten Ayrılma Niyeti*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Seyrek, İ. H. Ve İnal, O. (2017). İşten ayrılma niyeti ile ilişkili faktörler: bilgi teknolojisi çalışanları üzerine bir araştırma. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1(1), 63-74.

Şengil, S. (2023). Örgüt kültürü, iş yeri yalnızlığı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Ankara Medipol Üniversitesi örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tett, R. P. ve Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention and turnover: path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology*, 46(2), 259-293. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1993.tb00874.x>

Wells, J. E. ve Peachey, J. W. (2011). Turnover intentions. do leadership behaviors and satisfaction with the leader matter? *Team Performance Management*, 17(1/2), 23-40. DOI: 10.1108/13527591111114693

Yenihan, B., Öner, M. ve Çiftıldız, K. (2014). İş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: otomotiv işletmesinde bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 38-49.

Yildiz, S. M. (2018). An empirical analysis of the leader-member exchange and employee turnover intentions mediated by mobbing: evidence from sport organisations. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 31(1), 480-497. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1432374>

Zincirkıran, M., Çelik, G. M., Ceylan, A. K. ve Emhan, A. (2015). İşgörenlerin örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, iş stresi ve iş tatmininin örgütsel performans üzerindeki etkisi: enerji sektöründe bir araştırma. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 52(600), 59-71.

Wasti, S. A. (2003). Organizational commitment, turnover intentions and the influence of cultural values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(3), 303-321. <https://doi.org/10.1348/096317903769647193>

Watrous-Rodriguez, K. M., Huffman, A. H. ve Pritchard, R. D. (2006). When cowerkers and managers quit: the effects of turnover and shared values on performance. *Journal of Business and Psychology*, 21(1), 103-126. DOI: 10.1007/s10869-005-9021-2

www.sgk.gov.tr (erişim tarihi 30.09.2023)

MÜŞRİKLERİN PEYGAMBER ALGISI VE HZ. PEYGAMBER'E İFTİRALARI

Dr. Öğrt.Üyesi Öznur Hocaoğlu

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı,
oznur.hocaoglu@cbu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2204-6491

ÖZ

Bu çalışmada, müşriklerin peygamber algısı, nasıl bir peygamber istedikleri ve bu bağlamda Hz. Peygamber'e attıkları iftiralar, Kur'an-siyer bütünlüğünde incelendi. Kur'an temel alınarak, müşriklerin iftiraları ve varsa Kur'an'dan cevapları mukayeseli olarak beyan edildi. Bununla beraber attıkları iftiraların sebebi, Siyer kaynaklarından tespit edilmeye çalışıldı. Müşriklerin zihnindeki peygamberin, bir melek veya meleklerin desteklediği bir peygamber olduğu ifade edilmektedir. Onlar beşer bir peygamber olacaksa Mekke ve Taif'in iki büyük insanından birinin peygamberliğe daha layık olduğunu veya Hz. Muhammed gibi bir beşer, peygamber olacaksa o zaman bağlarının bahçelerinin olması gerektiğini iddia etmektedirler. Ayrıca müşriklerin peygamberlik için yemeyen, içmeyen ve çarşı- pazarda gezmeyen birinin olması gerektiği gibi akla ziyan kriterleri bulunmaktadır. Müşrikler; Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmedikleri için bu isteklerinin yanında O'na olmadık iftiralar atmışlardır. Bu çalışmada müşriklerin Hz. Peygamber'e İbn Ebi Kebşe, Sabii gibi Kur'an'da geçmeyen bazı sıfatları yakıştırmaları ve ayrıca mecnun, kahin, yalancı ve muallim gibi Kur'an'da yer alan iftiraları üzerinde duruldu. Bu ithamların temelinde insanların Hz. Peygamber ve mesajından etkilenmemesi ve müşriklerin ileri gelenlerinin statükolarını kaybetme korkusu olduğu sonucuna ulaşıldı. Ancak açıkça görülmektedir ki Hz. Peygamber'in şahsiyetinin bu sıfatlara uymadığı bizzat Velid b. Muğire ve Ebu Cehil gibi müşriklerin ileri gelenlerinin itiraflarıyla anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Peygamber, el-Emin, Yalancı, Müfteri, Melek, Resul.

THE PERCEPTION OF THE POLYTHEISTS ON THE PROPHET AND THEIR SLANDERS AGAINST HIM

ABSTRACT

In this study, the perception of the polytheists on the Prophet (pbuh), and their slanders against the Prophet were examined within the unity of the Qur'an and Prophetic Biography (Sirah). Based on the Qur'an, the slanders of the polytheists and their answers from the Qur'an, if any, were stated in a comparative manner. In addition to the Qur'an, the reason for their slander was tried to be determined from the sources of Sirah. It is stated that the prophet in the minds of the polytheists was an angel or a prophet supported by angels. If they are going to accept a human prophet, one of the two great famous people of Mecca and Taif were more worthy of prophethood or they claim that if there will be a human prophet like Muhammad, then he must have gardens and wealth. In addition, the polytheists have irrational criteria for prophethood such as if a person was prophet then he should not eat, should not drink and should not go to the bazaars. The polytheists since they did not accept the prophethood of Muhammad, they slandered against him in addition to these requests. In this study, it was emphasized that the polytheists attributed some adjectives to the Prophet such as Ibn Abi Kabsha and Sabii which are not mentioned in the Qur'an, and also some of slanders against him in the Qur'an, such as the mecnun, the soothsayer, the liar and the muallem. The basis of these accusations were polytheists' hope to that people were not influenced by the Prophet and his message and, the fear of the notable polytheists to loose their status quo. However, it is clearly seen that the Prophet's personality did not fit these attributes, and it is understood by the confessions of notable polytheists such as Walid b Mughira and Abu Jahl.

Keywords: Islamic History, the Prophet, al-Amin, Liar, Slanderer, Angel, Rasul.

1. Müşriklerin gözünde Hz. Peygamber

Kur'an'da müşriklerin Peygamber hakkında şair, kahin, sihirbaz gibi çok çeşitli iftira attıkları ifade edilirken bunun yanında Kur'an'da zikredilmeyen başka iftiralar da atmışlardır. Ayrıca bir tarafta yalancı iftirasını atarken diğer tarafta onun el-Emin olduğunu söylemektedirler. Biz burada önce Kur'an'da olmayan lakin siyer kaynaklarında geçen İbn Ebi Kebşe, Sabii ve el-Emin gibi müşriklerin Peygamber'e taktıkları lakabı ve gerekçelerini sonra da Kur'an'da zikredilen iftiralarını ortaya koymaya çalışacağız.

1.1. Kur'an'da Zikredilmeyen Lakapları

1.1.1. İbn Ebi Kebşe

Kaynaklarda Hz. Peygamber'e müşrikler tarafından İbn Ebi Kebşe denildiği nakledilmektedir. Ebu Kebşe'nin kim olduğu hususunda ihtilaf edildiği belirtilmektedir. Buna göre Peygamber'in azatlı kölesi veya annesi Amine bnt. Vehb tarafından dedesi olduğu, yetim olmasındandolayı Ebu Kebşe şeklinde künyelendiği beyan edilmektedir. Diğer bir görüş ise Peygamber'in dedesi Ebu Selma b. Abdulmüttalib'in Ebu Kebşe şeklinde künyelendiği yönündedir. Son olarak Ebu Kebşe'nin, Peygamber'in süt annesi Halime'nin kocası Haris b. Abdulüzzâ Rifa es-Sa'di olduğu beyan edilmektedir. (İbn Abdilber, 1992b. s. 1738; Nüveyri, 1423a, s. 335; Zebidi, ts.c, s. 345-346)

Rivayete göre Şira yıldızına ilk tapan kimsenin Ebu Kebşe olduğu, Araplar başka putlara taparken, onun herkese muhalefet ederek tek başına Şira'ya taptığı kaydedilmektedir. Peygamber'in de nübüvvetini ilan edip putlara değil de Allah'a ibadet etmesinden dolayı müşriklerin, dedesi gibi toplumuna muhalefet etmesinin bir teşbihi olarak ona İbn Ebi Kebşe dedikleri haber verilmektedir.(İbn Abdilber, 1992b. s. 1738; İbnü'l-Cevzi, 1992a, s. 239; Kurtubi, 1964a, s. 119; Nüveyri, 1423a, s. 335; Cevad Ali, 2001a, s. 58; Zebidi, ts.c, s. 346.)¹

1.1.2. el-Emin

Siyerciler, Peygamber'in genç yaşta bile Allah tarafından korunup gözetildiğini, cahiliye pisliklerinden korunduğunu, böylece olgunluk yaşına geldiğinde şahsiyet açısından en faziletli, en güzel ahlaka sahip, en doğru sözlü, emanete en çok özen gösteren, fuşiyattan en uzak duran kimse olduğu ve Kureyşliler nezdinde "el-Emin" olduğunu ifade etmektedirler. (İbn İshak, 1978, s. 78; İbn Hişam, 1955, s. 183) Tabii burada Peygambere verilen bu sıfatın risaletten önce cahiliyye döneminde kullanıldığını özellikle belirtmek isteriz.(İbn Hişam, 1955, s. 199; İbn Sa'd, 1990a, s.97; Makrızı, 1999a, s. 339)² Zira nübüvvetten sonra müşriklerin söylemleri,

¹ Cevad Ali müşriklerin Peygambere İbn Ebi Kebşe demekle alay etmeyi değil, fiilinin dedesine benzediğini ifade etmek için bu şekilde çağırıldıklarını ifade etmektedir. Cevad Ali, (2001a, s. 58).

² Öyle ki Allah Resulü 25 yaşına gelinceye kadar Mekkelilerin yanındaki ismi sadece el-emin olduğu nakledilmektedir. İbn Sa'd, (1990a, s. 123) Ayrıca Müşrikler Ebu Talib'i kınama veya uyarma adına yanına geldiklerinde, Ebu Talib'in, nefesine Abdulmüttalib'in dinini terk etmek ağır gelmeseydi onun dinine

aşağıda görüleceği üzere değişecektir. Müşriklerin cahiliyede Resulullah'ı el-Emin kabul ettiklerinin en güzel örneklerinden biri Ka'be'nin inşasında Hacerü'l-esved'i kimin yerine koyacağı tartışması çıkınca, Ebu Ümeyye Mescid'in kapısından ilk önce kim girerse onun kararına uyulmasını teklif eder. Bu görüş üzerinde ittifak edildikten sonra Mescid'in kapısından ilk giren Hz. Muhammed olunca bütün müşriklerin sevinerek, “İşte bu el-Emin'dir ve onun vereceği karara razıyız.” dedikleri nakledilmektedir. Neticede de bir bez parçasının yere serilip taşın üzerine konulduğu ve her kableden bir kişinin bezden tutarak kaldırdığı, taşı da Peygamber'in yerine koyduğu ifade edilmektedir. (İbn İshak, 1978, s. 108-109; İbn Hişam, 1955, s. 196-197; İbn Sa'd, 1990a, s. 116; Belazuri, 1996, s. 99; Beyhaki, 1405, s. 62.) Hz. Peygamber'in Müşrikler nezdinde el-Emin kabul edilmesinin diğer bir örneği de özel eşyalarını ona emanet etmeleridir. Müşrikler her ne kadar O'nun Peygamber olduğunu içlerinde kabul etmelerine rağmen dışarıya ilan etmeyip risaletini reddetseler³ de eşyalarını ona emanet etmeleri, onu emin olarak görmeye devam ettiklerini göstermektedir. Zira hicret etmeye izin verilince Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi yerinde bırakıp emanetleri sahiplerine teslim etmesini istemesi, onun “emin” diye isimlendirilme gerekçeleri arasında zikredilmektedir. (İbn Sa'd, 1990b, s. 15)

Burada dikkat çeken husus, aşağıda da ifade edileceği gibi bi'setine kadar “el-Emin” kabul edilen, asla yalan söylemeyeceği ikrar edilen⁴ Hz. Peygamber'in Bi'setinden sonra müşriklerin gözünde bir anda müfteri'ye ve kezzab-yalancıya dönüşmesidir.

gireceğini ifade ederek, Peygamber'in halim, emin ve tahir olduğuna vurgu yapmaktadır. Belazuri, (1996, s. 113).

³ “Onlar, seni değil, Allah'ın ayetlerini yalanlıyorlar” şeklindeki Enam suresi 33. ayetin tefsirin de bazı müfessiler, şu olayı nakletmektedirler. Ahnes b. Şurayk ile Ebu Cehil'in başbaşa kaldığı bir zamanda Ahnes'in Ebu Cehil'e “Ey Eba'l-hakem, Muahmed hakkında ne düşünüyorsun? gerçekten doğru mu, yoksa yalancı mı?” diye sorduğunda Ebu Cehl'in “yazıklar olsun sana, vallahi, Muhammed sadıktır, o, şimdiye kadar hiç yalan söylememiştir. Zaten Kusay'ın çocukları, livayı, hicabeyi, sikayeyi aldılar, şayet nübüvveti de alırlarsa Kureyş'in diğer kabilelerine ne kalır ki?” dediği nakledilmektedir. Buradan da müşrikler aslında nübüvvet konusunda da peygamberin “emin” olduğunu, yalan söylemediği kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Taberi, (2000b, s. 333); Beğavi, (1420a, s. 120). Aynı şekilde müşriklerin şehre gelen kimselere Muahmed'le (a.s.) ilgili ağız birliği yapmak için bir araya geldiklerinde, bazıları “onun kahin olduğunu söyleyelim” deyince, bu fikre, “kahinler, bazen doğru bazen yalan söyler, Muhammed'in şimdiye kadar yalan söylediğini duymadık” şeklinde onun ne kadar güvenilir olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Kurtubi, (1964b, s. 619).

⁴ Rivayet o ki Hz. Peygamber, İslamı davet etmek üzere Safa tepesine çıkıp Kureyşi çağırduğunda “Ben size şu tepenin arkasında size saldırmak üzere bir ordu gizleniyor desem” inanır mısınız? diye sorduğunda müşriklerin kesinlikle inanırız, sen yanımızda güvenilmeyen, itham edilmiş biri değilsin. Senin

1.1.3. Sabii

Kur'an'da "صَبًا" kökünden türeyen "Sâbiîn" kelimesi, Bakara suresi 62, Maide suresi 59 ve Hac suresi 17 ayetleri olmak üç yerde geçmektedir. Kullanıldığı yer itibari ile düşünüldüğünde, Yahudi, Hristiyanlık gibi semavi bir din olduğu anlaşılmaktadır. Yıldızta taptıkları ifade edilmekle birlikte gnostik bir din olduğu, kendilerine muğtesila denildiği beyan edilmektedir.⁵ Kelimenin aslına döndüğünde "صَبًا" kelimesinin, bir şeyden başka bir şeye çıkmak; bir dinden başka bir dine girmek manasına geldiği nakledilmektedir. (Cevheri, 1987, 1/59; Ezheri, 2001b, s. 180; Zebidi, ts.a, s. 306; Cevad Ali, 2001b, s. 278) Bu manada müşriklerin, kavimlerinin dininden çıkmasından Hz. Peygamber'e "sabi" (صَابِنًا) ashaba da "saba" (الصِبَاة) dedikleri nakledilmektedir. (Zebidi, ts.a, s. 306; İbn Manzur, 1414, s. 108; Cevad Ali, 2001b, s.278) Bununla birlikte "sâbi" lafzının genellikle hak din, doğru inanç sahibi (حَنَفَاء) manasında kullanıldığı da beyan edilmektedir. Ayrıca İslam'ın zuhurunda Araplar "sâbi" kelimesini, kavimlerinin dininden çıkanlar yani putperestliği bırakıp tevhide çağırınlar manasında kullandıkları ileri sürülmektedir. İstilahî anlamda Sâbiiliğin İslam'la ortaya çıktığı beyan edilmektedir. (Cevad Ali, 2001b, s. 278) Müşriklerin Müslüman olan herkese veya dinlerinden şüphe duyan kimselere, İslam'a meyil etmelerinden dolayı "sâbi" dedikleri nakledilmektedir. Mesela Ebu Zer, Müslüman olduğunda onun "sâbi" olduğunu söyleyerek dövdükleri beyan edilmektedir. Haddi zatında bu ibarenin sövme manasına geldiğinden dolayı Müslümanların bu ithamı reddettikleri görülmektedir. (İbn Sa'd, 1990c, s. 170; Cevad Ali, 2001b, s. 279) Mesela Ma'mer el-Cumahi, Hz. Ömer'in Müslüman olduğunu öğrendiğinde, onu Darunnedve'ye götürerek, orada bulunanlara yüksek sesle "Ömer sabi olmuş" dediği, bunun üzerine Hz. Ömer'in "yalan söyledi, ben müslüman oldum" şeklinde karşılık verdiği nakledilmektedir. (İbn Hişam, 1955, s. 349; Nüveyri, 1423b, s. 257; Cevad Ali, 2001b, s. 280.) Hz. Ömer ve diğer müslümanların müşriklerin sabi sözlerine tepki vermeleri, onların bu sözlerinde ihanet, aşağılama ve küfür barındırdığını düşünmelerinden dolayı sert bir şekilde reddettikleri ifade edilmektedir. (Cevad Ali, 2001b, s. 280.) Bunun karşısında Müslümanların, kelimenin diğer bir manası olan hanifliği gururla kabul ettikleri zira Hz. İbrahim'in hanif ve Müslümanların ilki olduğu kaydedilmektedir. (Cevad Ali, 2001b, s. 280)

şimdiye kadar yalan söylediğini hiç duymadık" dedikleri nakledilmektedir. İbn Sa'd, (1990a, s. 156); Belazuri, (1996, s. 120); Taberi, (1387c, s. 319); İbnü'l-Esir, (1997, s. 659).

⁵ Sabiiler hakkında daha fazla bilgi için bk. Gündüz. (1999, ss.35-213).

Buraya kadar Müşriklerin Peygamberle ilgili Kur'an'da zikredilmeyen ithamlarını ve taktıkları lakapları ifade ettik. Görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in bi'setinden önce Müşrikler, O'nu, el-Emin olarak kabul ederlerken, bi'setinden sonra her ne kadar kalplerinde bu inanç yine devam etse de dilleriyle kötü söz söylemeye, iftiralar atmaya başlamışlardır. Öyleki aşağıda da ifade edileceği gibi el-emin kabul edilen kişi bi'setinden sonra "yalancı" olarak tavsif edilmeye başlanacaktır. Ayrıca kavminin dinine muhalefet etmesinden dolayı Resulullah'ı ibadet hususunda Araplara muhalefet eden dedesinin haline benzetmek için İbn Ebi Kebşe; dinlerini terkettiğinden dolayı da sâbî dedikleri görülmektedir.

Şimdi de Kur'an'da zikredilen ithamlarını ifade etmek istiyoruz.

1.2. Kur'an'da Zikredilen İthamları

1.2.1. Beşer değil Melek olmalı

Kur'an'da Peygamberler tarihine bakıldığında diğer kavimlerin de peygamberlerini beşer olmasından dolayı reddettikleri görülmektedir. Mesela Nuh'un (a.s.) kavminin Nuh'un ancak kendileri gibi bir beşer olduğunu, üzerlerine üstünlük kurmak istediğini iddia ettikleri ifade edilmektedir. (Mü'minun 23/23-24) Aynı şekilde Semud kavminin Salih'i (a.s.) (Şuara 26/154) Eykelilerin de Şuayb'ı (a.s.) kendileri gibi bir beşer olduğunu söyleyerek reddettikleri ifade edilmektedir. (Şuara 26/186) Bunlarla birlikte Firavun'un da insanlar kendisine ibadet edip duruyorken kendisi gibi iki beşere iman etmesinin anlamsız olduğunu söylediği kaydedilmektedir. (Mü'minun 23/47)

Mekkeli müşriklerin de kendilerinden önceki inkarcılar gibi, beşer olmasından dolayı Hz. Peygamberi kabul etmedikleri görülmektedir. (Enbiya 21/3)⁶ Onların, "*Allah aramızda Peygamber olarak ne en büyüğümüz ne de en şerefli olan Muhammed'i mi seçti!*" (Sad 38/8)⁷ (Beğavi, 1420b, s. 54) diyerek alay ettikleri ifade edilmektedir. (Furkan 25/41)⁸ Müşriklerin beşerden peygamber olacaksa bari Mekke veya Taif'ten büyük birinin peygamber

⁶ (هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ)

⁷ (أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا)

⁸ (وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَنْخُدُّوكَ إِلَّا هُزُؤًا هَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا)

olması gerektiğini savundukları kaydedilmektedir. (Zuhruf 43/31)⁹ Rivayet o ki Kur'an nazil olduğunda müşriklerin, bu vahyedilen şeylerin hak olması için Mekke ve Taif'ten ulu birine peygamberliğin verilmesi gerektiğini iddia ettikleri, bu iki ulu kimsenin de ya Velid b. Muğire veya Taif ahalisinden Sakif kabilesine mensup Urve b. Mes'ud'un olduğu beyan edilmektedir. (Taberi, 2000c, s. 592; Halebi, 1427, 1/439)¹⁰ Bununla birlikte Velid b. Muğire'nin kendisi Kureyş'in büyüğü ve seyyidi, Ebu Mes'ud Amr b. Ümeyr de Sakif'in seyyidi iken vahyin onlara değil de Muhammed'e inmesinin makul olmadığını ileri sürerek itiraz ettiği beyan edilmektedir. (İbn Hişam, 1955, s. 361) Bu itirazların yanında müşriklerin, Hz. Peygamber'in kendileri gibi geçim için çalıştığını, oysa peygamber birinin kendilerinden farklı bir hayat standartına sahip olması gerektiğini ileri sürdükleri zikredilmektedir. Yani onlara göre Muhammed, elçi olsaydı geçimi için uğraşmaz çok zengin bir hayat yaşardı. (İbn Hişam, 1955, s. 297; Halebi, 1427 1/436.) Dolayısıyla Peygamber'in hazinesi, üzümden hurmadan bağı bahçesi, pınarları, olması gerektiğini savundukları açıklanmaktadır. (Furkan 25/8) Aynı şekilde onlar, Peygamber olduğunu iddia eden Hz. Muhammed'de kadınlarla evlenme isteği gördüklerini, şayet iddia ettiği gibi Muhammed Peygamber olsaydı Nübüvvet işinin onu kadınlarla evlenmekten alıkoyacağını iddia etmektedirler. (Halebi, 1427, 2/161;1427b, s. 302)

Kur'an'da müşriklerin, yukarıda ifade edildiği gibi Peygamber'in yemesi, içmesi, çarşı-pazarda dolaşması gibi itirazlarına karşı, daha önce gönderilen Peygamberlere dikkat çekilerek cevap verilmektedir. (Ebu Şehbe, 1427a, s. 75) Şöyle ki Resulullah'tan önce gönderilen bütün Peygamberlerin de yemek yedikleri, çarşı pazarda dolaştıkları açıklanan (Furkan 25/20)¹¹ ayetlerin indirildiği ifade edilmektedir. (İbn Hişam, 1955, 1/309. İbn Kesir, 1986c, s. 286) Zira Allah'ın gönderdiği hiçbir Peygamberi, yemek yemeyen, ölümsüz varlıklar kılmadığı ifade edilmektedir. (Enbiya 21/8)¹² Hatta Hristiyanlar tarafından ilah oldukları ileri sürülen Hz. İsa

⁹ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ

¹⁰ Kaynaklarda, ayette "azim" şeklinde anlatılanın kimliği hususunda farklı rivayetler nakledildiği ifade edilmektedir. Buna göre yukarıda ifade edildiği gibi bunların Velid b. Muğire ile Hubeyb b. Amr olduğu nakledilmektedir. Bunların dışında Mekke'den Utbe b. Rebia, Taif'ten Abduyaleyl olduğu beyan edilmektedir. Diğer bir görüşe göre Mekke'den Velid b. Muğire, Taif'ten Urve b. Mesud veya Velid Muğire ile Kinane b. Abbad b. Amr olduğu nakledilmektedir. Belazuri, (1996, s. 134); Taberi, (2000c, s. 593-594); İbnAbdilber, (1992, 3/1067); Beğavi, (1420b, s. 158); Makrızı, (1999b, s. 325).

¹¹ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ

¹² وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

ve annesi Hz. Meryem'in özellikle yemek yedikleri zikredilerek onların da diğer insanlar gibi bir beşer olup ilah olmadıklarının anlaşılması murat edilmektedir. (Maide 5/75)¹³ Böylece Allah'ın müşriklere yemek yeme, çarşı pazarda dolaşma ve rızık için gayret etmenin Peygamberlerin sünneti olduğu bu işlerin peygamber tarafından çıkarılan bir iş olmadığını ifade ederek cevap verdiği ifade edilmektedir. (Ebu Şehbe, 1427a, s. 318) Ayrıca Kur'an'da bütün Peygamberlerin diğer insanlar gibi evlenip çocuk sahibi olmalarına vurgu yapılarak müşriklerin Peygamberlerin beşer üstü bir varlık olması gerektiği zannları çürütülmektedir. (Ra'd 13/38)¹⁴

Görüldüğü gibi müşrikler, insandan peygamber olması durumunda yukarıdaki özelliklere sahip olması gerektiğini iddia etmektedirler. Ayrıca onlar, beşer resul olduğu takdirde, bunların haricinde aşağıda sayılan daha başka imkansız şeylere de haiz olmasını istemektedirler. Bunları müşriklerin istediği ayet/delil/ mucize şeklinde de ifade edilmesi mümkündür. Şöyle ki Mekkeli müşriklerin Resulullah'tan sürekli olarak "Ona bir ayet/mucize verilmeli değil miydi?" (Enam 6/37)¹⁵ şeklinde bir ayet, bir mucize getirmesini istedikleri görülmektedir. Hatta onların "Olanca güçleriyle Allah'a yemin ederek bir mucize getirmesi durumunda Peygambere iman edeceklerine dair yemin ettikleri kaydedilmektedir. (Enam 6/109)¹⁶ lakin onlara bir ayet/delil geldiğinde hemen yan çizerek iman etmemek için başka şartlar öne sürdükleri görülmektedir. (Enam 6/124)¹⁷"

İşte müşriklerin istedikleri ayet/mucizeleri şöyle açıklayabiliriz. Müşrikler, beşer olan Muhammed şayet bir peygamberse üzerlerine melekleri indirmesi, Allah'ı açıkça göstermesi

¹³ (مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ) Hatta Taberi, ilah kabul edilen Hz. İsa'nın diğer çocukların annelerinden doğduğu gibi dünyaya geldiğini bunun da beşeri bir sıfat olduğunu, onun ve annesinin, bedenlerinin kuvvetli olması için diğer insanlar gibi yeme içmeye muhtaç oldukları bunun da ilahlığın değil beşerliğin bir vasfı olduğunu beyan etmektedir. Taberi, (2000a, s. 485); İbnü'l-Cevzi, (1422, s. 572); İbn Kesir, (1986b, s. 73).

¹⁴ (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ)

¹⁵ (قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ بَقْرَانٌ غَيْرٌ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ) Bu isteklerine karşı Peygamberin onlar arasında bir ömür yaşadığı, daha önce kendilerine böyle bir şey söylemediği, Allah dilemeseydi yine onlara bu ayetleri bildirmeyeceği ifade edilmektedir (Yunus 10/16). Bununla beraber Hz. Peygamberin nübüvvetinin delili olarak onun müşriklerce tanınmayan, bilinmeyen biri olmadığı ifade edilmektedir.(Müminun 23/69)

¹⁶ (وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا)

¹⁷ (وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ (اللَّهُ))

gerektiğine inanmaktadırlar. (Furkan 25/21)¹⁸ Ayrıca yerden pınar fışkırtmalı, (İsra 17/90)¹⁹ bu pınarları Şam ve Irak nehirleri gibi akıtmalıdır. (İbn Hişam, 1955, s. 296; İbn Kesir, 1976, s. 480; Halebi, 1427, 1/436) Vaadettiği azabı semadan indirmeli, (İsra 17/92)²⁰ Allah'ı veya melekleri önlerine getirmeli, (İsra 17/92)²¹ Altın ve zümrülden evi olmalıdır. (İsra 17/93)²² Bununla birlikte Safa tepesini altına çevirip müşriklerin ondan faydalanmasını sağlamalıdır. (İbn Kesir, 1976, s. 482; Halebi, 1427, 1/436) Peygamberliğinin bir alameti olarak semaya yükselmeli, semaya çıktığının delili olarak da okuyacakları Kitap getirmelidir. (İsra 17/93)²³ Atalarını da diriltmelidir. (Casiye 45/25)²⁴ Öyle ki bu diriltilenlerden biri Kilab b. Kusay olmalı ki, ona Muhammed'in Peygamberliğinin ve söylediklerinin doğru olup olmadığını sorup öğrensinler de bu şekilde Peygamberi tasdik etsinler. (İbn Kesir, 1976, s. 480; Halebi, 1427, 1/436)

¹⁸ (وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا).

¹⁹ (حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ)

²⁰ (أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمَتْ عَلَيْنَا مِثْقَالَ) Kur'an'a bakıldığında müşriklerin Peygamberin hak Rasul olduğunun ispatı sadedinde azabın hemen indirilmesini istedikleri (Hud 11/8) ve bu çerçevede (وَقَالُوا رَبَّنَا) (عَجَلْنَا لَنَا قِطْنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ) (Sad 38/16) şeklinde dualar ettikleri görülmektedir. Onların bu istekleri karşısında, Allah'ın azabının geleceği lakin acele edilmemesi gerektiği, (Nahl 16/1) Allah, onları işledikleri günahından dolayı cezalandıracak olsaydı yerde debelenen tek bir canlının dahi kalmayacağı (Nahl 16/61, Fatır 35/45) lakin belirlenmiş süreye kadar ertelendikleri, (Hud 11/104) istedikleri azabın Peygamberin elinde olması durumunda şimdiye kadar çoktan defterlerinin dürüleceği (Enam 6/58), lakin Allah'ın verdiği haberin gerçekleşeceği, belli yeri ve zamanı olduğu (Enam 6/67) beyan edilmektedir.

²¹ (أَوْ تَأْتِي بَالَهُ وَالْمَلَائِكَةُ قَبِيلًا)

²² (أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرَفٍ) Rivayete göre Hz. Peygamber kavmini İslam'a davet ettiği zaman, onlardan bazıları, “yerden pınarlar fışkırtmadıkça sana iman etmeyeceğiz” derler. Bir kısmı “Farısların bağ bahçeleri gibi Mekke’de bahçen olmadıkça sana iman etmeyiz” derler. Üçüncü bir grup da “gökten bir azab indirmediğçe, melekleri veya Allah'ı görmedikçe sana iman etmeyiz” derler. Abdulah b.Ümeyye de “altından evin olmadıkça, semaya yükselmedikçe ve okuyacağımız bir kitap getirmediğçe sana iman etmeyeceğiz” der. Bunun üzerine Cebrail iner ve Peygambere onlara kendisinin beşer bir Resul olduğunu söylemesini emreder. Belazuri, (1996, s. 145); Makrızı, (1999b, s.330). Diğer bir rivayette müşriklerin bu istekleri karşısında Peygamber'in (a.s.) bu şeyler için gönderilmediğini, Allah'ın kendisini görevlendirme sebebi olan uyarıları onlara bildirdiğini kabul etmezlerse dünya ve ahiretteki nasiplerine razı olacaklarını beyan ettiği ifade edilmektedir. İbn Hişam, (1955, s. 296); İbn Kesir, (1976, s. 480). Ayrıca bütün bu şeyleri isteyen kimsenin İslam'ın amansız düşmanı Abdullah b. Ebi Ümeyye olduğu da rivayet edilmektedir. İbn Abdilber, (1992a, s. 868).

²³ (أَوْ تُرْفَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُفْيِكَ حَتَّى تَنْزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ) İsra 17/93

²⁴ (مَا كَانَ حُجَّتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا انْتُوا بِآبَانِنَا)

Müşriklerin Peygamber'den istedikleri dağları yürütmesi, yeri delmesi, ölmüş olan babalarının diriltilmesi gibi isteklerine karşı dağların yürütüldüğü yerin kazıldığı ölümlerin konuşulduğu bir kitap olsa idi onun yine Kur'an olacağı ifade edildiği beyan edilmektedir. (Rad 13/31. İbn Hişam, 1955, s. 309) Ayrıca onların istedikleri gibi melekler gelse, (dedeleri Kusay dirilip) ölümler konuşsa, her şey önlerine serilse yine iman etmeyecekleri beyan edilmektedir. (Enam 6/111)²⁵ Ayrıca melek bir Resul gelse bile yine onun insan şeklinde geleceği ve müşriklerin yine şüpheye düşecekleri beyan edilmektedir. (Enam 7/9)²⁶ Bununla birlikte yeryüzünde melekler yaşasaydı, o zaman peygamberlerin de melek olacağı, (İsra 17/95)²⁷ yeryüzünde insan yaşadığı için peygamberlerin de insanlardan seçildiği beyan edilmektedir. (Kehf 18/110)²⁸ Bu çerçevede Hz. Peygamberin namazda yanlış yaptığı zaman,²⁹ hüküm verirken³⁰ beşer olduğunu hatırlattığı ifade edilmektedir. Ayrıca Mekkeliler müşriklerin Peygamberin ya melek olması veya meleklerin desteklediği bir peygamber olması gerektiği iddialarına (Enam 6/8, Yunus 10/20, Ra'd 13/7)³¹ karşı Kur'an'da melek gönderilmesi durumunda işin bitirileceği beyan edilmektedir. Bununla birlikte, yeryüzünde yaşayanlar melek olsaydı peygamberin de melek olacağı ifade edilmektedir. (İsra 17/95)³² Sonuçta görebildiğimiz kadarı ile bütün inkarcı kavimlerin aynı gerekçe ile peygamberlerini inkar ettikleri görülmektedir. (Mü'minun 23/34-35)³³

²⁵ (وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ)

²⁶ (وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ)

²⁷ (لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا)

²⁸ (قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ)

²⁹ Peygamber, "ben de sizin gibi beşerim sizin unuttuğunuz gibi unuturum.", buyurmaktadır. İbn Ebi Şeybe, (1409a, s. 383); Ahmed b. Hanbel, (2001a, s. 87); Buhari, (1422, s. 89); Kastallani, (tsb., s. 250, 258). Şami, (1993, 11/467).

³⁰ Kaynaklarda Peygamberin "ben de sizin gibi bir beşerim, bana bir dava gelir de biri diğerinden meramını daha güzel anlatır da ben de meramını güzel anlatmasından dolayı onun doğru olduğunu zannedirim ve onun lehine hükmederim. Kim kardeşinin hakkının alır yerse bilsin ki o ateştir, onu bırakın." beyanı yer almaktadır. İbnü'l-Cevzi, (1992b, s. 143)

³¹ (وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ)

³² (لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا)

³³ (وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ)

1.2.2. Şair

Kur'an'da müşriklerin Peygamber hususundaki iftiralarından biri de onun şair olduğu ithamıdır. (Enbiya 21/5)³⁴ Müşriklerin bir şair ve mecnunun söylediklerine binaen ilahlarına tapmaktan geri durmayacaklarını ifade ettikleri kaydedilmektedir.³⁵ Öyleki müşriklerin Peygamber'in şairliğinin zamanla anlaşılacağına, zamanın felaketlerinin onun gerçek yüzünü ortaya çıkaracağına veya ölümün gelip onu bitireceğine inandıkları, “Yoksa onlar bu şairdir ki biz zamanın felaketlerinin/ölümün onu bitireceğini bekliyoruz mu diyorlar?” (Tur 52/30)³⁶ şeklinde ifade edildiği kaydedilmektedir. (Taberi, 2000d, s. 478) Razi, onların şair demeleri ile zamanın felaketli hadiselerini gözetlemeleri arasında nasıl bir irtibat olduğu merak edilirse buna şu şekilde cevap verileceğini beyan etmektedir. Ona göre Araplar şairlere eziyet etmekten, onlar hakkında konuşmaktan, şairlerin şiir yetenekleri ile başedemeyecelerini bildikleri için sakındıkları, bu sebepten dolayı da onun ölümünü beklediklerini ifade etmektedir. Diğer açıklamaya göre ise müşriklerin Hz. Peygamber'in ilahları hakkında söylediği sözlerin bir şiir olduğunu, yakında ilahlarından Peygamber'e bir bela ve azabın ulaşacağına inandıkları için o belanın geleceği zamanı bekledikleri veya Muhammed bir şair olduğu için zamanla onun aklının zayıflayacağına inandıkları, bu şekilde de onun yalanlarının ve şiirinin etkisinin azalacağını umdukları belirtilmektedir. (Razi, 1420, 28/212)

Zebidi, Peygamber'e şair demekle şiir söyleyen kimsenin kastedilmeyip yalancı manasında kullanıldığını nakletmektedir. Zira şiirin yalan, şairin de yalancı şeklinde ifade edildiğini beyan etmektedir. Ayrıca yalancı delillerin şiir şeklinde isimlendirildiği ifade edilmektedir. Bu manada şairlerle ilgili genel olarak “وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ” buyurulduğu kaydedilmektedir. Şiirin yalan için bir mesken olmasından dolayı en iyi şiirin en büyük yalanı ihtiva eden olduğu nakledilmektedir. (Zebidi, ts.b, s. 180).

³⁴ (بَلْ هُوَ شَاعِرٌ)

³⁵ (يَقُولُونَ إِنَّا لَتَأْكُرُوا إِلَهَاتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ)

³⁶ (أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَبُّهُ الْمُتُونَ) Taberi, “رَبُّهُ الْمُتُونَ” ibaresinin ölüm manasına geldiği takdirde ayetin anlamının “Muhammedin ölümünü bekleyin. Bu sizin için yeterlidir.” şeklinde olacağını belirtmektedir. Ayrıca müşriklerin Peygamberin durumunu konuşmak için toplandıklarında orada bulunanlarından birisinin “onu tutup bağlayın sonra da ondan önceki Nabîğa ve Zühreyi şairleri gibi ölünceye kadar bekleyin.” dediklerini bunun üzerine söz konusu ayetin indirildiğini nakletmektedir. Taberi, (2000d, s. 478-479).

Müşriklerin Peygamber'in şair olduğu iddialarına Kur'an'da "Biz şair öğretmeyiz ona da bu gerekmez." (Yasin 36/69) şeklindeki cevap verildiği ifade edilmektedir. (Kastallani, ts.a, s. 591; Cevad Ali, 2001c, s. 243)³⁷ Aynı şekilde Hakka suresi 41. ayette Kur'an'ın şair sözü olmadığı, dolayısıyla Hz. Peygamberin de şair olmadığı beyan edilmektedir.(Cevad Ali, 2001c, s. 245)³⁸

1.2.3. Kahin ve Mecnun

Müşriklerin Peygamberle ilgili ithamları arasında Kur'an'da zikredilenlerden biri de onun "kahin ve mecnun" olduğu iddiasıdır. Allah, onların bu iddialarını "Ey zikrin üzerine indirildiğini söylen kimse, sen kesinlikle mecnunsun" (Hicr 15/6) şeklinde nakletmektedir. Ayrıca müşriklerin vahyi işittiklerinde, dinledikleri şeylerden hoşlanmadıkları için Peygambere sanki gözleri ile devirecekmiş gibi nefretle baktıktan sonra onun mecnun olduğunu söyledikleri beyan edilmektedir. (Kalem 68/51)

Müşriklerin Hz. Peygamber hakkında yaptıkları istişarelerinde aralarından Peygamber'in kahin olduğunu iddia edenlere, kahinlerin bazen yalan bazen doğru konuştuklarını, Peygamber'in ise el-Emin olduğunu bu sebepten dolayı kahin demenin inandırıcı olmayacağını söyledikleri, beyan edilmektedir (Belazuri, 1996, s.133; İbn Seyyidunnas, 1993, s. 193.)

Ayrıca Cevad Ali, kahinlerin kendilerine has üsluplarının olduğunu ve kehanette bulunurlarken secili konuştuklarını bu sebepten dolayı da "kahinlerin secisi" diye bir söylemin olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında kahinlerin, gizemli ve kapalı konuştuklarını dinleyenlerin birbirine zıt anlamlar çıkarabileceklerini zikretmektedir. Kahinlerin verdikleri haberin her zaman çıkmadığını hatta bazen tam zıddının meydana geldiğini ifade etmektedir. (Cevad Ali, 2001b, s. 335)³⁹ Bu bağlamda Kur'an'ın insanların akledip anlayabilmeleri için apaçık bir Arapça ile geldiği bildirilmektedir. (Yusuf 12/2; Zuhruf 43/3)

³⁷ Bu manada Hz. Peygamber'den "bir kimsenin karnının irinle dolmasının şiiirle dolmasından hayırlı olduğu" nakledilmektedir. Rivayet için bk. İbn Ebi Şeybe, (1409b, s. 281); Ahmed b. Hanbel, (2001b, s. 258.); Müslim, s. (ts.b, s. 1769)

³⁸ Hz. Peygamberin şair olduğu iftiraları için bk. Çalışkan, (2008, 46-49); Ramazanov, 2018, 158.

³⁹ Bu manada Hz. Peygamberden "kim kahinlere gider ve onların söylediklerine inanırsa küfre düşmüştür" haberi nakledilmektedir. Rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, (2001c, s. 331); İbn Hacer, (1379, s. 217).

Cahiliye döneminde, kahinliğin özellikle Araplar arasında yaygın olduğu, cinlerin mele-i ala haberlerini meleklerin konuşmalarından çaldıkları ve bu bilgileri kahinlere ulaştırdıkları, onların da böylece yeyüzünde meydana gelecek olan şeyler hakkında bilgi verdikleri beyan edilmektedir. Bu manada olayları önceden haber veren herkese kahin dedikleri nakledilmektedir. (Ezheri, 2001a, s. 18; İbn Hacer, 1379, s. 216-217; Ayni, ts., 21/275) Bunun karşısında Kur'an'da her ne kadar Hz. Peygamber'e vahyedilmeden önce cinlerin mele-i alada kulak hırsızlığı yaptıkları ancak herhangi bir haberi alır almaz onları delip geçen bir yıldızın takip ettiği, (Hicr 15/17-18, Saffat 37/8-10)⁴⁰ Hz. Peygambere vahyedilmeye başlandıktan sonra cinlerin semaya hiç yaklaştırılmadıkları ifade edilmektedir. (Cin 72/8-9)⁴¹

Görüldüğü gibi müşrikler, Allah Resulü'nün sözlerinin etkisini azaltmak için ona mecnun, kahin iftiralarını atarlarken, aslında kendilerinin de buna inanmadığı anlaşılmaktadır. Zira ifade edildiği gibi Hz. Muhammed'de ne mecnun ne de kahin özelliği bulunmaktadır. İşte bu iddiaların birer iftira olduğunun ehil kimselerce anlaşıldığı Dımad b. Sa'lebe örneğinde görülmektedir. Rivayete göre Dımad b. Sa'lebe el-Ezdi, umre için Mekke'ye geldiğinde müşriklerden Hz. Muhammed'in mecnun olduğunu duyduğu zaman, karşılaşırca onu tedavi edebileceğini düşündüğü ve bir vesile ile Peygamberle karşılaşınca kendisine tedavi teklif etmesi üzerine onun, "Hamd Allah'a aittir. Biz ona hamdeder ondan yardım dileriz. Allah kime hidayet ederse onu saptıracak kimse yoktur kimi de saptırırca hidayet edecek kimse yoktur. Ben Allah'tan başka ilah olmadığına onun tek olduğuna eşi ve benzerinin bulunadığına şahadet ederim. Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim." şeklinde tebliğ yapması üzerine Dımad b. Sa'lebe'nin bu sözü Hz. Peygamber'e üç defa tekrar ettirdikten sonra nice kahin, sahir ve şair sözü dinlediğini ama böyle kelimeleri onlardan hiç duymadığını belirterek iman ettiği nakledilmektedir. (İbn Sa'd, 1990c, s. 182; Müslim, ts.a, s.593; İbnü'l-Esir, 1994, s. 56.)

⁴⁰ (وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَيْهَابٌ مُبِينٌ)

⁴¹ وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مَلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شَيْهَابًا (رَصَدًا)

Kur'an'da diğer Peygamberlere de benzer iftira atıldığı görülmektedir. Şöyle ki nasıl müşrikler, Peygamberin cinlemiş/mecnun (Müminun 23/70)⁴² olduğunu iftira ettiler, aynı şekilde Nuh'a (a.s.) da kavmi, cinlendiğini mecnun olduğunu söylemişlerdir.(Müminun 23/25)⁴³ Aynı durum Firavunda da görülmektedir. Öyle ki o, Allah'ın elçisi olarak gönderildiğini iddia eden Musa'nın ancak bir mecnun olduğunu iddia etmiştir. (Şuara 26/27. Taberi, 1387a, s. 496)⁴⁴ Ayrıca bütün Peygamberlere kavimleri tarafından "mecnun" iftirasının atıldığı da belirtilmektedir. (Zariyat 51/52)⁴⁵

Müşriklerin bu iddialarına karşı Allah, nimeti sayesinde Hz. Peygamberin, kahin ve mecnun olmadığını beyan etmektedir.(Tur 52/29, Kalem 68/2)⁴⁶ Bu manada Kur'an'ın şeytanın sözü olmadığı (Tekvir 81/25), vahyi tertemiz meleklerin koruması altında (Vakı 56/79; Cin 72/27) Cebrail'in Muhammed'in (a.s.) kalbine indirdiği açıklanmaktadır (Şuara 26/193-194). Dolayısıyla Peygamberin, kahinlik veya mecnunlukla hiçbir alakasının olmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

1.2.4. Sihirbaz ve Kezzab

Kur'an'a bakıldığında daha önceki inkarcıların da peygamberlerine aynı şeyi söyledikleri, hatta bütün Peygamberlere sahir ve mecnun dendiği beyan edilmektedir. (Zariyat 51/52) Mesela Semud kavminin, Peygamberleri Salih'e (a.s.) sihirlenmiş kimselerden olduğunu söyledikleri bildirilmektedir. (Şuara 26/153-154)⁴⁷ Bununla birlikte Firavun'un da kendisini Alemlerin Rabbine davet eden Musa (a.s.)'yı "bilgili bir sihirbaz" olmakla itham ettiği görülmektedir. (Şuara 26/34)⁴⁸

⁴² (أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ) Hz. Muhammed'in ve diğer Peygamberlerin mecnun olduğu iftiraları için bk. Çalışkan, (2008, 42-46); Ramazanov, 2018, 156-157.

⁴³ (إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَبَصُّوهُ بِهِ حَتَّىٰ جِينِ)

⁴⁴ (قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ)

⁴⁵ (كَذَلِكَ مَا آتَىٰ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ)

⁴⁶ (فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ)

⁴⁷ (قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا)

⁴⁸ (قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ)

Burada ayrıca üzerinde durulması gereken husus, Müşriklerin, bi'setinden önce Hz. Peygamber'e el-Emin demelerine ve kendisinden hiç yalan duymadıklarını itiraf etmelerine rağmen bisetinden sonra sihirbazlık ve yalancılık isnad etmeleridir. (Sad 38/4)⁴⁹ Aynı şekilde Nuh'un ve ona iman edenlerin de yalancılıkla suçlandığı bildirilmiştir. (Hud 11/27)⁵⁰ Müşriklerin Hz. Peygamberi yalancılıkla itham etmeleri "kezzab" ve "ihtilak" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Hakka suresi 44. ayetinde geçen "tekavvele" kelimesi bu manada ifade edilebilir. Müşrikler tek ilaha davet eden Hz. Peygamberin, ilahları tek bir ilah kılınmasına karşı çıkmışlar, bunu daha önce kimseden duymadıklarını, bunun ancak bir yalan olduğunu "ihtilak/اِخْتِلَاقٌ" kelimesi ile iddia etmişlerdir. (Sad 38/7)⁵¹

Velid b. Muğire'nin, hac zamanı yaklaştığında Mekke'ye gelenlerin Peygamber'in risaleti ile ilgili kendilerine sorular soracağını ve bu hususta kimisinin sahir, kimisinin şair, kimisinin mecnun, kimisinin de kahin diyerek ihtilaf ettikleri takdirde sözlerinin etkili olmayacağını ifade ederek, ortak bir noktada birleşmeleri gerektiğini söylelediği nakledilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber için şair denilenemeyeceğini, zira şiiri bildiklerini, Muhammed'in söyledikleri ile uyuşmadığını; kahin diyemeyeceklerini çünkü kahinlerin bazen yalan bazen doğru konuştukları, bunun karşısında Muhammed'den hiç yalan duymadıklarını; mecnun olamayacağını mecnun kimsenin bazen ayılıp bayıldığını Muhammed'de ise böyle halin görülmediğini belirttikten sonra Velid b. Muğire'nin Muhammed'e karı kocadan, kardeşi kardeşten sözleri ile ayırdığı için sihirbaz demenin daha uygun olduğunu söylediği ve müşriklerin bu sözde birleştikleri ifade edilmektedir. Bunun üzerine de Velid b. Muğire ile ilgili Müddessir suresinin indirildiği nakledilmektedir.(Belazuri, 1996, s. 133; İbn Seyyidunnas, 1993, s. 193)⁵² Aynı şekilde müşriklerin Peygamberin melek ve bağ- bahçesinin olmamasından

⁴⁹ (وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاجِرٌ كَذَابٌ)

⁵⁰ (بَلْ نَطْنُكُمْ كَاذِبِينَ)

⁵¹ (مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمَلَأَةِ الْآخِرَةِ إِنَّ هَذَا إِلَّا اِخْتِلَاقٌ) Taberi, ayette geçen "إِنَّ هَذَا إِلَّا اِخْتِلَاقٌ" ibaresi ile Kur'an'ın kastedildiğini müşriklerin Muhammed'in Kuran'ı uydurduğu, yalanlarıyla doldurduğu düşüncesine sahip olduklarını nakletmektedir. Taberi, (2000c, s. 15)

⁵² Taberi'de nakledilen rivayete göre, Hz. Peygamber'in Velid b. Muğire'ye Kur'an okuduğu, onun da Kur'an'dan çok etkilendiği ve evine kapandığı, bunun üzerine toplumda Muhammed'in dinine girdiği söylentileri çıktığı, bunu duyan Ebu Cehil'in Velid b. Muğire'nin damarına basarak kibrine dokunacak şeyler söylediği, Velid b. Muğire'nin "şiiri, recezi, kasideyi benden iyi bilen kimse yok, lakin Muhammed'den dinlediğim hiç şiire benzemiyor." diyerek kendisini yalnız bırakmasını istediği, bir hafta eve kapandıktan sonra bunun sihir olduğunu söylediği ve bunun üzerine Müddessir suresi 11. ayetten 31.

dolayı ona inanıp iman edenlerin ancak sihirlenmiş bir adama uymuş olacaklarını iddia ettikleri belirtilmektedir. (Furkan 25/8)⁵³ Ayrıca gördükleri her ayete “devam edegelen bir sihir” (Kamer 54/2)⁵⁴ dedikleri beyan edilmektedir.

Kur'an'da müşriklerin sihirbaz ve yalancı iftiralarına karşı onun konuştuğunun vahiyden başka bir şey olmadığı (Necm 53/3-4), Muhammed'in kendisinden bu Kur'an'a bir şey eklemesi durumunda hemen helak edileceği(Hakka 69/44-45)⁵⁵ ve ifade edilip şayet Muhammed onu uydurdu diyorsa bir benzerini getirmeleri teklif edilerek (Tur 52/33-34) cevap verilmektedir.

1.2.5. Müfteri

Kur'an'da müşriklerin Kur'an'ın ifk olduğunu ve başkasının yardımı ile Resulullah'ın iftirası olduğunu iddia ettikleri ifade edilmektedir. (Furkan 25/4) Geçmiş toplumların da Peygamberlerinin Allah'ın kendilerine vahyettiği yalanını söyleyerek Allah'a iftira attığını (Müminun 23/38)⁵⁶ oysa Rahman'ın onlara bir şey indirmediğini iddia ettiklerini beyan etmektedir. (Yasin 36/15) Müşriklere çeşitli şekillerde ayet delil getirildiğinde kabul etmeyip söylecek bir şey de bulamayınca Peygamberlerine “sen ancak müfterisin” dedikleri beyan edilmektedir. (Nahl 16/101)⁵⁷

Ölüp toprak olduktan sonra yeniden dirilmeyi inkar eden toplumların Peygamberlerine ancak yaşadıkları hayatın olduğunu, diriltilmeyeceklerini ileri sürdükleri ve bunu söyleyen Peygamberlerine Allah'a iftira attıklarını ve onlara iman etmeyeceklerini söyledikleri ifade edilmektedir. (Müminun 23/34-38. İbn Kesir, 1986a, s. 122)

ayete kadar olan bölümün indirildiği nakledilmektedir. Diğer rivayette, Velid b. Muğire'nin Ebu Bekir'i dinledikten sonra dinlediği sözlerin şiir, sihir ve mecnunun sayıklaması olmadığı, bu sözün kesinlikle Allah kelamı olduğunu söylediği, bunun duyan kimselerin Velid'in sabii olması durumunda bütün Kureyş'in sabii olacağını düşündükleri bunun üzerine Ebu Cehil'in devreye girip yukarıdaki olayın cereyan ettiği nakledilmektedir. Taberi, 2000e, s.24.

⁵³ (وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا)

⁵⁴ (وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ)

⁵⁵ Hz. Muhammed'e sihirbaz ve yalancı iftiraları ile ilgili bk. Çalıskan, (2008, 53-60); Ramazanov, 2018, 161-165.

⁵⁶ (إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا)

⁵⁷ (قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ)

Mekkeli müşriklerin bu iddiaları karşısında Allah, Peygamberine onlara, şayet Allaha iftira atarsa can damarının hemen koparılacağını ve kendisini kimsenin kurtaramayacağını söylemesini emretmektedir. ((Hakka 69/43-44, Ahkaf 46/7)

1.2.6. Mualllem

Mekkeli müşriklerin hakikati kabul etmemek için Peygambere attıkları diğer bir iftiraları da “muallemun” (Duhan 44/14) demelerdir. Önceki kavimlere Peygamberleri onca delil getirmelerine rağmen inkarcı kavimlerin Peygamberlerini “مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ” olmakla itham ettikleri belirtilmektedir. Bu manada İbnü'l-Eseda' el-Hüzelî'nin Hz. Peygamber'e ehli kitabın mitolojilerini öğrenen bir “معلم مجنون” (Duhan 44/14) olduğu iftirasını attığı nakledilmektedir. (Belazuri, 1996, s. 150) Bunun haricinde onların Resulullah'ın söylediklerini bir başkasının öğrettiğini iddia ettikleri oysa isnad ettikleri kişinin dilinin acemce Kur'an'ın ise apaçık bir arapça olduğu ifade edilmektedir. (Nahl 16/103) Aynı şekilde müşriklerin Kur'an'ın Hz. Peygamber'e birilerin sabah akşam okuyup öğrettiği bir söz olduğunu iddia ettikleri belirtilmektedir. (25/5)

SONUÇ

Peygamber'in (as.) bisetinden önce müşrikler arasında bir ömür yaşadığı ve onun tanınmayan bir kişi olmadığı ifade edilmekle birlikte onlarla bir çatışmaya girmediği ifade edilmektedir. Bu dönemde müşriklerin gözünde Peygamber'in şehrin emini, ağzından hiç yalan çıkmayan, güvenilen bir kişi olduğu anlatılmaktadır. Hatta Hacerü'l-esved'in yerleştirilmesi gibi önemli konularda hakem olmasının sevinçle karşılandığı kaydedilmektedir. Bu süreçte toplumu tarafından sevilen sayılan bir kişiliği vardır ve insanların emanetlerini teslim ettiği yed-i emin konumundadır.

Toplum tarafından el-Emin kabul edilen Hz. Muhammed, Peygamberliğini ilan ettiği an, bir anda ileri gelenlerinin gözünde farklı bir yapıya büründüğü görülmektedir. Öyle ki “hiç yalan söylemedi” dedikleri birini, yalancılıkla itham etmeye başlamışlardır. Kaynaklarda görüldüğü gibi aslında müşriklerin bu dönemde Hz. Peygamber'in yalan söylemediğini kabul etmekle birlikte, statülerine zarar geleceğinden dolayı bunu ifşa etmedikleri, bile bile ona iftira attıkları beyan edilmektedir. Yani Velid b. Muğire ve Ebu Cehil'in Hz. Peygamber'in hiç yalan söylemediğini itiraf etmelerine rağmen statükolarının korumak için peygambere iftira attıkları

anlaşılmaktadır. Bunun karşısında bu yaşına kadar hiç yalanla itham edilmeyen Peygamber'in de yalan söylemesi düşünülmemen bir konuda müfterilik ile itham edilmesi, kendisini çok üzdüğü, bu sebepten dolayı da Allah'ın onu "yalanlanan sen değilsin, Allah'ın ayetleridir" şeklinde teselli ettiği görülmektedir.

Müşriklerin beşerden peygamber olmayacağını düşündükleri açıklanmaktadır. Onlara göre peygamber meleklerden gelmelidir ancak beşerden peygamber olacaksa Mekke ve/ya Taif'ten iki ulu kimseden birinin peygamber olması gerekmektedir. Fakir ve yetim olan Hz. Muhammed'in peygamber olamayacağını, çarşı pazarda dolaşmasına, yemesine- içmesine ve evlenmesine bağladıkları görülmektedir. Ayrıca onlar peygamberliğin alameti olarak onu bir meleğin desteklemesi, Allah'ı görmeleri, ölüleri diriltmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bunun karşısında Allah bu istedikleri şeyler gerçekleşse bile yine iman etmeyeceklerini beyan etmektedir. Onların melek peygamber gelmesi gerektiği iddialarına da yeryüzünde yaşayan kimselerin melekler olması halinde peygamberin de melek gönderileceği, yeryüzünde beşer yaşamasından dolayı da peygamberi melek olarak gönderildiği ifade edilmektedir. Ayrıca melek peygamber gönderilmiş olsaydı bile o yine insan şeklinde geleceği beyan edilerek yalanlayan kimselerin yine inkar edecekleri haber verilmektedir.

Müşriklerin Hz. Peygamberi reddetmek için işi yokuşa sürmek kabilinden çok farklı isteklerde buldukları ifade edilmektedir. Yani onlar peygamberin nübüvvetini onaylamak için onun bağ bahçesinin olmasını, pınarlar akıtmasını, hazinelerin olmasını, safayı altına çevirmesini istedikleri görülmektedir. Lakin Allah müşriklerin iman etmeleri için Kur'an'ın yeterli olduğunu beyan etmektedir.

Sonuçta Muhammed'in türedi bir peygamber olmadığı, kendisinden önce geçen diğer Peygamberler gibi beşer olduğu, yediği içtiği, çarşı pazarda dolaştığı, evlendiği ifade edilmektedir.

Müşriklerin, Peygamberi İbn Ebi Kebşe ve Şair şeklinde itham etmelerinden onların Peygamberin bu söylemlerinin belli bir zaman sonra unutulup gideceği düşüncesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yani İbn Ebi Kebşe'nin toplumuna muhalefet etmesine rağmen, hiç kimsenin ona uymadığı ve de zamanla unutulup gittiği gibi tarihte nice şairlerin yaşadığı lakin onların hem kendilerinin hem de sözlerinin unutulup gittiğini söyleyerek, Hz.

Peygamber'in de bir gün öleceği ve söylemelerinin zihinden uçup gideceğini düşündükleri için bu ithamda buldukları anlaşılmaktadır.

Hz. Peygambere yöneltilen kahinlik ve mecnunluk ithamlarının onun gaybten haber vermesine binaen söylendiği ifade edilebilir. Zira onların gaybten haber veren herkese kahin veya mecnun dedikleri ifade edilmektedir. Oysa Kur'an'da anlatılan gayb konularının onun nübüvvetinin delili olarak zikredildiği görülmektedir. Ayrıca kahinlerin sözlerinin gizemli ve karmaşık olduğu ifade edilirken, Kur'an'ın apaçık ve anlaşılır olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte iddia ettikleri gibi Kahin veya Mecnunsa bu durumda Peygamberin söylediği söz olan Kur'an'ın bir benzerinin getirilmesi tehdidi ile iddialarının ispatı istenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. (2001a). *Müsned*. (C. 6). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (2001b). *Müsned*. (C. 13). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (2001c). *Müsned*. (C. 15). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Beğavi, Muhyissünne. (1420a). *Mealimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*. (C. 2). Beyrut: Daru't-türasi'l-Arabi.
- Beğavi, Muhyissünne. (1420b). *Mealimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*. (C. 4). Beyrut: Daru't-türasi'l-Arabi.
- Belazuri, Ahmed b. Yahya. (1996). *Ensabu'l-eşraf*. (C. 1). Beyrut: Daru'l-fikr.
- Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin. (1405). *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetüahvali sahi's-şeria*. (C. 2) Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiye.
- Buhari, Ebu Abdullah.(1422). *el-Camiu'l-müsnedü's-sahih*. (C. 1). ts.: Daru tavki'n-necat.
- Cevad Ali. (2001a). *el-Mufassal fi tarihi'l-arab kable'l-İslam*.(C.11). ys.: Daru's-saki.
- Cevad Ali. (2001b). *el-Mufassal fi tarihi'l-arab kable'l-İslam*.(C.12). ys.: Daru's-saki.
- Cevad Ali. (2001c). *el-Mufassal fi tarihi'l-arab kable'l-İslam*.(C.17). ys.: Daru's-saki.
- Cevheri, Ebu Nasr. (1987). *es-Sıhah tacü'l-lügave sıhahu'l-arabiyye*. Beyrut: Daru'l-ilm.
- Çalışkan, Muahmmmed Selam. (2008). *Kur'an'da İnkarcıların Peygamber Tasavvuru*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. (1427). *es-Siretü'n-nebeviyye ale davi'l-Kur'an ve's-sünne*. (C. 1). Dımeşk: Daru'l-kalem.
- Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. (1427). *es-Siretü'n-nebeviyye ale davi'l-Kur'an ve's-sünne*. (C.2). Dımeşk: Daru'l-kalem.
- Ezheri, Muhammed b. Ahmed. (2001). *Tehzibu'l-lüğa*. (C. 12) Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-arabi.
- Ezheri, Muhammed b. Ahmed. (2001). *Tehzibu'l-lüğa*. (C. 6) Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-arabi.
- İbn Abdilber, Ebu Ömer. (1992a). *el-İstiab fi ma'rifeti'l-Ashab*. (C. 3). Beyrut: Daru'l-cil.
- İbn Abdilber, Ebu Ömer. (1992b). *el-İstiab fi ma'rifeti'l-Ashab*. (C. 4). Beyrut: Daru'l-cil.
- İbn Ebi Şeybe. (1409). *el-Musannef fi'l-ehadisi ve'l-asar*. (C.1). Riyad: Mektebetü'r-rüş.
- İbn Ebi Şeybe. (1409). *el-Musannef fi'l-ehadisi ve'l-asar*. (C.4). Riyad: Mektebetü'r-rüş.
- İbn Hacer, Askalani. (1379). *Fethu'l-bari şerhu sahihi'l-buhari*. (C. 10). Beyrut: Daru'l-ma'rife.
- İbn Hişam, Abdulmelik. (1955). *Siretü'n-nebeviyye* (C. 1). Mısır: Babu'l-halebi.
- İbn İshak, Muhammed. (1978). *Sire*. (C. 1). Beyrut: Daru'l-fikr.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida. (1976). *es-Siretü'n-nebeviyye*. (C. 1). Beyrut: Daru'l-ma'rife.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida. (1986a) *el-Bidaye ve'n-nihaye*. (C. 1). Beyrut: Daru'l-fikr.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida. (1986b) *el-Bidaye ve'n-nihaye*. (C. 2). Beyrut: Daru'l-fikr.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida. (1986c) *el-Bidaye ve'n-nihaye*. (C. 6). Beyrut: Daru'l-fikr.
- İbn Manzur,Ebu'l-Fadl. (1414). *Lisanu'l-Arab*. (C. 1). Beyrut: Daru sadr.
- İbn Sa'd, Muhammed (1990a). *Tabakatü'l-Kübra*. (C. 1). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbn Sa'd, Muhammed (1990b). *Tabakatü'l-Kübra*. (C. 3). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbn Sa'd, Muhammed (1990c). *Tabakatü'l-Kübra*. (C. 4). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbn Seyyidunnas, Muhammed b. Muhammed, (1993). *Uyunu'l-eser fi funui'l-meğazi ve's-şemaili ve'si-siyer*. (C. 1). Beyrut: Daru'l-kalem.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. (1422). *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir*. (C. 1). Beyrut: Daru'kütübi'l-Arabi.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. (1992a). *El-Muntazam fi tarihi'l-muluki ve'l-ümem*.(C. 2). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.

- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. (1992b). *El-Muntazam fi tarihi'l-muluki ve'l-ümem.*(C. 8). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiye.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan. (1994). *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifetis-sahabe.* (C. 3), Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiye.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan. (1997). *el-Kamil fi't-tarih.* (C. 1). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-Arabi.
- Kastallani, Ebu'l-Abbas, (ts.a). *el-Mevahibu'l-ledunniyye bi'l-menhi'l-muhammediyye,* (C. 2). Kahire: Mektebetü't-tevfikiyye.
- Kastallani, Ebu'l-Abbas, (ts.b). *el-Mevahibu'l-ledunniyye bi'l-menhi'l-muhammediyye,* (C. 3). Kahire: Mektebetü't-tevfikiyye.
- Kurtubi, Ebu Abdullah. (1964a). *el-Cami li Akami'l-Kur'an.* (C. 17). Kahire: Daru'l-kütübi'l-mısriyye.
- Kurtubi, Ebu Abdullah. (1964b). *el-Cami li Akami'l-Kur'an.* (C. 19). Kahire: Daru'l-kütübi'l-mısriyye.
- Makrızı, Ahmed b. Ali. (1999a). *İmtau'l-esma' bima li'n-Nebiiyi mine'l-ahvali ve'l-emval ve hafadati ve'l-meta'.* (C. 2). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiye.
- Makrızı, Ahmed b. Ali. (1999b). *İmtau'l-esma' bima li'n-Nebiiyi mine'l-ahvali ve'l-emval ve hafadati ve'l-meta'.* (C. 14). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiye.
- Müslim b. Haccac. (ts.a). *Sahih.* (C.2) Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-arabi.
- Müslim b. Haccac. (ts.b). *Sahih.* (C.4) Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-arabi.
- Nüveyri, Şihabuddin. (1423a). *Nihayetü'l-ereb fi fununi'l-edeb.* (C. 2). Kahire: Daru'l-kütüb.
- Nüveyri, Şihabuddin. (1423b). *Nihayetü'l-ereb fi fununi'l-edeb.* (C. 16). Kahire: Daru'l-kütüb.
- Ramazanov, Ramazan. (2018). *Tur Suresi Tefsiri, Cehennemlikler ile Cennetlikler ve Hz. Peygambere Yöneltilen İthamlara Cevaplar.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü.
- Şami, Muhammed b. Yusuf. (1993a) *Sübülü'l-hüda ve'r-reşat fi sireti hayri'l-ıbad.* (C. 11) Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiye.
- Taberi, Ebu Ca'fer. (2000a). *Camii'l-beyan fi te'vili'l-Kuran.* (C. 10). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Taberi, Ebu Ca'fer. (2000b). *Camii'l-beyan fi te'vili'l-Kuran.* (C. 11). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Taberi, Ebu Ca'fer. (2000c). *Camii'l-beyan fi te'vili'l-Kuran.* (C. 21). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Taberi, Ebu Ca'fer. (2000d). *Camii'l-beyan fi te'vili'l-Kuran.* (C. 22). Beyrut: Müessesetü'r-risale.

Taberi, Ebu Ca'fer. (2000e). *Camiu'l-beyan fi te'vili'l-Kuran*. (C. 24). Beyrut: Müessesetü'r-risale.

Taberi, Muhammed b. Cerir. (1387a). *Tarihu'r-rusul ve'l-mülük*. (C. 1) Beyrut: Daru't-türas.

Taberi, Muhammed b. Cerir. (1387b). *Tarihu'r-rusul ve'l-mülük*. (C. 2) Beyrut: Daru't-türas.

Vakıdi, Muhammed b.Ömer. (1409). *Meğazi*. (C. 2) Beyrut: Daru'l-'alemi.

Zebidi, Muhammed b. Muhammed. (ts.a). *Tacu'l-arus min cevahiri'l-kamus*. (C. 1) ys. Daru'l-hidaye.

Zebidi, Muhammed b. Muhammed. (ts.b). *Tacu'l-arus min cevahiri'l-kamus*. (C. 12) ys. Daru'l-hidaye.

Zebidi, Muhammed b. Muhammed. (ts.b). *Tacu'l-arus min cevahiri'l-kamus*. (C. 17) ys. Daru'l-hida

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ FARKINDALIĞININ TOPLUMSAL KALKINMADAKİ POTANSİYEL ROLÜNÜN ARAŞTIRILMASI

Nergis DEMİRDÖVEN*

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bölgesel Kalkınma İktisadi ABD Yüksek Lisans
nrgsdmrdvn@hotmail.com ORCID: 0009-0005-6033-2431

Dr. Öğr. Üyesi Mesut KAYAER

Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi SBKY Bölümü
mkayaer@bartin.edu.tr ORCID: 0000-0002-3682-5958

ÖZ

İklim değişikliği konusundaki bilgi eksikliği, iklim değişikliği ile mücadelede duyarlılığın oluşmasında en büyük engellerden biridir. İklim değişikliği farkındalığı, hem yaşanabilir bir dünyanın hem de gelecek kuşakların haklarının korunması açısından önemli bir yaklaşımdır. Bu bağlamda toplumsal kalkınmanın devamlılığının sağlanması da mümkün olacaktır. Bu çalışmanın amacı, iklim değişikliği farkındalığını üniversite öğrencileri üzerinden anlamaya çalışmak ve böylece bu farkındalığın toplumsal kalkınmadaki potansiyel rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evreni, Aralık 2022 ile Temmuz 2023 tarihleri arasında, Bartın Üniversitesi öğrencileri içinden Bartın merkezde seçilerek görüşülen öğrencilerden oluşturulmuştur. Bu kapsamda 36 öğrenciye ulaşılmış ve iklim değişikliği konusundaki düşüncelerine başvurulmuştur. Elde edilen düşünce ve görüşler derlenmiş ve toplumsal kalkınma açısından önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Nihayet, iklim değişikliğinin yansımaları ile toplumsal kalkınma etkileşimi, elde edilen verilere göre yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İklim Değişikliği, İklim Değişikliği Farkındalığı, Toplumsal Kalkınma, Bartın Üniversitesi Öğrencileri

INVESTIGATION OF THE POTENTIAL ROLE OF CLIMATE CHANGE AWARENESS OF UNIVERSITY STUDENTS IN SOCIAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

The lack of knowledge about climate change is one of the biggest obstacles to the formation of the sensitivity in the fight against climate change. Climate change awareness is an important approach in terms of both a livable world and the protection of the rights of future generations. In this context, it will be possible to ensure the continuity of social development. The aim of this study is to try to understand climate change awareness through university students and thus to reveal the potential role of this awareness in social development.

In the study, qualitative research method was used. The universe of the study was formed from the students of Bartın University, selected and interviewed in the center of Bartın between December 2022 and July 2023. In this context, 36 students were reached and their thoughts on climate change were consulted. The obtained thoughts and opinions were compiled and their importance in terms of social development was tried to be determined. Finally, the reflections of climate change and the interaction of social development were interpreted according to the data obtained.

Keywords: Climate Change, Climate Change Awareness, Social Development, Bartın University Students

GİRİŞ

1950 ortalarına kadar meteoroloji ve klimatoloji hakkında yapılan çalışmaların çoğu, iklimin değişmez olduğunun kabulüne dayanmaktadır. Bu kabule göre hava günden güne değişebilir ancak iklimdeki uzun süreli ortalamalar değişmemektedir. Günümüzdeyse bilim, iklimin net olarak sabit olmadığına vurgu yaparak ‘iklim değişmektedir’ noktasında birleşmektedir.

Dünyada iklim değişikliği yeni bir oluşum değildir. Volkan patlamaları, Dünya'nın eksen açısının ve yörüngesinin değişmesi gibi birçok nedenden dolayı daha önce iklim değişiklikleri yaşanmıştır. Ancak bunlar doğal iklim değişiklikleridir ve insanla hiçbir ilgileri yoktur (Karakuş Kaçmaz ve Özeydin, 2019, s. 98).

Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra toplumların sosyal yapıları ve toplumsal değerlerinde meydana gelen değişiklikler çevre ile kurdukları bağları dönüştürmüştür. İklim değişikliği de yaşanan bu dönüşümün çevreye yansıyan sonuçlarından (Şahin, 2009, s. 108). Çevreye ilişkin her adımın geleceği düşünerek atılması gerekliliği küresel iklim değişikliğinin sonuçlarının görülmesiyle anlaşılmıştır (Kayaer ve Çiftçi, 2022, s. 94). Sanayi Devrimi'nden

sonra fosil yakıt tüketimindeki artış, ormansızlaşma, sanayileşme, tarımsal etkinlikler, arazi kullanımındaki değişiklikler gibi nedenler atmosferdeki sera gazı miktarını arttırmış ve küresel iklim değişikliğinin ilk basamaklarından olan küresel ısınmaya sebep olmuştur (Kılıç, 2009, s. 20). İklim değişikliği; çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri bakımından şu an dünyadaki en büyük tehditlerden biridir (Satır ve Reyhan, 2013, s. 961). Kara ve su ekosistemleri, tarım, ormancılık, balıkçılık faaliyetleri iklim değişikliğine karşı çok duyarlıdır. Aynı zamanda bu ekosistemler kalkınma için önemli bir yere sahiptir (Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021, s. 15). Kalkınma ekonomik büyümenin ötesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin sağlanmasını içeren bir kavramdır. Toplumsal yapıda ve davranışlarda ekonomik büyümenin hızlanmasında, eşitsizliklerin azaltılmasında ve yaşam kalitesinin artmasında büyük değişimlere destek veren çok boyutlu bir süreçtir (Gök, 2014, s. 84). Kalkınmayı, sosyal ve kültürel boyutlarından ve toplumsal etkilerinden bağımsız değerlendirmek anlamsızdır (Özcan, 2011, s. 91).

İklim değişikliğinin etkilerinin yalnızca ekolojik olması beklenirken sosyoekonomik etkilerinin yanı sıra insan sağlığını olumsuz etkileyen psikolojik ve fiziksel etkilerinin de olduğu görülmektedir (Cankardaş ve Sofuoğlu, 2021, s. 140). Mevsim normallerinin dışında bir havanın olması, buzulların erimesi, ormansızlaşma, bazı sağlık problemlerinin yaşanması söz konusu olduğunda herkes bu olayların yaşanmasında iklim değişikliğinin etkili olduğunu söyleyecektir. Çünkü her eğitim seviyesinden insanın bu konu hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülür. Öyle de olmalıdır. Bunun bir sebebi de günlük hayatımızda şahit olduğumuz hava olayları ya da iklim şartlarında ve onun doğal ortamda neden olduğu değişimlerle daima yüz yüze olmamızdır (Deniz, İnel ve Sezer, 2020, s. 253).

İklim değişikliği, çağımızın en büyük problemlerinden biridir ve her geçen gün bu problem büyümektedir. Yalnızca çevreyi ve ekolojiyi değil toplumların yapısını ve dinamiklerini değiştirecek etkileri vardır. İklim değişikliği ile mücadelede bilinçli bireylerden oluşan bir toplum yapısı problemin çözümünde bir anahtar niteliğindedir. Bu bağlamda, bu çalışmada iklim değişikliği farkındalığının, gelecekte toplumsal dinamiklerde ne gibi bir potansiyel etkisinin olabileceği ölçülmek istenmiştir.

İklim değişikliği farkındalığını ölçmek için de çalışmalar yapılmıştır. Deniz, İnel ve Sezer (2020), üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılabilecek bir ölçek üzerine çalışmışlardır.

Satır ve Reyhan (2013), iklim değişikliği ile mücadele etmek adına geliştirilen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarını incelemiştir. Çevre sorunları, iklim adaleti ve iklim değişikliğine farklı çözüm yolları üzerine çalışmışlardır.

İklim değişikliği farkındalığının üniversite öğrencileri üzerinde ölçülmesi yoluyla yapılan bir araştırma ise Agboola and Emmanuel'in (2016) çalışmasıdır. Nijerya'nın Oyo eyaletinde, iki üniversiteden seçilen lisans öğrencileri ile yapılan çalışmada, iklim değişikliği eğitiminin okullarda müfredata yerleştirilmesi ve halktan her kesimin bilgilendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Bir diğer çalışma iklim değişikliği ve çevreye karşı tutumu birlikte ele almıştır. Magulod (2018) Filipinler'de bir devlet üniversitesi kampüsünde üniversite öğrencileri ile çalışmayı gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda iklim değişikliği farkındalığının çevresel tutumları etkilediği gözlemlenmiştir.

Doğan ve Tüzer (2011), iklim değişikliğinin etkileri üzerine yaptığı çalışmada ekonomik, ekolojik ve sosyal yaşamdaki bağlantılı ve zincirleme etkilerine değinerek uluslararası işbirliğinin öneminden bahsetmiştir.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

İklim, belirli bir bölgede uzun yıllardır yaşandığı tespit edilen hava olaylarına verilen addır (Türkeş vd., 2000). Dünya'nın oluşumundan bu yana yerkürenin hareketleri, Dünya'nın kendi eksenini etrafındaki dönüş hızı ile Güneş'in yörüngesindeki dönüş hızının değişimi karalar, buzulların yapısı gibi sebeplerden dolayı birçok defa iklim değişikliği yaşanmıştır. Ancak bu iklim değişiklikleri zaten iklim sisteminin içinde yer alan doğal etkenlerden dolayı yaşanırken, 'insan' etkeninin sisteme dâhil olmasıyla geçmiş yıllardan farklı olarak yapay bir iklim değişikliği yaşanmaya başlamıştır (Şahin, 2009, s. 114).

Özellikle Sanayi Devrimi sonrası değişen toplumsal yaşam ve taleplerin çeşitlenmesi çevre üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Fosil yakıt kullanımı, ormansızlaşma, hızlı nüfus artışı, kentleşme gibi etmenler doğal çevrenin dengesinin insan eliyle bozulmasına ve iklim üzerindeki değişikliklerin de hız kazanmasına neden olmuştur (Şahin, 2009, s. 114).

2.1. İklim Değişikliğinin Nedenleri

Sanayileşme sonrası oluşan sanayi toplumlarının yapısı gereği sonsuz bir tüketim ihtiyacı illüzyonu söz konusu olmuştur. Bu tüketim ihtiyacı insanoğlunu, bütün doğal kaynakları tüketmeye karşı hırslı ve hızlı bir şekilde yöneltmiştir. Bunun bir sonucu olarak üretim ve tüketim sınırsızca artmış, sürdürülebilir bir düzlemden çıkarak küresel bir yıkıma doğru gidişi ivmelendirmiştir. Bu süreç, sanayileşme ile birlikte daha da hızlanmış ve sanayi kuruluşlarının odağı haline gelen kentleri cazibe merkezi haline getirmiştir. Kentleşme ile birlikte hizmetlere erişim kolaylığı sağlanmış, yaşam kaliteleri görece artmış ve böylece hızlı bir kentleşme ve nüfus artışı ortaya çıkmıştır. Nihayetinde, bu durum tüketim artışına yol açmıştır (Akyıldız, 2020, s. 192). Arazilerin amaçları dışında kullanılmaması, kentleşme için tarım arazilerinin ve ormanlık alanların kontrolsüz bir şekilde imara açılmaması gerekir; zira ormansızlaşmanın doğrudan ve dolaylı olarak iklim değişikliğine sebep olduğu görülmektedir.

Sanayi Devrimi ile üretim faaliyetlerinde makineleşme artmış, seri üretimine geçilmiş ve böylece daha hızlı üretim ve tüketim süreçleri ekolojik dengeyi zorlamaya başlamıştır. Makineleşme ve sanayileşme sonucu enerji ihtiyacı katlanmış, fosil yakıt tüketimi sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Zira bu durum, atmosferdeki sera gazlarının miktarının kritik seviyelere çıkmasına sebep olmuştur. Sera gazı salımının artması, atmosferin kimyasal özelliklerinin değişmesine neden olmuş ve sıcaklıkların artmasına yol açmıştır. Bu süreç iklim değişikliğinin kilit noktalarından birini oluşturmaktadır (Türkeş vd., 2000, s. 9).

2.2. İklim Değişikliğinin Olumsuz Etkileri

İklim değişikliği, birçok alanda doğrudan ya da dolaylı olarak birtakım olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Tüm canlı ve cansız varlıklar için bir ekosistem olan yeryüzü, hava, su ve toprak gibi bütün katmanlarıyla bir bütün oluşturmaktadır. Bu ekosistem kendi içinde bir dengede etkileşim halindedir. Dolayısıyla ortaya çıkan bu olumsuzluklar her daim başka sorunlara sebep olmuştur ve olmaya devam etmektedir. İklim değişikliğinin, zincirleme bir etkileşim ile

ekolojik dengenin toptan kırılmasına yol açma gerçekliği her zamankinden daha fazla görünür olması söz konusudur. Bu çerçevede iklim değişikliğinin olumsuz etkileri; çevre, toplum sağlığı ve ekonomik etkiler başlıkları altında incelenmiştir.

2.2.1. İklim Değişikliğinin Çevresel Etkileri

Fosil yakıt kullanımının artması, atmosferdeki sera gazlarının artmasına neden olmaktadır. Sera gazları, güneş ışınlarının atmosferde tutulmasına sebep olarak 'sera etkisi' oluşturmuştur ve dünyanın ısınmasına yol açmaktadır. Sanayileşme, ekonomik faaliyetler ve nüfus artışının getirdiği fosil yakıt kullanımı sonucu 19. yüzyıldan itibaren hissedilir bir şekilde artan sıcaklığın, ilk gözlemlendiğinde yaklaşık olarak 0,3-0,6 °C artmasına karşın günümüzde 1,5 °C'ye yaklaşmış olması ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 2021 yılı itibariyle, küresel düzeyde ortalama sıcaklık artışı, 1,2 °C'ye ulaşmıştır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 2018 tarihli 1,5 °C Küresel Isınma Raporu'na göre, sıcaklığın artmaya devam etmesi durumunda, iklim değişikliğinden etkilenen bazı bölgelerin toplumsal refah ve kalkınma düzeylerinin negatif yönde etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır (Şahin, 2009, s. 115-118; Türkeş, 2022, s. 205)

Sıcaklık artışı, kuraklık ve yağışlardaki dengesizlik insanların karşısına su sorunları olarak çıkmaktadır. Bu anlamda su sorunlarını minimize etmek amacıyla göl, akarsu ve baraj gibi rezervuarları korumak önem arz etmektedir. Zira yağışların az olduğu zamanlarda bu rezervuarların kuraklığa karşı bir çözüm olmasının yanında şiddetli yağış yaşanması durumunda ise taşkınlara karşı bir bariyer oluşturması ve güvenlik sağlaması mümkün olacaktır. Ancak yine de tatlı suya erişim konusunda çeşitli riskler söz konusu olup bu risklerin gelecekte artarak devam edeceği öngörülmektedir (Kayaer ve Çiftçi, 2018, s. 387). Sıcaklıkların artması kutuplardaki buzulların erimesine neden olmaktadır. Buzullar dünyanın tatlı su kaynağının büyük bölümünü oluşturduğu için buzulların okyanus sularına karışması tatlı su kaynağının kaybı anlamına gelmektedir. Aynı şekilde dünyada yalnız kutup bölgelerinde yaşamlarını sürdürebilen canlıların yaşam şartlarının değişmesi de türlerin devamlılığı açısından çok tehlikelidir (Demirbaş ve Aydın, 2020, s. 167).

İklimdeki değişimin ani hava değişimlerine sebep olması tarım sektörünü de etkilemektedir. Şiddetli yağışlar, kuraklık, geç gelen kışlar ve ani hava soğumaları tarımsal verimliliği büyük oranda düşürmektedir. Ozon tabakasındaki incelme, insan faaliyetlerinden kaynaklanan sera

gazı salımının bir sonucudur. Dünyada yaşamın devamlılığının en önemli gerekliliklerinden biri olan ozon tabakasının görevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Bu da uzaydan gelen güneş ışınlarının canlılar üzerinde hasarlara sebep olacağı anlamına gelmektedir. Ormansızlaşma ve fosil yakıt tüketimi hava kirliliğinde artışa neden olmaktadır. Özellikle şehirlerde hava kalitesinin kırsal yerleşimlere kıyasla çok daha düşük olduğu bilinmektedir (Kılıç, 2009, s. 27).

2.2.2. İklim Değişikliğinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri

Kuraklık, yağışlardaki dengesizlikler ve ekolojik dengenin değişmesi insan hayatını birçok açıdan etkilemektedir. Kuraklıktan dolayı yaz aylarındaki ölüm oranlarında artış, deri kanseri riskinin artması gibi problemler sağlık problemlerinin başında gelmektedir. Soğuk bölgelerde yaşanan ısınmanın sonucunda sivrisinek ve fare gibi vektörel hastalıkların taşıyıcılarından olan canlılar, bu bölgelere kayarak hastalıkların farklı coğrafyalara taşınmasına neden olmaktadır. Şiddetli yağışlar sonucu meydana gelen taşkınlar, topraktaki ağır metallerin içme suyuna karışmasına ve halk sağlığını tehdit etmesine neden olmaktadır (Cankardaş ve Sofuoğlu, 2021, s.142).

İklim değişikliği yalnızca fiziksel değil psikolojik sağlık düzeyini de etkilemektedir. Gıda ve temiz suya erişimdeki problemler, şiddetli hava olayları sebebiyle kentlerde ve yerleşim yerlerinde meydana gelen hasarlar insanların yaşam kalitesini ve refahını riske atmaktadır (Demirbaş ve Aydın, 2020, s. 168).

İklim değişikliği kaynaklı olumsuz hava koşulları, insanları, duygusal yönden de etkilemektedir. Bir küresel sorun olan küresel ısınma ve iklim değişikliğinin ve ortaya çıkardığı diğer sorunların çözülemeyeceği ve kötü gidişatın durdurulamayacağı endişesi depresyona ve eko-anksiyeteye yol açmaktadır (Cankardaş ve Sofuoğlu, 2021, s. 142).

2.2.3. İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri

İklim değişikliğine karşı kırılganlık ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir ve bunun ana nedeni ülkelerin ekonomik durumlarıdır (Demirbaş ve Aydın 2020, s. 167). Tarım, hayvancılık, balıkçılık, arıcılık gibi sektörlerde çalışan insanların ani hava değişimlerinden ve şiddetli hava olaylarından dolayı üretimde verimliliğini kaybetmesi bu sektörlerde gelir kaybına neden

olmaktadır. İklim değişikliğiyle mücadele etmede az gelişmiş ülkelerin dezavantajlı konumu nedeniyle bu ülkelerde yaşayan insanların iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden daha çok etkilenmesi söz konusu olacaktır.

İklim değişikliği kaynaklı sorunlar, gelir dağılımını, adaletsizliği ve yoksulluğu giderek büyütülmektedir. Bu nedenle çeşitli kayıplar yaşanırken insanların su ve gıda temini daha da zor bir hale gelmektedir (Demirbaş ve Aydın 2020, s. 167). Yenilenebilir enerji kaynak kullanımının tüm dünyada yeteri kadar yaygın olmaması sebebiyle enerji krizleri yaşanmaktadır. Enerji harcamalarının sıcaklıkların artması nedeniyle soğutma enerjisi alanında da artması söz konusu olmaktadır (Kılıç, 2009, s. 28).

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkisi ile afetlerin sayısı ve yoğunluğu artarken sebep olduğu maddi kayıpların boyutları gittikçe büyümektedir. Belirli coğrafyalarda daha önce yaşanmayan afetlerin artık yaşanıyor olması o coğrafyalarda yaşayan insanların hazırlıksız olmaları nedeniyle daha büyük hasarlara neden olmaktadır. Fırtına, tayfun, kasırga gibi şiddetli hava olaylarının özellikle çocuklarda ciddi travmalara neden olduğu görülmektedir (Cankardaş ve Sofuoğlu, 2021, s. 141).

İklim değişikliği kaynaklı fırtına, sel, sıcak hava dalgası, yangın, kuraklık gibi doğal afetlerin sayısının ve yoğunluğunun artması dünyanın birçok yerinde ciddi ekonomik kayıplara neden olmaktadır. 1980'den 2012 yılına kadar olan dönem verilerine bakıldığında; meydana gelen doğal afetlerin maliyetinin yaklaşık 2,8 trilyon ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Yıllık ortalama 85 milyar ABD Doları'na tekabül eden bu rakamın 2050'li yıllarda 1 trilyon ABD Doları'na çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu doğal afetlerin, % 87'sinin ise iklim değişikliği kaynaklı olduğu görülmüştür (Başoğlu, 2014, s. 178).

İklim değişikliği nedeniyle ekonomik maliyetlerin ülkeler için giderek bir yük oluşturmaya başlaması, bu sorunun salt bir ekolojik sorun olmadığını göstermektedir. Zira bu doğal afetlerin, Avrupa'da ortaya çıkardığı ekonomik yük yıllık bazda milyarlarca avroyu bulmaktadır. Önceki yıllara göre, bölgede, iklime bağlı afetlerin maliyetinin iki katına çıktığı ve bu oranın gittikçe arttığı gözlemlenmiştir. Böyle sürmesi durumunda ise gelecek yıllarda ekonomik maliyetlerin katlanarak artacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler dahil olmak üzere küresel ekonomik düzenin olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir (Gezgin, 2023, s. 11).

Tarım başta olmak üzere bütün sektörler doğrudan iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlardan etkilenmektedir. Yatırım, istihdam ve ekonomik değer oluşturma açısından kayıpların yaşanması önemli bir sorun oluşturmaktadır. Özellikle tarım sektörü, azalan verimlilik, gıda arzında yaşanan düşüş ve nüfus artışına bağlı olarak sürekli artan talep nedeniyle kritik öneme sahiptir. Yoksul ve muhtaç kişilerin gıdaya kolay erişimi küresel düzeyde adaletin sağlanmasında temel dinamiktir. Tarım ve gıda, ikincil pek çok sorunun da merkezinde yer almaktadır. (Başoğlu, 2014, s. 180; Gezgin, 2023, s. 52)

Akdeniz havzasında yer alan Türkiye’de, tarım, iklim değişikliğinden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Tarımın gıda temini, sanayiye hammadde sağlama, ihracat ve istihdam oluşturma bakımından büyük bir katma değeri vardır. Bu bağlamda, tarımsal üretimde iklim değişikliğinden dolayı yaşanacak kayıpların ülke ekonomisine negatif etkileri olacaktır. Her beş çiftçiden dördünün, iklim değişikliği kaynaklı sorunlar nedeniyle üretim kaybı yaşadığı ve süreçten olumsuz etkilendiği görülmüştür. (Başoğlu, 2014, s. 182; Gezgin, 2023, s. 18).

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPLUMSAL KALKINMA

Kalkınma, ekonomik büyümenin yanı sıra toplumsal yapıda, davranışlarda ve kurumlarda bir dönüşümü ve gelişimi ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınmanın birbiriyle bağlantılı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Ekonomik büyüme, yoksulluğun azaltılması ve ihtiyaçların giderilmesi için çeşitli araçlar temin etmekte önemlidir (Özcan, 2011, s. 91).

Yaşam kalitesinin artması ve eşitsizliklerin azaltılması açısından bu araçlar önemlidir. Bu sayede bireylerin refahı toplumsal bir refaha evrilebilir. Toplumsal kalkınma; eğitim ve istihdam başta olmak üzere barınma imkânlarına erişim, yeterli sağlık hizmetleri, adaletli bir gelir dağılımı sistemine dayanmaktadır. Bu çerçevede bölgeler arasında adalet duygusunu zedeleyecek farklılıkların olmaması esastır (Gök, 2014, s. 84). Toplumsal kalkınmada eğitim, sağlık ve ekonomik faaliyetlerin tümünde toplumun tümünün faydalanabileceği dönüşümler yapılması gerekmektedir. Toplumdaki dezavantajlı atfedilen grupların (kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler), gereksinimleri gözetilerek topluma katkı sağlamalarına öncülük etmek önemlidir. Bu sayede toplumda bütünlükçü ve işbirlikçi bir yapının oluşması söz konusu olacaktır.

Ekonomik kalkınma, sosyal kalkınmayı etkilediği gibi sosyal kalkınma da ekonomik kalkınmayı etkilemektedir. Temel eğitimin yaygınlaşması, daha iyi sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, toprakların daha etkin kullanılması ve tarımsal reformun sağlanması gibi sosyal kalkınmayı sağlayacak iyileştirmeler, bu sektörlerdeki katma değeri arttıracak ve piyasa hareketliliğini sağlayacaktır (Özcan, 2011, s. 92). Ancak ekonomik gelişimin ve insanların refah seviyesinin artmasının iklim değişikliğiyle tezatlık içeren bir ilişkisi vardır. Şöyle ki, insanların refahının artması ve toplumsal olarak gelişmenin sağlanması için ekonomik gelişimin sağlanması gerekmektedir; ancak ekonomik gelişimin büyük çoğunluğunu üstlenen sanayileşmenin sonucu salınan sera gazlarının iklim değişikliğine neden olması yine insanları olumsuz etkilemektedir. Bu noktada, ekonomik faaliyetlerin mümkün olduğunca çevreyle uyumlu yöntemlerle gerçekleştirilmesi konusu gündeme gelmektedir. Bu bakımdan gelecek kuşakların iklim değişikliği konusunda bilinçlendirilmesi çok önemlidir. Üniversite öğrencilerine farkındalık kazandırılması çözüm üretme süreçlerinde onların da aktif rol almasına yol açabilir. Atmosfere salınan sera gazı miktarını azaltacak yeni teknolojilere öncülük edebilirler (Agboola and Emmanuel, 2016, s. 71).

İhtiyaç duyulan enerjinin, fosil yakıtlardan karşılanması yerine yenilenebilir kaynaklara yönelmesi, doğayla işbirliği içerisinde ve her bölgenin kendi özelliklerine uygun sürdürülebilir planların uygulamaya konulması gerekmektedir. İklim değişikliği aynı zamanda toplumlar için oldukça önemli olan bazı doğal kaynakların verimliliğini yitirmesine neden olmaktadır. Örneğin yenilenebilir enerji türlerinden biri olan hidroelektrik enerjinin, yağışların düzensizliği ve kuraklık sebebiyle verimliliğini yitirmesi söz konusudur. Yine yağış düzensizliği ve kuraklıktan en çok etkilenen sektörlerden biri olan tarım sektöründe verimliliği arttıracak yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir (Kılıç, 2009, s. 36-37; Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021, s. 18-19).

Ormansızlaşma ve topraksızlaşma, topraksız tarım yöntemlerinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koyarken bir taraftan da amacı dışında kullanılan arazilerin tekrar kazandırılması ve orman ve toprak kayıplarının giderilmesi oldukça önemlidir (Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021, s. 55; Kaçmaz ve Özaydın, 2019, s. 11; Şahin, 2009, s. 125). İklim değişikliğinin sebep olduğu hasarların toplumsal ölçekteki yansımalarının ancak bir farkındalık kazanılmasıyla azaltılabileceği çok açıktır. Bu bağlamda uluslararası kuruluşlar, devletler, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve bireyler işbirliği içinde görev ve sorumluluk bilinciyle hareket

etmelidir. Çeşitli araştırmalarda, bireyin iklim değişikliği bilinci kazanmasının çevreye karşı tutumlarına da etki ettiği görülmüştür. İklim değişikliğinin etkilerini en aza indirmek amacıyla ağaçlandırma çalışmalarına katılmak, daha fazla yerel ürün kullanmak ve tüketmek gibi alışkanlıkların kazanılması iklim değişikliği ile mücadelede bireyin aktif rol alabileceği eylemler arasındadır (Magulod, 2018, s. 214).

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği hakkındaki düşüncelerini incelemek için görüşme tekniği uygulanmıştır. Verilerin toplanması için görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme, literatürde yer alan konular incelenerek ve sekiz adet açık uçlu soru formu oluşturularak tasarlanmıştır. Bu çalışmada yanıtı aranan sorular şu şekildedir;

- Fakülte ve bölümünüz nedir?
- Sınıfınız ve yaşınız nedir?
- İklim değişikliği hakkında olumlu ya da olumsuz düşüncelerinizi birkaç cümle ile açıklar mısınız?
- İklim değişikliğinin günlük hayatınızı etkilediğini düşünüyor musunuz? Neden?
- Sizce iklim değişikliğinin toplumsal ilişkiler üzerinde etkisi var mıdır? Neden?
- Sizce iklim değişikliği ile mücadelede bireysel olarak bir şeyler yapılabilir mi? Birkaç örnek verebilir misiniz?
- Sizce iklim değişikliği konusunda atılan adımlar ve yapılan çalışmalar yeterli mi? Başka neler yapılabilir?
- Daha önce iklim değişikliği ile ilgili herhangi bir çalışmaya katıldınız mı? Katıldıysanız bu çalışma ne idi? Katılmadıysanız neden katılmadınız?

Araştırma konusunda kaynak kişiler, Bartın Üniversitesi öğrencileri arasından rastgele seçilmiştir. Verilerin toplanması için yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bartın merkezde gerçekleştirilen görüşmelerin, Aralık 2022'de başlatılıp 3 ay içinde bitirilmesi planlanmıştır. Ancak 6 Şubat 2023 tarihinde, Kahramanmaraş'ta meydana gelen depremler nedeniyle görüşmeler aksamış ve Temmuz 2023'te tamamlanmıştır. Çalışma kapsamında on sekiz kadın ve on sekiz erkek öğrenci olmak üzere toplamda otuz altı öğrenci ile görüşme

yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcı öğrencilerden izin alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Akabinde veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada öğrencilerin kimliklerinin gizli tutulması ve bilgilerin işlenmesinde kolaylık sağlanması amacıyla Ö1, Ö2, Ö3 şeklinde kodlar verilmiştir. Görüşülen kişilerin profilleri incelenmiş olup yaş, cinsiyet, fakülte, bölüm ve sınıf bilgilerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

Öğrenci	Yaş	Cinsiyet	Fakülte	Bölüm	Sınıf
Ö1	20	Kadın	Edebiyat Fakültesi	Bilgi ve Belge Yönetimi	3
Ö2	18	Kadın	Orman Fakültesi	Peyzaj Mimarlığı	1
Ö3	21	Erkek	Edebiyat Fakültesi	Bilgi ve Belge Yönetimi	2
Ö4	19	Erkek	İslami İlimler Fakültesi	Temel İslam Bilimleri	1
Ö5	22	Erkek	Mühendislik, Mimarlık, Tasarım Fakültesi	Elektrik-Elektronik Mühendisliği	3
Ö6	21	Kadın	Bartın MYO	Malzeme ve Malzeme İşleme Teknolojileri	1
Ö7	19	Kadın	Bartın MYO	Malzeme ve Malzeme İşleme Teknolojileri	1
Ö8	19	Kadın	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Hemşirelik	1
Ö9	25	Erkek	Bartın MYO	Malzeme ve Malzeme İşleme	1
Ö10	25	Erkek	Spor Bilimleri Fakültesi	Antrenörlük Eğitimi	1
Ö11	26	Kadın	İİBF	İşletme	4
Ö12	26	Erkek	Edebiyat Fakültesi	Sosyoloji	3
Ö13	23	Kadın	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Ebelik	2
Ö14	22	Kadın	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Ebelik	4
Ö15	22	Erkek	Edebiyat Fakültesi	Sosyoloji	4
Ö16	22	Kadın	İİBF	İşletme	4
Ö17	24	Erkek	Eğitim Fakültesi	Güzel Sanatlar Eğitimi	4
Ö18	20	Erkek	Edebiyat Fakültesi	Psikoloji	2
Ö19	21	Kadın	Edebiyat Fakültesi	Sosyoloji	3
Ö20	18	Kadın	Orman Fakültesi	Orman Endüstri Mühendisliği	1
Ö21	23	Kadın	Spor Bilimleri Fakültesi	Beden Eğitimi ve Spor	3
Ö22	19	Erkek	İİBF	İşletme	2
Ö23	22	Kadın	Edebiyat Fakültesi	Türk Dili ve Edebiyatı	3
Ö24	25	Erkek	Eğitim Fakültesi	Güzel Sanatlar Eğitimi	4
Ö25	21	Kadın	Edebiyat Fakültesi	Türk Dili ve Edebiyatı	2
Ö26	24	Kadın	Fen Fakültesi	Biyoteknoloji	4
Ö27	22	Erkek	İİBF	İktisat	4
Ö28	26	Kadın	Edebiyat Fakültesi	Sanat Tarihi	4
Ö29	18	Erkek	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Çocuk Gelişimi	1
Ö30	22	Kadın	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Çocuk Gelişimi	2
Ö31	23	Erkek	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	2
Ö32	22	Erkek	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	2
Ö33	22	Kadın	İİBF	İktisat	2
Ö34	27	Erkek	Mühendislik, Mimarlık, Tasarım Fakültesi	Bilgisayar Mühendisliği	3

Ö35	25	Erkek	İİBF	İktisat	2
Ö36	21	Erkek	Edebiyat Fakültesi	Sanat Tarihi	1

Tablo 1’de görüldüğü üzere farklı program ve bölümlerden öğrencilerle görüşülmüştür. Katılımcı öğrencilerin yaşlarına bakıldığında; % 8,3’ü (3 kişi) 18 yaşında, % 11,1’i (4 kişi) 19 yaşında, % 5,6’sı (2 kişi) 20 yaşında, % 13,9’u (5 kişi) 21 yaşında, % 25’i (9 kişi) 22 yaşında, % 8,3’ü (3 kişi) 23 yaşında, % 5,6’sı (2 kişi) 24 yaşında, % 11,1’i (4 kişi) 25 yaşında, % 8,3’ü (3 kişi) 26 yaşında ve % 2,8’i (1 kişi) 27 yaşındadır. Buna göre; en az katılımcı 1 kişi ile 27 yaş grubunda iken en fazla katılımcı 9 kişi ile 22 yaş grubundadır. Öğrencilerin yaş ortalamaları 22,08’dir. Katılımcı öğrencilerin cinsiyete göre oranı eşit olup % 50’si (18 kişi) erkek, %50’si (18 kişi) ise kadındır. Kayıtlı oldukları fakülte ve MYO dağılımına bakıldığında katılımcıların; % 27,8’i (10 kişi) Edebiyat Fakültesi, % 19,4’ü (7 kişi) Sağlık Bilimleri Fakültesi, % 16,7’si (6 kişi) İİBF Fakültesi, % 8,3’ü (3 kişi) Bartın MYO, % 5,6’sı (2 kişi) Eğitim Fakültesi, % 5,6’sı (2 kişi) Spor Bilimleri Fakültesi, % 5,6’sı (2 kişi) Orman Fakültesi, % 5,6’sı (2 kişi) Mühendislik, Mimarlık, Tasarım Fakültesi, % 2,8’i (1 kişi) Fen Fakültesi, % 2,8’i (1 kişi) İslami İlimler Fakültesi öğrencisi olduğu görülmektedir. 10 kişi ile en fazla katılım Edebiyat Fakültesi’nden olurken Fen Fakültesi ve İslami İlimler Fakültesi’nden birer öğrenci katılmıştır. Katılımcı öğrencilerin % 27,8’i (10 kişi) I. sınıf, % 27,8’i (10 kişi) II. sınıf, % 19,4’ü (7 kişi) III. sınıf ve % 25’i (9 kişi) IV. sınıf öğrencisidir. Dolayısıyla öğrencilerin sınıflara göre dağılımının dengeli olduğu söylenebilir. Bu görüşmelere ait bulgular 4 başlık altında incelenmiştir:

5.1. İklim Değişikliğinin Günlük Hayattaki Etkilerine Yönelik Bulgular

- Öğrencilerden Ö2 ve Ö3 iklim değişikliğinin günlük hayata etkileriyle ilgili “Sabah sıcak oluyor ve terliyoruz, akşam soğuk oluyor ve üşüyoruz sonra hasta oluyoruz.”, “Gündüz kısa kollu bir şeyle dışarı çıkabiliyorken akşam üşüyebiliyorsunuz.” şeklinde ifadelerde bulunarak iklim değişikliğini gün içindeki hava değişimleriyle bağdaştırmışlardır.
- Buna ek olarak Ö4, Ö5 ve Ö6 “Bir günde dört mevsimi yaşıyoruz. Bu olumsuz bir şey.”, “Aşırı yağmurlar olduğu zaman işime ya da okula gitmekte zorlanıyorum.”, “Bir çiftçinin aşırı yağıştan dolayı mahsülleri zarar görüyor. Onların hayatını etkiliyor.” ifadesiyle gün içindeki hızlı hava değişimlerine vurgu yapmışlardır.

- Bunlardan farklı olarak, Ö1ve Ö9 “*Şu an pek etkilemiyor ama ileride daha fazla etkileyecek gibi görünüyor.*”, “*Bir günde değişikliği çok hissetmeyebiliriz. Daha uzun vadede bu etkilerin fark edebileceğini düşünüyorum.*” şeklinde ifadelerle iklim değişikliğinin günlük hayata etkilerinin daha uzun vadede kendini göstereceğini belirtmişlerdir.
- Ek olarak Ö7, Ö8 ve Ö10 “*Ani hava değişimlerinin yaşam kalitesini düşürdüğünü düşünüyorum. Sağlık sorunlarına yol açıyor.*”, “*Yaz aylarındaki yüksek sıcaklıklar ve kuraklık bizleri etkiliyor. Soluduğumuz havayı bile etkiliyor.*” şeklinde belirttikleri ifadelerle iklim değişikliğinin günlük hayata etkilerinin, aslında uzun vadede ortaya çıkan, çeşitli sağlık sorunları gibi sorunlarla ortaya çıkabileceğini vurgulamışlardır.
- Ayrıca, Ö12 ve Ö13, iklim değişikliğinin hem psikolojik hem de fizyolojik olarak insanları etkilediğini düşündüklerini belirterek eklediler: “*Kuru ve sıcak hava vücut direncimizi düşürüyor. Zaten kuru olan hava klimalı ortamlarda iyice kuruyor ve yaz mevsiminde sıkça hastalanmamıza neden oluyor.*”
- Ö14 ve Ö20 “*Artık yiyecekleri zamanında sağlıklı ulaşamıyoruz.*” ve “*Tarımsal ürünler daha zor elde edilir durumda bu da gıda fiyatlarına yansıyor.*” ifadeleriyle iklim değişikliği sebebiyle ortaya çıkan tarımsal verimsizlikten bahsetmişlerdir. Toprağın yüksek sıcaklıklar ve düzensiz yağışlar nedeniyle kalitesinin düşmesi ve kuraklaşma sonucu elde edilen tarımsal ürün yüksek verimli olamamaktadır. Bu durum günlük hayatta karşımıza gıda arz sorunları ve fiyat artışları olarak yansımaktadır.

Çalışmaya katılan öğrencilerin iklim değişikliğinin günlük yaşamdaki yansımalarını çok fazla fark edemediklerini gözlemleyebiliriz. İklim değişikliğini günlük sıcaklık değişimleriyle ölçtükleri ve ani hava değişimlerinin yaşam kalitelerini düşürdüğünü belirten öğrenciler özellikle yaz aylarındaki kuraklıkla ve aşırı yağışlarla bu değişimi ifade etmişlerdir. İklim değişikliğinin günlük hayattaki etkilerinin günümüzde çok etkisinin olmadığını ve etkilerin ilerleyen zamanlarda fark edileceğini söylemişlerdir. Bu durum öğrencilerin, iklim değişikliğinin etkilerinin günlük hayattaki bazı problemlerle bağdaştıramadıklarını göstermektedir.

5.2. İklim Değişikliğinin Toplumsal İlişkilere Etkisine Yönelik Bulgular

- Öğrencilerden Ö2 ve Ö5, “Etkisinin olmadığını düşünüyorum.”, “Bence bir etkisi yoktur.” şeklinde ifadelerle iklim değişikliğinin toplumsal ilişkilerde bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir.
- Aynı olarak, Ö1 ve Ö4, “İnsanların dışarı çöp atması bile iklimi etkileyebiliyor. Sigara dumanları, parfümler, ozon tabakasını etkiliyor. Toplumda bunlar pek düşünülüyor. İnsanlar birbirini uyarsa daha güzel olabilir her şey.”, “Etkisinin olduğunu düşünüyorum. Bazı insanlar nasılsa bir şey olmaz diye düşünüp duyarsız davranıyorlar. Manevi olarak da bu insanların kul hakkına girdiğini düşünüyorum.” şeklindeki ifadeleriyle iklim değişikliğinin toplumsal ilişkiler üzerinde bir etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.
- Ö6, Ö7 ve Ö10 kodlu öğrenciler de, “Bazı insanlar iklim değişikliğinin haksızlık olduğunu düşünüp protesto ediyorlar. Bazı insanlar konuyla ilgilenmiyor ve düşüncesiz davranabiliyorlar. Bazı insanlar yere çöp attıklarında bunu devlet çalışanlarının toplaması gerektiğini düşünüyor. Bazı insanlarsa bunun bireyin görevi olduğunu düşünüyor. Bu durumda insanlar ayrılıyor.”, “Evet etkili. Örneğin Louvre Müzesi’nde iklim aktivistleri eylem yapıyorlar ve bunu yaparak hem kendilerine zarar veriyorlar hem de eserlere zarar veriyorlar. Kimileri bu eylemi güzel bir amaç uğruna yaptığını düşünüyor kimileri bu eylemlerin haksız bir eylem olduğunu ve iyi bir amacı kötü bir şekilde ifade ettiklerini düşünüyor. İnsanlar ikiye ayrılıyor ve fikir ayrılıkları ortaya çıkıyor.”, “İklim değişikliğine sebep olan şeyler tamamen beşeri faktörler. Doğayı koruyan, gezegenimizi seven insanlarla daha fazla para kazanmak için bunları önemsemeyen insanlar arasındaki gerginlik ve mutsuzluk toplumu etkiler.” ifadeleriyle, konuya karşı bakış açılarındaki farklılığının, insanların birbirlerine karşı olan tutumları etkilediğini ve bundan dolayı insanlar arasında gruplaşmaların olduğunu ifade etmişlerdir.
- Ö9, “Toplum olarak iklim değişikliğini istemeyen de toplum olarak bunu gerçekleştiren de biziz. Ben burada bir çelişki görüyorum. Herkesin kendi aracı var ve bu çok fazla egzoz dumanına sebep oluyor. Yeşil alanları yok ediyoruz. Toplum olarak daha bilinçli davranmamız gerektiğini düşünüyorum.” şeklindeki ifadesiyle toplumsal bilincin, toplumsal ilişkileri de etkileyeceğini vurgulamıştır. Farklı olarak, Ö3 ve Ö8, “Etkisi vardır. Nedeni şu an aklıma gelmiyor.”, “Bunun hakkında pek bir bilgim yok ama günlük hayatımızı etkileyen bir şeyin toplumsal ilişkileri de etkilediğini düşünüyorum.” diyerek konuyu günlük yaşamla bağdaştırmakta zorlanmışlardır.
- Ö11, Ö12, Ö17, Ö30, Ö33 ve Ö34 iklim değişikliğinin insanları daha tahammülsüz ve gergin bir ruh haline soktuğunu belirtmişlerdir. “Örneğin aşırı yağışlardan dolayı her yıl selde

dükkanı hasar gören bir esnafın kaygısı kaçınılmaz.”, “*Havanın yüzyıllardır insanların duyguları üzerinde rol oynadığı bir gerçektir ve hava ne kadar dengesiz olursa insanların ruh hali de o kadar dengesiz olur.*” ifadeleriyle yorumlarını desteklemişlerdir.

- Ayrıca, Ö24 “*Göçlere ve su sorunlarına neden olup siyasi gerginliklere neden olmaktadır.*” şeklindeki ifadesiyle iklim değişikliğinin politika üzerindeki etkisine değinmiştir.

İklim değişikliğinin etkilerinin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisi konusunda öğrenciler birçok örnek vermişlerdir. İnsanların bu konuda hem kendi geleceklerine hem doğaya hem de birbirlerine karşı sorumlu olduğu öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin çevreye duyarsız davranan insanların kul hakkına girdiğini düşünen Ö4 kodlu öğrenci konuyu dini değerleri referans alarak değerlendirmiştir. Ona göre, insanların çoğunda, canlı ve cansız bütün varlıkları koruyup kollaması gerektiği inancı mevcuttur. Ancak günümüzde bunun tam tersinin yaşanıyor olmasını bir çelişki olarak görmektedir. İnsanların çevresel sorumluluklarını başkaları üzerine atması ve yalnızca çevre kuruluşları, devletler ve bu kurumlarda çalışan insanlardan bu sorumlulukları yerine getirmelerinin beklendiği bir algının olduğunu belirten öğrenciler bireysel sorumsuzluğun toplumsal yansımalarına değinmişlerdir. Bazı insanların toplumsal alanlarda bireysel sorumluluğunun olmadığını ve ilgili kuruluşlarca birtakım çevresel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünen insanların aksine çevreye dair bireysel sorumluluklarımızı toplumsal ilişkiler içinde olduğumuz her alanda gerçekleştirmemiz gerektiğini düşünen insanlar da vardır. Bu durum fikir ayrılıklarına neden olmaktadır.

Dünyanın dört bir yanında iklim eylemleri gerçekleşmektedir. Bu eylemlerin bir kısmı daha fazla dikkat çekmek ve daha fazla kitleye ulaşabilmek adına aykırı eylemler olabilmektedir. Öğrencilerden Ö7'nin de belirttiği gibi bu eylemlerin destekçileri olduğu gibi eylemlerin amacı dışına çıktığını düşünenler de vardır. Çalışmaya katılan öğrencilerin 29'u iklim değişikliğinin toplumsal hayatı etkilediğini düşünürken 16'sı bu konuda çeşitli önermelerde bulunmuştur. Bu bakımdan özellikle günceli takip eden ve yorumlara gücü olan öğrencilerin iklim değişikliğinin toplumsal yansımalarını da anlayıp yorumlayabildiği gözlemlenmiştir.

5.3. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Bireysel Ödevlere Yönelik Bulgular

- İklim değişikliğiyle mücadelede bireysel ödevlerle alakalı, Ö5 “*Bireysel olarak bir şey yapılabileceğini düşünmüyorum.*” şeklinde olumsuz ifade belirtmiştir.

- Ancak; Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö8 ve Ö10, “İnsanlar dışlerini fırçalarken suyu kapatabilir. İleride su savaşları olacak bunun önüne geçilebilir. ‘Bir kişiden bir şey olmaz.’ düşüncesi yanlış bir düşünce. O bir kişi bile ileride bir iki günü kendine kar sayabilir. Dışarı çöp atmamak, daha az parfüm ve deodorant kullanmak, toplu taşımayı daha fazla kullanmak yapılacaklar arasında olabilir. Bir kişi ileride on kişi olur.”, “Sahillere atılan çöplerin hayvanlara çok zarar verdiğini düşünüyorum. Çöp toplama konusunda ve çöp bırakmama konusunda daha etkili olabiliriz.”, “Maddiyatın yettiği ölçüde mazotlu ve benzinli araçların yerine elektrikli araçlar kullanılabilir.” şeklindeki ve benzeri ifadelerle iklim değişikliği ile bireysel olarak mücadele edilebileceğini belirtmişler ve örneklendirmişlerdir.
- Ö7 ve Ö9 kodlu öğrenciler ise, “Ben iklim değişikliğinin bireylerin mücadelesiyle ortadan kalkacak bir şey olduğunu düşünmüyorum. Toplu bir şekilde yapılacak hareketlerin daha etkili olacağını düşünüyorum.”, “Sadece bireysel olarak ilerleme kaydedebileceğini düşünmüyorum. Toplumsal olarak da bir şeyler yapılmalı. Ama şu an toplumumuzun da buna açık olduğunu düşünmüyorum. Bir olduğumuz zaman her şeyin daha güzel olacağını düşünüyorum.” şeklindeki ifadeleriyle bireysel olarak mücadele etmenin yetersiz kalacağını ve toplumsal olarak hareket edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ek olarak Ö2, “Yapılabilir ama şu an örnek aklıma gelmiyor.” ifadesinde bulunmuştur.
- Ayrıca, Ö22, Ö23 ve Ö32 plastik ve kâğıt atıklara dikkat çekmişlerdir. Ö23 “Örneğin ben dışarı çıkarken suyum evden şişeye koyarak yanıma alıyorum böylece plastik tüketimimi azaltmaya çalışıyorum. Yine aynı şekilde termos kullanarak kâğıt bardak atığını önlemeye çalışıyorum. Doğaya bıraktığımız her atık iklimi kötü yönde etkiliyor.” şeklindeki ifadesinde günlük alışkanlıklarımızı iklim değişikliği ile mücadelede nasıl düzenleyebileceğimize dair örnekler sunmuştur.

Öğrencilerden 14’ünün iklim değişikliği ile bireysel mücadele konusunda diğerlerinden daha yüksek farkındalık düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Çeşitli örnekler ile bireysel mücadele yollarını belirten öğrenciler bir kişinin çabasının bile önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bir kişinin çabasının yalnızca diğer insanları değil diğer canlıları da etkilediğini sokak hayvanları örneğini vererek Ö6 kodlu öğrenci örneklendirmiştir. Sokaklarda ve sahillerde çöp bırakmamak, sokakta yaşayan canlılar açısından ve çeşitli nedenlerle ortaya çıkan diğer çevre sorunlarının çözümünü açısından önem arz etmektedir.

Öğrencilerden biri bireysel olarak mücadele edilemeyeceğini ifade ederken bir diğeri bireysel mücadeleyi örneklendirememiştir. Bu durum iklim değişikliği farkındalığının tam anlamıyla kazanılmadığı yönünde yorumlanabilir. Öğrencilerin bir kısmı ise toplumsal olarak hareket etmenin daha etkili olacağını ifade etmişlerdir. Bireysel çabaların yetersiz olacağına kesin gözle bakılması durumu aslında toplumsal olarak hareket etmenin de zorlaştırıcılarından. Bunun farkına varılması ise ancak iklim değişikliği farkındalığının artırılması ile sağlanabilecektir.

5.4. İklim Değişikliğiyle Alakalı Yapılan Çalışmaların Yeterliliğine Yönelik Bulgular

- Öğrencilerin hepsi iklim değişikliği ile ilgili yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu belirtmiştir. Ö1, *“Denizleri temizleyen makineler artırılabilir. Benim yaşadığım yer deniz kenarı ama orda yok. Kumsallar için de yapılabilir. Biraz ekonomiyle alakalı. İnsanların ekonomileri daha iyi olsa ve daha mutlu olsalar kendilerini düşünerek hareket etmelerine engel olabilir. İnsanlar şu an empati kurmuyor empati kurabilseler dışarıda daha sağlıklı bir yaşam olabilir.”* şeklindeki ifadesiyle bunu ekonomik nedenlere bağlarken; Ö4, *“Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Devletin, halkı teşvik etmesi gerektiğini düşünüyorum.”* şeklindeki ifadesinde bunun devletin öncülüğünde yapılması gerektiğini vurgulamıştır.
- Artı olarak Ö6, *“Bu konuda herkesin birbirinden bir şey beklediğini ve bireysel olarak mücadele etmekten kaçındığını düşünüyorum. Bazı insanlar devletin ya da bu iş için görevlendirilmiş birtakım insanların müdahale etmesi gerektiğini düşünüyor ve bireysel olarak harekete geçmekten geri duruyorlar. Bence herkes kendi üstüne düşeni yapmalı.”* şeklindeki ifadesiyle bireysel görev bilincinin önemini belirtmiştir.
- Ö22 ve Ö25, *“Avrupa Devletleri bu konuda çabalıyor olsa da halk olarak hiçbir ülkenin böyle bir yeterliliği olduğunu düşünmüyorum.”* ve *“Yeterli görmüyorum. Artık ekonomik büyüme ve kalkınma planlarında kar odaklılıktan sürdürülebilir büyümeye odaklanması elzemdir.”* cevaplarıyla devletlerin iklim değişikliği ile mücadele konusunda daha etkili kararlar alması gerektiğine vurgu yapmışlardır.
- Onlardan farklı olarak Ö10, *“Yeterli değil. Yeterli olsa bu durum bizim için problem yaratmazdı. Başka bir şey yapılabileceğini düşünmüyorum. Çünkü insanların umursamadığını düşünüyorum. Para kazanma kaygısı ağır basıyor.”* şeklindeki ifadesiyle yapılacak çalışmaların etkili olmayacağını çünkü insanların ekonomik kaygılarının, iklim değişikliği kaygısından ağır bastığını ifade etmiştir.

- Öğrencilerin hepsi daha önce iklim değişikliği ile alakalı bir çalışmaya katılmadıklarını ifade edip ek olarak *“Pek yaygın değil. Gözüme çarpmadı ya da duymadım.”*, *“Katılmak isterdim, denk gelmedim.”*, *“Karşıma böyle bir fırsat çıkmadı. Çıksa katılırdım.”* *“Teşvik edici bir şey ya da yönlendiren biri olmadı.”* şeklinde cevaplar vererek daha önce çevrelerinde iklim değişikliğiyle alakalı bir çalışmaya rastlamadıklarını dile getirmişlerdir.
- Öğrencilerden Ö1, Ö7 ve Ö8. *“Çevre temizliğiyle alakalı çalışmalara katılıyorum.”*, *“Çevre temizliğiyle alakalı çalışmalara katılmıştım.”* ve *“Çevre temizliği ve çöpleri ayrıştırma, pilleri geri dönüştürme gibi çalışmalara katıldım. Sadece iklim değişikliği ile ilgili bir çalışmaya denk gelmediğim için katılmadım.”* şeklindeki ifadeleriyle aslında çevresel bir kaygı taşıyarak çevrenin sürdürülebilirliğini gözeten etkinliklere katıldıklarını belirtmişlerdir.
- Ö22, Ö27 ve Ö36, *“Kendi imkânlarım ve ilgim doğrultusunda konuyu takip ediyor ve hayatımda bu bilinçle yaşamaya çalışıyorum.”*, *“Gönülden destekçiyim anket falan dolduruyorum en azından bu yönde çalışma yapanlara destek oluyorum sayılabilir sanırım.”*, *“Ağaç dikiyorum düzenli olarak.”* şeklindeki ifadeleriyle konuyu kendi ilgi alanları doğrultusunda takip ettiklerini ve bu konuda kendi imkânları dâhilinde katılımlar gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.
- Ancak Ö10, *“Denk gelmedim böyle bir duruma. Kendimce yapabileceğim bir şey olduğunu da düşünmedim.”* şeklindeki ifadesiyle çalışmalara katılma konusunda bir sorumluluk hissetmediğini belirtmiştir.

Öğrencilerin hepsinin iklim değişikliği alanında toplumu bilgilendirme çalışmalarında eksiklik olduğunun farkında olduğu görülmüştür. Herhangi bir çalışmaya katılmadıklarını ancak denk gelmeleri halinde katılmak isteyeceklerini belirterek aslında bu konuyu merak ettiklerini ve bu konuda bilgi edinmek istediklerini ortaya koymuşlardır. Öğrencilerden Ö1, insanların ekonomik durumlarının çevresel davranışlarını etkilediği konusunda bir görüş belirtmiştir. Bunun kısmen doğru olduğu söylenebilir. Zira insanlar, ekonomik olarak gelişmiş imkânlarla sahip olduklarında doğa dostu ürünleri tercih edebilmektedirler, dolayısıyla ekonomik gelişmişlik seçici davranışları konusunda etkili olabilmektedir. Ancak az gelişmiş ülkelerde de doğaya saygı anlayışı yerleşmiş ise çevreye verilen zarar daha az olması beklenebilir. İnsanların bütün doğal çevreye aşkın bir değer çerçevesinde yaklaşması daha sağlıklı ve tutarlı bir yaşamın oluşmasında etkili olacaktır görüşü, konuyu psikolojik açıdan ele almayı

sağlamıştır. İnsanların yalnızca insanlara değil, canlı ve cansız, çevreyi oluşturan tüm unsurlara vereceği değer, yaşamsal faaliyetlerin daha duyarlı olmasına olanak sağlayacaktır.

Yapılan çalışmaların yetersiz olmasının insanların umursamazlığı ile bir bağlantısı olduğunu ifade eden Ö10, ekonomik kaygıların çevresel kaygılardan önde geldiğini belirtmiştir. Gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin doğayla uyumlu hale getirilmesi ancak çevresel kaygıların ekonomik kaygıların önüne geçmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu durumda iklim değişikliği farkındalığı kazandırmak öncelik sırasının belirlenmesinde etkili olabilmektedir.

SONUÇ

İklim değişikliği, küresel çapta tartışılan bir sorundur. Bu sorunun temelinde nelerin yattığı ve gelecekte hangi yeni sorunlara yol açacağı tartışılmaktadır. Bugün, insanların cevabını aradığı en önemli soru, çözüme yönelik neler yapabiliriz sorusudur. Ancak şöyle bir gerçek var ki, bu tartışmaları yapan kişilerin genellikle konuyla yakından ilgilenen insanlar olmasıdır. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin gelecekte değil, dünün geleceği olan bugünde görülmeye başlaması, herkesin bu konuda bilinçlendirilmesinin gerektiğini açıkça göstermektedir.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin, geleceğin yetişkinlerinin, iklim değişikliği konusundaki farkındalık düzeyini ölçme çabasının asıl amacı; iklim değişikliği şiddetli etkilerini göstermeye başladığında bu etkilerle baş edebilecek farkındalığa sahip bireylerin olup olmayacağı sorusudur. Öyle ki; iklim değişikliği ile ilgili sürecin çözümsüzlüğe doğru gitmesi, bu sorunsalın farkında olan insanlar üzerinde de ciddi bir kaygı oluşturmaktadır.

İnsanların geleceklerinden endişe ettiği bir gerçektir. Ancak katılımcı öğrencilerden birinin dediği gibi, “*Toplum olarak iklim değişikliğini istemeyen de toplum olarak bunu gerçekleştiren de biziz*”. Bazı insanlar alışkanlıklarından vazgeçmek istemedikleri ve kolay olanı tercih ettikleri için konuya kayıtsız kalabilmektedir. Bir kısmı ise yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı ve bir farkındalığa sahip olmadığı için iklim değişikliğinin tehlikesi ve riskini körükleyen yaşam tarzlarını değiştirmemekte ve alışkanlıklarını sürdürmektedir.

Çalışmada da ifade edildiği gibi iklim değişikliği konusu yaşadığımız hayatla ve çevreyle bağdaştırılma konusunda yetersiz kalmış bir araştırma alanıdır. Çalışmaya katılanların çoğunun iklim değişikliği konusunda hemen herkesin bildiği birçok bilgiye vakıf olduğu ancak mücadele etme konusunda yeteri kadar bilince sahip olmadığı söylenebilir. Günlük hayattaki bazı

faaliyetlerin ve alışkanlıkların bu sorunu tetikleyebileceğinin farkında olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle iklim değişikliği konusunda farkındalık çalışmalarının yapılması oldukça önemlidir.

Görüşülen toplam 36 öğrenciden 10 tanesi birinci sınıf öğrencisi olduğu için henüz bu konuya dair yükseköğretim seviyesinde görüşlerinin oluşmadığı görülmüştür. Sorunu tanımlama ve algılama biçimleri lise seviyesinde kalmış ve konuyu bu doğrultuda yorumladıkları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde ortalamanın altında yaşa sahip olanların görüşleri daha yüzeysel iken ortalamanın üstünde yaşa sahip olanlar konuyu daha derinlemesine ele alabilmişlerdir. Dolayısıyla yaş ve sınıf arttıkça bilgi düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir. Ancak bilinç ve farkındalık oluşturulması açısından ders dışı etkinliklerin yetersizliği görülmüştür. Bu öğrencilerin yanında ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin de bu konuda bir çalışmaya katılmadığını belirtmesi, okullarda bu konuda bir farkındalık çalışmasının yapılmadığının kanıtı niteliğindedir. Aynı zamanda bu konuda görsel ya da farklı platformlarda gerekli duyuruların yapılmadığı anlamına da gelebilmektedir.

Belli bir yaşa gelmiş her insanın eğitim görebildiği üniversitelerin bu konuda etkinlikler gerçekleştirmesi, iklim değişikliği farkındalığının kazandırılabilmesi açısından çok kıymetlidir. Bu sayede toplumsal kalkınmanın sağlanması için gerekli değerler kazandırılabilir.

Cinsiyete göre bilgi ve bilinç düzeyine bakıldığında kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre konuya daha bilinçli yaklaştığı ve iklim değişikliği kaynaklı sorunları, günlük hayatla daha kolay bağdaştırıp yorumlayabildikleri gözlemlenmiştir. Bunu, çocuğun eğitimcisi olan kadın eğitilirse toplum eğitilir mottosu içinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü kadının toplum ve medeniyet içindeki rolü gereği kazanacağı farkındalığı çocuklarına da aşılayabileceği için gelecek kuşakların da kazanımı anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla iklim farkındalığı etkinliklerinin bu çerçevede planlanması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

İklim değişikliği farkındalığının kazandırılması insanların çevreye karşı olan tutumlarını etkilemektedir. Bu bakımdan doğaya ve insana saygı içeren bir eğitim anlayışının benimsenmesi ve uygulamaya konması gerekmektedir. Üniversite düzeyinde eğitim gören bireylerin bu konudaki farkındalıklarının yeterli olmaması demek toplumsal farkındalığın çok daha düşük düzeyde kalması anlamına gelebilmektedir. Bu durumda farkındalığı düşük olan

toplumların, günümüzde sinyallerinin verildiği, gelecekte ciddi hasarlara yol açabilecek iklim değişikliği sorunlarıyla baş etmeleri oldukça zor olacaktır.

Gelecek kuşakların, hayatta kalabilmesi için yaşanılabilir bir dünyanın varlığı elzemdir. Yaşayan, nefes alan bir dünyada, doğayla uyum içerisinde hayatlarını sürdüren bir toplum yapısının sağlıklı bireyler yetiştireceği çok açıktır. Dolayısıyla sağlıklı ve değer üretebilen toplumların, kendiliğinden, gelişmesi ve kalkınması gerçekleşecektir.

KAYNAKLAR

- Agboola, O. S. and Emmanuel, M. (2016). Awareness of Climate Change and Sustainable Development among Undergraduates from two Selected Universities in Oyo State, Nigeria. *World Journal of Education*, 6 (3), 70-81.
- Akyıldız, N. A. (2020). Kentleşme ve Kentsel Gelişim Bağlamında Açık Kamusal Alanların Sürdürülebilir Kentler Açısından Değeri. *Milli Folklor*, 16 (125), 190-192.
- Başoğlu, A. (2014). Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 7, 175-196.
- Cankardaş, S. ve Sofuoğlu, Z. (2021). İklim Değişikliği ve Birey Üzerindeki Etkilerinin Gözden Geçirilmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi*. 9 (19), 139-146.
- Demirbaş, M. ve Aydın, R. (2020). 21. Yüzyılın En Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği. *Ecological Life Sciences*. 15 (4), 163-179.
- Deniz, M., İnel, Y. ve Sezer, A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Küresel İklim Değişikliğine Yönelik Farkındalık Ölçeği. *International Journal of Geography and Geography Education*. (43), 252-264.
- Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 12 (1), 21-34.
- Gezgin, S. (2023). Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi. İskenderun Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hatay.
- Gök, M. (2014). Toplumsal Kalkınmanın ve Sosyal Sermayenin Bilinmeyen Aktörleri: Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karakuş Kaçmaz, F. ve Özaydın, M. (2019). Sosyal Politika Disiplini Bağlamında Küresel İklim Değişikliği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*. 10 (2), 96-128.
- Kayaer, M. ve Çiftçi, S. (2018). 'Su Sorunu' ve Türkiye'nin Tatlısu Potansiyeli Çerçevesinde Türkiye'nin Sınırtaşan Sularının Stratejik, Etik ve Hukuki Boyutlarının Değerlendirilmesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (3), 386-404.
- Kayaer, M. ve Çiftçi, S. (2022). Yükseköğretimde Çevre Eğitiminin Çevre Bilincine Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 29 (1), 93-106.

- Kılıç, C. (2009). Küresel İklim Değişikliği Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma Çabaları ve Türkiye. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 10 (2), 10-41.
- Magulod, G. C. (2018). Climate change awareness and environmental attitude of College students in one campus of a State University in the Philippines. *Journal of Biodiversity and Environmental Sciences*. 12 (2), 211-220.
- Özcan, B. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Satır, A. ve Reyhan, H. (2013). Küresel İklim Değişikliği Sorununa Çözüm İçin Nasıl Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına İhtiyacımız Var?. International Conference On Eurasian Economies 2013. Beykent Üniversitesi, 17-18 Eylül 2013, St. Petersburg-Rusya. 961-969.
- Şahin, İ. (2009). Değişen Toplum-Çevre İlişkisinin Bir Göstergesi: İklim Değişikliği. *Bilimname*. XVI, (1), 107-139.
- Şeker, S., Hacıeminoğlu, E. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği. İKSAD Yayınevi, Ankara.
- Türkeş, M., Sümer M. ve Çetiner, G. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları. Çevre Bakanlığı, 13 Nisan 2000, İstanbul. 7-24.
- Türkeş, M. (2022). IPCC'nin Yeni Yayımlanan İklim Değişikliğinin Etkileri, Uyum ve Etkilenebilirlik Raporu Bize Neler Söylüyor?. *Resilience*, 6 (1), 197-207.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ&KÜRESELLEŞME: ABD'NİN YUMUŞAK GÜCÜNÜN ULUSLARARASI POLİTİKA ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Almira Sinemis ŞEKERCİ HAYALİ*

Doktora Adayı, Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler
Bölümü, e-posta: almirasinemis@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7349-0184

ÖZ

Bu makale, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) uluslararası ilişkilerdeki yumuşak gücünün vurgulanarak, ABD'nin uluslararası politikadaki önemi üzerine odaklanmaktadır. Yumuşak güç, askeri ve ekonomik güç dışında kullanılabilen ve bir ülkenin uluslararası alanda etkili olmasını sağlayan araçtır. ABD, bu yumuşak güç aracını etkili bir şekilde kullanarak uluslararası politikada lider bir rol oynamaktadır.

ABD'nin yumuşak gücünün temel bileşenleri ideolojik, kurumsal ve kültürel faktörleri içermektedir. İdeolojik olarak, ABD demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi evrensel değerleri teşvik etmektedir. Kurumsal olarak, ABD uluslararası organizasyonlarda liderlik yapar ve küresel sorunlara çözüm arar. Kültürel olarak, ABD pop kültürü, eğitim sistemi ve teknolojik üstünlüğü ile dünya genelinde etkileyici bir varlığa sahiptir. Bu faktörler, diğer ülkelerin ABD'yi taklit etmeye ve Amerikan yaşam tarzına özenmeye teşvik edebilir.

ABD'nin yumuşak gücü, uluslararası ilişkilerdeki güç dengesini yeniden şekillendirebilir. Diğer ülkeler, ABD'nin yumuşak gücüne hayranlık duyduğunda, ABD'nin politika ve değerlerini benimseme eğilimindedirler. Bu, uluslararası politikada ABD'nin çıkarlarına hizmet edebilir ve uluslararası iş birliğini teşvik edebilir.

Sonuç olarak, ABD'nin yumuşak gücü, uluslararası ilişkilerdeki etkisini artırmak için hayati bir araçtır. ABD, ideolojik, kurumsal ve kültürel faktörleri kullanarak uluslararası alanda liderlik yapabilir ve diğer ülkelerin politika ve değerlerini etkileyebilir. Bu nedenle, ABD'nin yumuşak gücü, uluslararası politikadaki önemini sürdürmek için kritik bir unsurdur.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç,Küreselleşme,ABD,Uluslararası İlişkiler,İdeolojik Diplomasi.

SOFT POWER AND GLOBALIZATION IN INTERNATIONAL RELATIONS: THE ROLE OF US SOFT POWER IN INTERNATIONAL POLITICS

ABSTRACT

This article focuses on highlighting the soft power of the United States (US) in international relations and underscores its significance in US foreign policy. Soft power is an essential tool that can enable a country to be influential in international affairs, beyond military and economic might. The US effectively utilizes soft power to play a leading role in international politics.

The key components of US soft power encompass ideological, institutional, and cultural factors. Ideologically, the US promotes universal values such as democracy, human rights, and freedom. These values can inspire admiration in other countries, leading them to emulate the American model. Institutionally, the US takes a leadership role in international organizations and seeks solutions to global challenges. This recognition of the US as an influential actor enhances its standing in international affairs. Culturally, the US wields significant influence through its pop culture, education system, and technological superiority. These factors encourage other nations to mimic the American way of life.

US soft power can reshape the dynamics of power in international relations. When other countries admire and are influenced by US soft power, they may be more inclined to align with American policies and values. This can serve US interests and foster international cooperation.

In conclusion, US soft power is a vital tool for increasing its influence in international relations. By leveraging ideological, institutional, and cultural factors, the US can assert leadership on the global stage and impact the policies and values of other nations. Therefore, US soft power remains a critical element in maintaining its importance in international politics.

Keywords: Soft Power, International Relations, U.S, Globalization, Ideological Diplomacy.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde ve uluslararası arenadaki siyaseti analiz edebilmemiz açısından kullanılan teoriler daha çok Birinci Dünya savaşından sonra kendilerine akademide yer bulmuşlardır. Kuramları takiben gelişen kavramlardan bir tanesi de güç olmuştur. Her zaman önemli bir pozisyonda olan ve önemini kaybetmeyen güç kavramı daha çok realist kuram ile eşleştirilmektedir. Ancak kavram olarak uluslararası ilişkilerin temellerinden biri olan güç, diğer kuramlar içinde kritik bir öneme sahiptir (Sönmezoğlu,2014). Tarih boyunca ortaya çıkan bütün devletler, güçlerini artırmaya çalışmışlardır. Bu artırım sırasında ortaya çıkan engeller, diğer bir devletin varlığı ve gücü olarak tanımlanabilmektedir. Bundan dolayı, devletlerin yer aldığı her uluslararası sistemde, güç dengesine rastlanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki bazı düşünürler realist yaklaşımı direkt olarak güç siyaseti kapsamında tanımlamış ve bu alan içinde çalışan akademisyenlerinde bu konuyu dikkate almaları gerektiğini belirtmişlerdir (Donnelly, 2012,s.49).

Carr, realizm kuramı kapsamında, fikir babalarından biri olarak bilinmektedir. Kendisi, “The Twenty Years Crises 1919-1939” isimli kitabında, bu alanda aktif olan akademisyen ve düşünürlerin güç unsuru olmadan yaptıkları çalışmaları eleştirip, uluslararası arenadaki siyasette yer alan kuvvetli aktörlerin güç unsurunu dikkate almadan, olması gerektiği gibi değerlendirmeler yapamayacaklarını aktarmıştır (Carr,2010, s.147- 153). Realizmi sistematik olarak alana kazandıran isim olan Morgenthau ise “Politics Among Nations” kitabında, uluslararası siyasetin bir güç mücadelesi olduğunu ve tüm devletlerin ebedi amaçlarının kendi kapasitelerini geliştirmek olduğunu belirtmiştir (Morgenthau,1993, s.30). Güç kavramında akla ilk askeri ve ekonomik güç gelse dahi Dünya siyasetinde gündemi oluşturmak için “Yumuşak Güç” diye adlandırılan kavram kritiktir. Bunun nedeni ise devletlerin uluslararası arenadaki siyasi pozisyonlarını ve tutumlarını istedikleri konuma getirmenin başka yolları olması ve devletlerin uluslararası politikada istediği sonuçları, diğer devletlerin onun değerlerine hayran olması ve oluşturduğu örneğe imrenmesi ile de elde edebilmesidir. Yani diğer ülkeleri bu yol ile manipüle etmek, onları ekonomik ve askeri silahlar vasıtasıyla fikirlerini değiştirmeye zorlamak kadar etkilidir. Yumuşak güç olarak

adlandırılan bu kavramda uluslararası ilişkiler alanında son derece önemli bir pozisyonda olup güç tartışmalarına da yeni bir pencereden bakılmasını sağlamıştır (Özel, 2018).

1.YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMININ ANALİZİ

Yumuşak güç kavramı, uluslararası ilişkilerde etkileyici bir faktör olarak kabul edilen ve uluslararası politikada başarılı olmak için sert güçle (askeri ve ekonomik güç) birlikte kullanılan bir unsurdur. Bu kavram, farklı akademisyenler ve düşünürler tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır. Robert Keohane, uluslararası ilişkilerdeki inşacı kuramın önde gelen isimlerinden biridir. Yumuşak güç kavramını, uluslararası sistemdeki aktörlerin davranışlarını şekillendiren normlar, değerler ve semboller gibi soyut faktörlerle ilişkilendirir (Keohane,1988).

Öte yandan, Robert Kagan gibi düşünürler, yumuşak güç konusuna eleştirel bir yaklaşım getirirler. Kagan, sert gücün uluslararası politikanın temelini oluşturduğunu ve yumuşak gücün sert güç olmadan etkili olamayacağını savunur (Kagan,2002). Nayan Chanda, küreselleşme süreciyle yumuşak güç arasındaki ilişkiyi inceleyen düşünürlerden biridir. Küreselleşme, kültürel ve ekonomik etkileşimleri artırırken, bu sürecin bir sonucu olarak yumuşak gücün önemi artar. Chanda, küresel iletişim ve kültürel etkileşimin, devletler arası ilişkilerde yumuşak gücün rolünü güçlendirdiğini belirtir (Chanda,2007).

Son olarak, Anne-Marie Slaughter, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerdeki yumuşak gücün önemini vurgulayan bir akademisyendir. Slaughter, küresel normlar, değerler ve hukuki standartların, devletlerin uluslararası toplumda nasıl algılandığını ve kabul edildiğini belirler (Slaughter,2005).Bu akademisyenlerin farklı görüşleri, yumuşak güç kavramının karmaşıklığını ve önemini vurgulamaktadır. Yumuşak güç, uluslararası ilişkilerde sadece askeri ve ekonomik güçle değil, aynı zamanda ideolojik, kültürel ve kurumsal etkileşimlerle de ilişkilendirilen bir kavramdır.

Joseph Nye, yumuşak güç kavramını ortaya atan ve geliştiren önde gelen bir akademisyendir. Ona göre, yumuşak güç, bir ülkenin değerlerini, kültürünü ve politikalarını diğer ülkeler üzerinde etkileyerek, istediği sonuçları elde etmesini sağlar. Nye, bu kavramı özellikle ABD'nin uluslararası politikada nasıl etkili bir şekilde kullandığını incelemektedir(Ikenberry ve Nye,2004). Nye, Yumuşak gücü, “bir ülkenin dünya siyasetinde isteği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşmasıdır şeklinde tanımlamıştır

(Ikenberry ve Nye,2004). 1990'da Nye'in, Foreign Affairs'de yazdığı makalede, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünya siyasetindeki güç kavramlarının da daha az güç kullanımına everildiğine değinilmiştir. Nye, Soğuk Savaş'ın sonunda dünya siyasetini, ekonomik karşılıklı bağımlılık, ulus ötesi aktörler, zayıf devletlerde milliyetçilik, teknolojinin yayılması ve değişkenlik gösteren siyasi konular olarak tanımlamıştır. Bu tür konulara eğilimlerin nedeninde geleneksel kavramlara olan güvenin ve gücün artık geçerli olmadığı ve bundan dolayı da ABD için daha etkileyici bir seçeneğin var olması gerekliliği olduğunu savunmuştur. Bu kapsamda da artık devletler, diğer ulusların kendi isteklerini yerine getirmesini sağlayarak Dünya siyasetinde gündemi belirleyeceklerdir. Bunun yanı sıra Yumuşak güç kavramı altında bulunan en önemli araçlardan biri olan kamu diplomasisi ise Potter tarafından; “bir hükümetin başka bir ulusun halkını ve aydınlarını, bu ulusun politikalarını kendi avantajına döndürmek amacıyla etkilemeye çalışması şeklinde betimlemiştir”. Bu kapsamda Nye, başta ABD olmak üzere devletlerin hepsinin yumuşak güç kavramını anlamalarının ve bunu sert güçleri ile beraber uluslararası politikalarında etkili bir şekilde kullanmalarının önemini savunmuştur (Ikenberry ve Nye,2004).

“Yumuşak güç” kavramı inşacı kuramdan etkilenmiş olsa dahi, daha çok liberal ve neoliberal uluslararası kuram ile ilişkilidir. "İnşacı kuram," uluslararası ilişkilerde yaygın olarak kullanılan bir teorik yaklaşımdır ve bu yaklaşım uluslararası ilişkileri anlama ve açıklama şeklini etkileyen bir perspektifi ifade eder. İnşacı kuram, devletlerin ve uluslararası aktörlerin davranışlarının sadece maddi çıkarlarla değil, aynı zamanda normlar, değerler, dil ve semboller gibi soyut faktörlerle de şekillendiğini öne sürer (Wendt,1992).

İnşacı kuram, aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını kültürel, ideolojik ve normatif faktörlere dayandırır. Bu teoriye göre, uluslararası sistemdeki aktörler arasındaki etkileşimler, bu soyut faktörlerin etkisi altında gerçekleşir ve bu faktörler uluslararası politika ve diplomasiyi büyük ölçüde etkiler (Finnemore,1996).

Yumuşak güç kavramı, liberal ve neo-liberal kuramın teorileri olan Demokratik Barış Teorisi, Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık teorisi ve Uluslararası Organizasyonlar teorilerinden doğruluyabilmemiz mümkündür. Demokrasinin ilk liberal teorisi demokratik barış teorisi kapsamında demokratlar diğer demokratlar ile fikirleri doğrultusunda karşılıklı savaşa girmezler. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede, insanlar barışçıl hedefler koyarlar. Bu nedenle de demokrasiler yumuşak güç kullanımına sert güç kullanımından daha yatkındır. Ülkede yaşanan zor durumlarda bile demokratlar, propagandalarını ve özeleştirilerini

yapabilmektedirler. Bu vatandaşların kendi ülkelerine olan güvenini artırmaktadır. Bu durumda uygulanan bir politika eleştirilebileceğinden ülkenin yumuşak gücünü desteklemektedir. Çünkü diğer ülkeler tarafından bu durum özgür konuşmanın bir işareti olarak görülmektedir. Diğer bir liberal uluslararası ilişkiler teorisi ise ekonomik karşılıklı bağımlılıktır. Küreselleşme kapsamında baktığımızda tüm ülkeler birbirlerini zorlamaktan ziyade ekonomik olarak birbirlerine bağımlılık gösterirler buda sert güçten çok yumuşak gücün pozisyonunu göstermektedir. Sonuçta, bir devletin önemli ekonomik kaynakları bulunuyorsa, ekonomik olarak daha zayıf olan ülkelerin davranışlarını değiştirebilmektedir. Bunun sebebi ise serbest ticaret ve ekonomik kaynakların diğer ülkelere çekici gelmesi olarak yorumlanabilir. Başarılı bir liberal ekonomi de diğer ülkelerin bu başarılı modeli benimsemesi yönünde isteklilik yaratmaktadır.

Sert gücün ölçülmesi her zaman yumuşak güçten daha kolay olmuştur. Örneğin; füzelerin, tankların ve birliklerin sayısını saymak yumuşak gücü anlamaktan daha kolaydır. Bu kapsamda yumuşak gücü daha iyi anlayabilmek için bu makale ile beraber ABD'nin yumuşak gücü, bu gücün içeriği ve ülkenin bu kapsamdaki politikaları ele alınacaktır. Nye yumuşak gücü üç kategoriye ayırmaktadır; ideolojik, kurumsal ve kültürel (Ikenberry ve Nye,2004).

- **İdeolojik Yumuşak Güç:** İdeolojik yumuşak güç, bir ülkenin veya aktörün dünya görüşü, değerleri ve ideolojik yaklaşımları aracılığıyla diğer ülkeleri etkileme yeteneğini ifade eder. Bu, bir ülkenin demokrasi, insan hakları, özgürlük ve adalet gibi ideolojik değerleri veya politika yaklaşımlarını yayma çabası içerir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, özgürlük ve demokrasiyi destekleyen bir ülke olarak, dünya genelinde demokratik değerleri teşvik etmek için ideolojik yumuşak gücünü kullanır.
- **Kurumsal Yumuşak Güç:** Kurumsal yumuşak güç, bir ülkenin veya aktörün uluslararası kuruluşlara, anlaşmalara ve uluslararası normlara katılımı ve etkisi aracılığıyla gerçekleşir. Bir ülkenin uluslararası organizasyonlarda liderlik rolü üstlenmesi veya uluslararası anlaşmaları teşvik etmesi, kurumsal yumuşak gücün bir örneğidir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB), ekonomik ve politik gücünü kullanarak uluslararası normları belirleme ve etkileyici bir rol oynama yeteneğine sahiptir.

- **Kültürel Yumuşak Güç:** Kültürel yumuşak güç, bir ülkenin kültürel ifadesi, sanatı, dil ve medyası aracılığıyla diğer ülkeleri etkileme kapasitesini ifade eder. Bir ülkenin kültürel etkisi, dünya genelinde popüler kültür, sanat eserleri, eğitim programları ve medya yoluyla yayılabilir. Örneğin, Amerikan filmleri, müziği ve televizyon programları kültürel yumuşak gücün bir parçası olarak dünya genelinde büyük bir etkiye sahiptir.

Bu üç kategori, uluslararası ilişkilerde güç kullanımının sadece askeri veya ekonomik faktörlerle sınırlı olmadığını ve bir ülkenin veya aktörün uluslararası etkisini kültürel, ideolojik ve kurumsal faktörlerin bir kombinasyonu ile genişletebileceğini gösterir. (Nye,2014). Makalede aktarılan analizler bu başlıklar altında ele alındıktan sonra ABD'nin Obama ve Trump'ın başkanlık dönemindeki Yumuşak Gücüne ve akabinde uluslararası arenadaki azalan yumuşak gücüne de değinilecektir.

İdeolojik, kurumsal ve kültürel alanlarda dünya, ABD gibi olmak ister ve süreç içinde de ABD dünyayı bu gücünü kullanarak şekillendirmeyi başarmıştır. ABD yumuşak güç, liberalizm ve serbest ticaret ideallerini dünyaya yaymakta son derece başarılı olmuştur. Aslında, uzun süredir hegemonyasını sürdüren ABD, sadece yumuşak güce dayalı kalmamıştır ancak bu unsuru akıllıca kullanabilmiştir. Sert güce ise çıkarlarını sürdürmek için (Afganistan ve Irak müdahalelerinde olduğu gibi) birçok kez başvurmuştur. Her ülkenin olduğu gibi ABD'nin de dış politikasının temel amaçlarından biri farklı ulusların hedefleri olarak kendi amaçlarını benimsetmeye zemin yaratmaktır. Yumuşak güçte ülkelere bunu askeri güç ve teçhizat olmadan sağlayabilmektedir.

2.ABD'İN YUMUŞAK GÜÇ OLANAKLARI

ABD bağımsızlığını ilan ettikten sonra dış ilişkilerinde refah politikası iç ilişkilerinde ise barış politikası gütmeye başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Monroe, 1823 yılında "ABD'nin Avrupa sorunlarının dışında kalması Amerika'nın da Avrupa'dan gelebilecek etkilere kapatılması" ilkelerini ortaya koymuştur. Monroe'nün dış politikaya bu yaklaşımı yani ülkenin izolasyon politikaları, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Ancak bu dış politika, savaş sırasında Hawaii'deki Pearl Harbor limanına, Japonya'nın saldırması ile beraber son bulmuş ve ABD İkinci Dünya savaşı'na resmen giriş yapmıştır. Böylelikle, ABD Monroe doktrinini terk ederek ve dönemin süper güçlerinden biri olarak, kendini büyük uluslararası sorunlara dahil etmiş bulunmaktadır.

Bu kapsamda aralıklı olarak değişiklik gösteren uluslararası sistemde, uzun bir süredir tek başına hâkimiyetini süren ABD, yumuşak güç kavramlarına ve araçlarına son derece hâkimdir. Hegemonya olarak, sistem içerisindeki normları kendi motivasyonu ve isteği yörüngesinde değiştirebilmektedir. Her ne kadar 21.yy'ın sonlarına doğru ABD'nin dünya lideri pozisyonunda aşınmalar ve soru işaretleri meydana gelmiş olsa dahi, ülke halen daha küresel sistemin en kuvvetli aktörüdür⁵⁸. Bu kapsamda da yapılan analiz ve araştırmalar sonrasında ortaya çıkan ortak fikir ise şu an içinde bulunduğumuz konjonktürde ABD'nin sert ve yumuşak gücünün birleşimine yaklaşacak başka hiçbir devletin bulunmadığıdır (Kennedy, 2015,s.626-627).

ABD, Dünya askeri harcamalarının %37'sini tek başına gerçekleştirmektedir (Lopez da Silva ve Marksteiner,2020).Bunun yanında elinde bulunan savaş teknolojileri kabiliyetleri ise başka ülkelerde bulunmamaktadır. Aynı zamanda kuvvetli bir nükleer güç olan ABD, ekonomik açıdan da dünyada benzeri olmayan bir konumda bulunmaktadır. Bunun nedeni ise bu ülkenin kapitalizminin, uluslararası ticaretin, finansın kalbi olması ve Doların da sahibi olması olarak yorumlanabilmektedir.

ABD içinde bulunduğumuz uluslararası sistemdeki süper güç pozisyonunu sürdürmesi için tüm kaynaklara sahip olsa dahi gücünü sürdürebilmesinin ana nedenlerinden birinin kendisinin sahip olduğu yumuşak güç unsurları ve bunları kullanma kabiliyeti olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. ABD'nin yumuşak gücü, ekonomik, demografik, kültürel, teknolojik ve politik güçleri tarafından da desteklenerek daha kuvvetli kılınmaktadır. Ekonomik ve teknolojik yönden bakıldığında dünyanın en büyük şirketlerine hâkim olan ABD, film endüstrisinde de Hollywood gibi bir güce sahiptir. Bunun yanı sıra dünyanın en iyi üniversitelerinden çoğuna ev sahipliği yapmaktadır (Sarmaşık Ligi). Aynı zamanda dünyaca ünlü akademisyenler, sanatçılar, oyuncular ve sporcular yetiştirmektedir.

ABD'nin demokratik sistemi, yaşam tarzı, rekabetçi serbest ticaret anlayışı, insan hakları üzerine çoğu ülkeden daha ilerici bir tutum sergilemesi, teknolojik gelişmelerde en ilerde olması, müziği ve yeme içme alışkanlıkları gibi birçok etken daha dünya çapında kabul görmüş olmakla beraber birçok ülke tarafında da taklit edilmektedir. Bunlara ek olarak,

Amerikan ifade özgürlüğünü yansıtan internette bir yumuşak güç unsuru olarak tanımlanabilmektedir(Nye,2004).

Bunu yanı sıra, Marshall Planı gibi finansal yardımlarla da ülkenin yumuşak gücünü pekiştirebilmiştir. İkinci Dünya savaşından sonra Marshall Planı kapsamında, ABD, Avrupa'nın Sovyetler Birliği'nin etkisi altında kalmasını önlemek adına gıda ve tıbbi bakım gibi yardımların yanı sıra kamu hizmetleri de sağlamıştır. O dönemde bu yardımlar kapsamına Türkiye'de girmiş ve Batı bloğunun ittifaklarından biri olarak kabul edilmiştir(Kissinger,2007,s.427-428)

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, ABD'nin farklı alanlarda gösterdiği başarıları onun yumuşak gücünü kuvvetlendirmektedir. ABD'de bulunan ve dünyaya hüküm eden basın, sosyal medya ve üniversiteler her zaman kamu diplomasisinin kullanımını kolaylaştırmıştır. Bu zamana kadar bahsedilen bütün yumuşak güç olanakları, ABD'nin diğer devletlere oranla daha büyük bir güce sahip olduğunu ve diğer ülkelerde hayranlık uyandırdığı için ahlaki bir otoriteye de sahip olduğu manasına gelmektedir. Ancak yumuşak gücü bu kadar kuvvetli olan ABD, uluslararası siyasette, yıllar boyunca birçok popüler olmayan politik faaliyete imza atmıştır. Bu hamlelerle de kendinin uluslararası alandaki imajlarına zarar vermiş ve vermeye devam etmektedir.(Nye, 2016,s. 27). ABD'nin yumuşak gücünün güçlü olmasına rağmen uluslararası arenada popüler olmayan politika faaliyetlerine imza atması ve uluslararası itibarına zarar vermesine örneklerden biri, 2003 yılındaki Irak Savaşı'dır.

Irak Savaşı, ABD ve Birleşik Krallık'ın, Saddam Hüseyin'in Irak'ta kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia ederek Irak'a yönelik bir askeri müdahale gerçekleştirmesini içeriyordu. Ancak bu iddialar daha sonra doğrulanmadı ve Irak'ta bu tür silahların bulunmadığı ortaya çıktı. Savaşın sonucunda Irak'ta istikrarsızlık ve şiddet arttı, yüz binlerce insan hayatını kaybetti ve bölgedeki dengeler büyük ölçüde değişti.

Bu askeri müdahale, uluslararası toplumda geniş çapta eleştirildi ve ABD'nin uluslararası itibarına ciddi zararlar verdi. ABD, diğer ülkelerle ilişkilerinde bir güven kaybı yaşadı ve savaşın meşruiyeti ve sonuçları konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bu olay, ABD'nin yumuşak gücünün, uluslararası arenada popüler olmayan politika kararları almasının ve bu tür kararlarının uzun vadeli itibarına zarar vermesinin bir örneğini temsil etmektedir.

3. ABD'NİN İDEOLOJİK VE KURUMSAL YUMUŞAK GÜCÜ

ABD, Soğuk Savaştan kazanan taraf olarak çıkması ve Nye'in yumuşak güç kavramını ortaya çıkarmasını takiben, uluslararası ilişkiler alanında kendisinin öngörülerini gerçekleştiren bir

devlet konumuna gelmiştir. Liberalizm akımı başta olmak üzere buna bağlı olarak gerçekleşen tüm gelişmeler, dünya çapında ABD'nin değerlerini yaymış ve diğer ülkeleri etkisi altına almıştır. ABD, dünya'da tek kutuplu merkez haline gelmiş ve Fukuyama'nın da dediği gibi "Tüm Dünya'nın ulaştığı bir son olarak kabul edilen siyasi noktaya gelinmiştir" (Fukuyama,2012) Fukuyama'nın bu fikrini aktarırken dünyanın sonu ifadesini kullanmasının nedeni ise ABD'nin yaydığı liberalizme bağlı olarak gelişen düzenden daha iyi bir düzen olmadığı ve tarihin sonun geldiği tezini savunmasıdır (Li,2018).

Yayılan liberalizm görüşü ile beraber 1980-2010 yılları arasında liberal demokrasi ile yürütülen ülkeler 100'den 150'ye kadar yükselmiştir (Huntington,1991).Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşü ve diğer otoriter rejimlerin liberal demokrasiye geçişi gibi olaylar, liberal demokrasinin yayılmasını teşvik etmiştir ve dönemdeki en belirgin olaylar şunlardır:

1.Sovyetler Birliği'nin Çöküşü: 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin sonunu getirdi. Bu olaylar, Doğu Avrupa ülkelerinde liberal demokrasiye geçişin kapılarını açtı. Özellikle Polonya ve Çekoslovakya gibi ülkeler, demokratik reformları benimsemeye başladılar.

2.Doğu Avrupa'da Demokratik Değişim: Doğu Avrupa'daki ülkeler, otoriter komünist rejimlerden liberal demokrasiye geçiş sürecine girdiler. Bu süreç, demokratik seçimlerin düzenlenmesi, siyasi partilerin kurulması ve temel özgürlüklerin genişlemesiyle karakterize edildi.

3.Diğer Otoriter Rejimlerin Değişimi: Sovyetler Birliği'nin çöküşü, diğer otoriter rejimler üzerinde de etkili oldu. Latin Amerika, Asya ve Afrika'da birçok ülke, demokratik reformlara yönelmeye başladı. Bu dönemdeki örnekler arasında Güney Kore, Güney Afrika ve Şili bulunmaktadır.

4.Uluslararası Destek ve Baskı: Uluslararası toplum, liberal demokrasinin yayılmasını teşvik etmek için çeşitli diplomatik ve ekonomik baskılar uyguladı. Ekonomik yardım, demokratik reformları teşvik etmek için kullanıldı ve demokratikleşme süreçlerine destek sağlandı.

5.Medya ve İletişim Teknolojileri: Bu dönemde medya ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, bilgi akışını hızlandırdı ve insanları demokratik değerler konusunda bilinçlendirdi. Televizyon, radyo ve internet gibi araçlar, demokrasi yanlısı hareketlerin ve değişim isteyen toplulukların seslerini duyurmasına yardımcı oldu.

Bu faktörlerin bir araya gelmesi, 1980'lerin sonlarından 2000'lerin ortalarına kadar olan dönemde liberal demokrasinin yayılmasını hızlandırdı. Bu süreç, dünya genelinde liberal demokrasinin kabul edilmesini ve uygulanmasını teşvik etti ve birçok ülkenin siyasi manzara ve toplumsal yapısını değiştirdi.

Bunun yanı sıra Wall Street Journal ve Heritage tarafından yayınlanan sıralamalara göre ise kapitalist ekonomilerinin sayısı 40'tan 100'e yükselmiştir (Nye,2016,s.27). Liberalizme karşı gösterilen bu ilgi, insanlık tarihinde daha önce hiç bu kadar ülkede, yeni bir sistem için gösterilmemiştir. Bu kapsamda ülkeler liberalizme geçiş yapmak için birçok eski ekonomik ve siyasi düzeninden vazgeçmiştir.

Yani, bir devlet, gücünü başkalarının gözünde meşru gösterebilirse, isteklerine karşı daha az dirençle karşılaşacaktır. ABD örneğindeki gibi ideolojisi çekiciyse, diğer ülkeler bahse konu olan ülkeyi gönüllü olarak takip edecektir. ABD'nin yumuşak gücünün temeli ise liberal demokratik siyaset, serbest piyasa ekonomisi ve insan hakları gibi temel değerlerdir yani özünde liberalizmdir (Nye,2016,s.28).

3.1.Yumuşak Güç Aracı Olarak IMF, DB VE DTÖ

Bahse konu olan alanlarda dünya ABD gibi olmak ister, bu çekim de ABD'nin Dünyayı şekillendirmesine yardım eder. Nye'ın yumuşak güç anlayışını izleyen çeyrek yüzyılda, dünya meseleleri onun tahminlerinin sınırları içinde gerçekleşmiştir. ABD Soğuk Savaşı kazandıktan sonra, Amerikan liberalizmi dünya çapında benzersiz bir çekiciliğe sahip olmuş, tüm dünya oy vermek ve özgür konuşmak istemiştir. Yani, Nye'ın yumuşak güç kavramı ideolojik dönüşümü sağlayan unsur olmuştur. Bu geçiş esnasında ABD, ittifak devletleri ile beraber Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi yeni düzenini destekleyecek, uluslararası kurumlar kurarak bunları dünya çapında genişletmiştir.

Günümüzde de ABD, yumuşak güç uygulaması olarak ve başkalarının çıkarları ile iş birliği yapmak için IMF, DB ve DTÖ'yü kullanmaktadır. Bu kurumlara kendi değerleri ve kültürleriyle nüfuz ederek, oluşturduğu etkilerle diğer üye devletleri doğrudan değil ama dolaylı yoldan kendi değerlerine bağlı olmaya teşvik etmektedir.

ABD, diğer ülkelerin kendi ideolojisi, ticari liberasyonu ve demokratikleşmesi gibi liberal uygulamalarını benimsenmesine yönelik krediler, ticaret anlaşmaları ve mali yardımlar koşullandırmaktadır. Bu benimsediği uygulamalar, üç kurumun da gündemlerine yansır çünkü bu örgütlerin hepsi liberal (demokratik) ve serbest piyasa (piyasa/ticaret liberasyonu) politikalarını desteklemektedir. IMF ve DB kurumlarının yaptıkları yardım ve kredilendirme

etkileri ile üye ülkelerde 1980-2011 yılları arasında demokratikleşme üzerinde olumlu etkiler yarattıkları yapılan araştırmalar kapsamında kanıtlanmıştır (Blyth, 2002).

Bu faydaların yanı sıra IMF, Amerika Birleşik Devletleri için sağlam bir finansal yatırımdır. ABD'nin ikili kredi ve kalkınma yardımı kaynaklarının son derece kısıtlı olduğu zamanlarda, küresel piyasalardaki dalgalanma ile mücadele etmek için büyük miktarlarda finansman sağlamıştır. Trump yönetimi zamanında Arjantin'e verilen 50 Milyar ABD Doları olan IMF kredisi ise bu durumun son zamanlardaki güçlü göstergelerinden bir tanesi olmuştur. Bu kapsamda, ABD'nin çok taraflı iş birliğine dayalı küresel ekonomi vizyonunun kalbinde yer alan bir kuruluş olan IMF, ABD'nin ulusal güvenliği ve dünya çapındaki ekonomik çıkarları için son derece değerlidir. IMF, onlarca yıldır ABD için stratejik öneme sahip ülkeleri destekleyerek aynı zamanda gerçekleşen küresel şokların ABD ekonomisi üzerindeki etkisini de azaltmıştır (Smith,2022).

ABD aynı zamanda terörizme devlet desteğini sona erdirmek için uluslararası koalisyonlar oluşturmuş ve bu kapsamda “istekli ve yetenekli devletler” ile çalışmıştır. Afganistan ve Irak savaşları örneklerinde olduğu gibi NATO gibi ittifakları kullanarak terörizm ile savaşmalarına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda DTÖ gibi kurumlardan aldıkları güç ile de finansal yardımlar sağlayarak, destek konusunda isteksiz devletleri de ikna etmeye çalışmaktadır. Yani bir başka deyişle güvenlik kapsamında iş birliği yapmaya daha az istekli olan ülkelere mali yardım olasılıkları ile ikna etmeye hedeflemektedir.

ABD'nin yumuşak gücü, bahse konu kapsamlı savaşlarda, ekonomik ve sosyal iniş çıkışlar yaşamasının yanında savunmasız olan devletler üzerinden genellikle uluslararası kuruluşlarla birlikte çalışarak istikrarsızlıkla mücadele etmek ve ülkeleri yeniden inşa etmek özelinde inşa edilmiştir. Bu kapsamda ABD ile çalışan STK'lar ve kamu-özel ortaklıkları, süreçler boyunca kilit oyuncular olarak gözükmektedirler. ABD, terörle mücadele süreci boyunca STK'lar ile birlikte çalışmış, açık bilgi ve desteği teşvik etmek içinse kuvvetli medya oluşumlarından yardım almıştır (Saleh,2012, s.66).

Ancak daha sonraki bölümlerde bahsedileceği üzere yumuşak gücü kuvvetli olan ABD'nin bu gücünde en gözle görülür yaşadığı azalma, George Bush'un Irak savaşı esnasında ABD'yi ahlaki bir ülke olarak ilan etmesi ve ahlaki olmanın her kültürde ve zamanda aynı olduğunu iddia etmesi ile başlamıştır (Bush, 2001).Daha sonrasında ise ABD'nin ideolojik ve kültürel iddiaları gerçeklikten uzaklaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda dünyadaki toplumlar nezdinde

güvenirliğini de yitirmiştir. Makalede değinilecek olan bu azalan güç ile beraber gerçeklikten kopan ABD'nin yumuşak gücünün meşruiyetine duyulan güven de derinden sarsılmıştır.

3.2. ABD'NİN KÜLTÜREL YUMUŞAK GÜCÜ: HOLLYWOOD

Kuvvetli bir kitle iletişim aracı olan sinema, küreselleşen dünyada insanlara çok rahat bir biçimde ulaşıp insanları etkileyebilmesinden dolayı oldukça önemli bir yumuşak güç kaynağıdır. Bu kapsamda da devletler kendi değerlerini öteki toplumlara yaymak ve üzerlerinde etki oluşturmak amacıyla sinemayı bir araç olarak kullanmaktadır. Birinci Dünya savaşından sonra küresel sinema sektörüne hâkim olan ve şu anda da dünyanın sinema konusunda en kuvvetli endüstrisi ABD'ye aittir.

Hollywood, ABD'nin en kuvvetli yumuşak güç araçlarından bir tanesidir. ABD uluslararası sistemde politik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla film endüstrisini kullanmaktadır. Bu kapsamda küresel film endüstrisinin de yardımı ile diğer toplumların inançlarını, fikirlerini, kültürel ve sosyolojik yapılarını manipüle ederek, kendi siyasi adımlarını meşrulaştırmakta son derece başarılıdır.

Yarattığı filmler aracılığı ile de daha rahat edebileceği bir ortam yaratmış ve hala yaratmaya devam etmektedir. Bu sadece ABD için geçerli olmasa da bu endüstriyi şimdiye kadar etkin kullanan ülke konumundadır. Kısacası filmlerde, kullanılan müzikler, kostümler ve semboller vasıtasıyla ABD kültürünü, demokrasisini ve siyasi değerlerini toplumlara empoze etmektedirler.

Filmlerden bazılarını incelemek gerekirse, Django filmi, köleliğin eleştirisi üzerine kurgulanmıştır. Bu kapsamda filmde lanse edilmek istenen olgu ABD'nin uluslararası sistemde olan bütün halklar tarafından kabul edilme istediği ve bu halkların hepsinin eşit ve özgür olması gerektiği olmuştur. Lincoln filmi ise 19. yy 'da gerçekleşen Amerikan iç savaşı sırasında, köleliğin kaldırılmasına ilişkin savaşan Amerikan başkanı Abraham Lincoln 'u ve onun savaş arkadaşlarının verdiği mücadeleyi anlatır. Filmde eşitlik ve özgürlüğün, insanlar ve halklar için en önemli unsur olduğunu, bu prensiplerin olmazsa olmayacağını ve bunların hepsinin savunucusunun ise ABD olduğunu seyirciye aktarmıştır. Son örnek olarak ise bir başka Hollywood yapımı olan ARGO filmi, 1979 İslam devrimi sırasında İran'da işkenceye maruz kalan Amerikalıları anlatmaktadır. Filmde, ABD'nin düşmanı olan İran ise insan haklarına saygısı olmayan, cani ve terörist bir ülke olarak lanse edilmektedir. Bu kapsamda ABD, İran'ın yanı sıra filmde kullandığı diğer cisimler ve motiflerle de İslam Dünya'sında

şiddet ve terörizmin var olduğunu aktarmaktadır. ABD'nin ise bu konjonktürde kurtarıcı olduğu ve bunun sebebinin de demokrasiye ve insan haklarına sahip çıkan liberal bir ülke olması, seyircinin bilinçaltına işlenmektedir (Pınar,2017, s. 3).

Bu örnekler, Hollywood filmlerinin, ABD'nin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel değerlerini diğer toplumlara yayan ve bu ülkenin uluslararası arenada daha rahat hareket etmesine olanak sağlayan güçlü argümanlar içerdiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda, Hollywood filmlerinin ABD'nin dış politikasına önemli ölçüde katkı yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

4. ABD'NİN AZALAN YUMUŞAK GÜCÜ

21.yy, ABD'nin küresel yumuşak güç imparatorluğu olsa dahi, yüzyılın son çeyreğinde bu sekteye uğrayıp yeni bir hale everilmiştir. Neo-liberal ekonomik devrimler, dünyadaki devletleri güçlendirmek yerine zayıflatmaya başlamış ve ekonomik dengesizlikler yaratmıştır. Tek başına piyasa, devletler ve toplumlar için birleştirici bir güç olamamıştır. Birçok ülkede genel olarak borç artışı, ekonomik eşitsizliğin artması ve istikrarsız büyüme durumları gibi bir dizi olumsuzluklar yaşanmaya başlanmıştır (Nye,2004, s.16–20).

Birçok ABD liderinin belirttiğini Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Lake'de belirtmiş ve Amerika'nın gelecekteki refahını yurt dışındaki demokrasiyi ve liberal değerleri teşvik edebilmesine bağlamıştır. Batı bloğu, buna dayanarak dünyanın diğer ülkelerindeki farklı sistemleri de liberalizme dönüştürmek için yumuşak güç unsurlarını kullanmıştır. Batı Bloğunun bir diğer önemli üyesi olan Avrupa Birliği ise ABD'ninkine emsal bir rol oynayarak, Avrupa'daki işleri benzer şekilde yürütmüştür. Uzun bir süredir,dünyadaki, çok sayıda ülkenin kendi egemenliklerinin aynı liberal değerlere dayalı ortak kurallar dizisine tabi kılmak için gönüllü olarak terk etmelerine şahit olunmuştur. Bu kapsamda Brüksel'in önerisi de Nye'inkiyle mükemmel bir uyum için olmuş ve tüm üye devletler ve AB üyesi olabilecek potansiyel devletler, Batı Avrupa'nın istediğini isteyen bir konuma gelmiştir. Çok farklı bir kültüre ve değerlere sahip Türkiye ve Rusya ile savaş riskini göze alan Ukrayna'da bu devletler arasındaki yerini almıştır.

ABD'nin yumuşak güç imparatorluğunda bazı şeylerin ters gitmesinin en önemli nedenlerinden biri liberalizmin aktarıldığı bazı ülkeler için ne liberalizm ne de demokrasinin doğru yönetim şekli olmamasıdır (Zakaria,2003).1970'lerin ve 1980'lerin “üçüncü dalga” demokrasilerinde, Soğuk Savaştan sonra AB ve NATO'ya katılmak için acele eden Doğu Avrupa devletlerine ve son olarak Arap Bahar'ını atlatan ülkeler, liberalizm ve demokrasiyi

yürütmekte zorlanmıştır. Bu devletlerden çoğunda ise, liberalizm insanlar için oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. "Üçüncü dalga demokrasi" terimi, ülkelerin demokratik geçiş süreçlerini ve demokrasiye geçişlerini tanımlayan bir terimdir. İlk demokrasi dalgası 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştı ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmişti. İkinci demokrasi dalgası ise İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş döneminde gerçekleşmişti.

Üçüncü dalga demokrasi, 1970'lerin sonlarından 1990'lara kadar olan dönemi ifade eder ve bu dönemde birçok otoriter veya askeri rejim, demokratik rejimlere dönüş yapmıştır. Üçüncü dalga demokrasi, özellikle Latin Amerika, Doğu Avrupa ve bazı Asya ülkelerinde demokratikleşme süreçlerinin yaşandığı bir dönemi temsil eder.

Bu dönemde Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşü, Latin Amerika'da askeri yönetimlerin yerini demokratik hükümetlere bırakması gibi önemli olaylar yaşanmıştır. Ayrıca, 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında Güney Afrika'da "apartheid" rejiminin sona ermesi de üçüncü dalga demokrasinin bir parçası olarak kabul edilir.

Ancak, bu demokratik geçişler bazı zorluklarla karşılaşmıştır ve yeni demokratikleşen ülkelerde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle ekonomik sorunlar, etnik veya dini çatışmalar, yolsuzluk gibi faktörler demokrasi süreçlerini olumsuz etkilemiş ve bu ülkelerde istikrarı zorlaştırmıştır (Huntington,1991).

Arap Baharı ise 2010-2011 yıllarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da demokratikleşme taleplerini taşıyan bir dizi protesto ve halk ayaklanmasını ifade eder. Arap Baharı sırasında birçok ülkede otoriter liderler devrildi veya görevden alındı, ancak bu süreçlerin sonucunda da istikrarsızlık, iç savaşlar ve siyasi karmaşalar yaşandı. Bu nedenle, Arap Baharı sonucunda bazı ülkelerde liberalizm ve demokrasiye geçiş zorlu bir süreç haline geldi.

Sonuç olarak, üçüncü dalga demokrasi terimi, 1970'lerden 1990'lara kadar olan dönemde gerçekleşen demokratikleşme süreçlerini ifade ederken, bu süreçlerin bazı ülkelerde zorlu ve karmaşık sonuçlar doğurduğu unutulmamalıdır.

Yumuşak güç döneminin bir parçası olan neo-liberal ekonomik devrimin, devletleri güçlendirmek yerine zayıflatması örneği dünyada çoğu kez görülmüştür. Pazar hiçbir zaman birleştirici bir güç olmadığı için büyüme, iyi yönetim ve toplumsal refah sağlamak için her şeyi kapsayan bir mekanizma olabileceği fikri, aslında bir yanılsamadan ibaret olmuştur. Yumuşak gücün küreselleşmesi aslında ulusal toplumların ve uluslararası örgütlerin etkin ekonomik ve politik yönetim kurumları inşa etme kapasitesini aşmıştır. Buna karşılık ise

artan borç, artan eşitsizlik ve istikrarsız büyüme genel bir politik-ekonomik krize sebebiyet vermiştir.

Mahbubani'ye göre yumuşak güce ve meşruiyetine duyulan güven o kadar fazladır ki, onun adına sert güç kullanılmaya başlanmıştır (Mahbubani, 2019). Irak Savaşı ve Avrupa'nın desteği ile gerçekleşen Libya müdahalesi bunun en belirgin örneklerindedir. Her iki durumda da ABD ve Avrupa daha kötü bir pozisyonda kalmıştır. Bunun yanı sıra yumuşak gücün kibri, onun kendi başına var olabileceği yanılsamasına sebebiyet vermiştir. Ancak Nye'in belirttiği üzere gerçekte, yumuşak güç, sert gücün bir uzantısıdır ve her zaman öyle kalacaktır(Nye,2016, s. 27).

ABD'nin dünyadaki birçok yeni demokrasi gibi fakir, yoksul ve zayıf hale geldiğini, ancak liberal değerlerini ve kurumlarını koruduğu bir dünya düşünürsek, onun gibi olmayı istemeye devam edecek çok fazla ülke kalmayacaktır. Yumuşak gücün tek başına etkili olabileceği yanılgısı, Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra ülkenin otomatik olarak liberal bir demokrasi haline geleceğine dair bir yanılgıya da zemin hazırlamıştır. Ancak gelişen olaylar ve sonuç neticesinde bunun ne denli bir yanlış anlaşılma olduğu rahatça görülebilmektedir. Bir başka örnek ise ABD'nin 2001'de Taliban'ı devirmesinin ardından Afganistan'da demokrasi ve istikrarın tesis edilmesi için önemli çabalar harcamasıdır. Ancak Afganistan'da yaşanan iç savaşlar, etnik ve dini çatışmalar, yolsuzluk ve güvenlik sorunları, demokrasinin sağlıklı bir şekilde kök salmasını engellemiştir.

Yumuşak güç aynı zamanda çok kırılğan ve kolayca farklı bir tarafa çevrilebilme özeliğine sahiptir. Bu kapsamda uzun zamandır internet ve sosyal medyada bazı hükümetlerin ve parçalanmış devletleri deviren sayısız renkli devrimlerinde arkasında bulunmuştur. Bu tür yumuşak güç kullanımının örneklerinden biri Ukrayna'da 2004'teki Turuncu Devrim'dir. Ukrayna'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçları hileli olduğu iddiasıyla başlayan protesto gösterileri, sosyal medya ve diğer dijital iletişim araçlarıyla koordine edildi. Bu protestolar, Batı yanlısı reformlar ve demokrasi talepleriyle ilerledi.

Ayrıca, 2011 yılında Mısır'da gerçekleşen Arap Baharı protestoları da dijital medyanın ve sosyal medyanın etkili bir şekilde kullanıldığı bir örnektir. Sosyal medya platformları, protestoların organize edilmesi, haberlerin yayılması ve dünya genelinde dikkat çekilmesi için önemli bir rol oynadı. Bu tür olaylar sadece demokratik değişikliklere yol açmamıştır. Özellikle Arap Baharı sonrası dönemde bazı ülkelerde istikrarsızlık ve çatışmaların arttığı

ve demokratikleşme yerine otoriter yönetimlerin yerine geldiği görülmüştür. Yani, yumuşak gücün kullanımı sonuçlar üzerindeki etkisi karmaşık ve çeşitli olabilir.

5.OBAMA ve TRUMP BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE YUMUŞAK GÜÇ

İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası arenada ABD, Ortadoğu'da İngiltere'nin bıraktığı yeri doldurmuştur. O zamandan bu zamana kadar da hem dünyada de hem de Ortadoğu bölgesinde hâkim olan güç olarak bulunmuştur. Ancak geçen sürelerden sonra Amerika'nın bölgedeki imajı ilk zamanlara nazaran kötüleşmiştir. Bu yaratılan algının sebeplerinden en önemlisi; ABD'nin uyguladığı dış politika tercihleri olmuştur. Özellikle George W Bush dönemi ve 9/11 ile başlayan süreçte “Yeni Muhafazakâr Devrim” politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar kapsamında Ortadoğu'da saldırgan bir tavır sergileyen ABD, Afganistan ve Irak savaşları ile teröre karşı savaş ilan etmiş olsa dahi bu savaşlar daha çok İslam'a karşı olarak algılanmıştır(Öztürk,2017). Ancak ABD daha sonrasında ilerlediği ofansif realizm yörüngesinden, Obama yönetimi ile çıkmaya çalışmıştır. “Değişim” sloganıyla ile ABD'nin yeni Başkanı olan Obama kendisinden önceki iktidardan daha farklı bir yol izlemiştir. Obama yönetimi, Bush yönetiminden sonra göreve geldiğinde ABD'nin güvenlik stratejisi olarak sert ve yumuşak gücün kombinasyonu olan akıllı gücü kullanmıştır. Obama, sert güç ve yumuşak gücü beraber kullanarak hem güçlü hem de meşru kalma yolunu benimsemiştir. Bu yolu tercih etmesinin sebebi ise bir devletin ne kadar güçlü olursa olursun küresel Dünya'da tek başına hayatta kalamayacağını anlamasından kaynaklanmıştır (Valdés ve Duarte, 2011 s.97-100). Daha öncesinde ABD'nin yürüttüğü kamu diplomasisinin güçlü bir iletişim stratejisine sahip olmadığı da görülmüştür (Sakarya, 2019).Yürüttüğü başkanlık kampanyası kapsamında değişimi vurgulayan ve Amerika'nın uluslararası güvenilirliği ve yapıcı diplomasisini yeniden inşa etmeyi amaçlayan Obama, Amerika'nın kriz yaşadığı devletlerle gerilimler ve anlaşmazlıklar üzerinde müzakereler yürütürken Bush döneminde ABD'nin bölgesel ve ikili ilişkilerini sarsan ve krizle geçen yılları geçmişte bırakmayı hedeflemiştir.

Kendi ekibini diplomasi sanatında eğitim görmüş eski Clinton dönemi danışmanlarıyla birlikte kurarak ana hedefini müzakereler olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda Obama ilk başkanlık döneminde Amerikan Kamu Diplomasisini, 21.yy'ın zorluklarının (hibrit savaş ve güç rekabeti dâhil) üstesinden gelmek ve yurtdışında yıllarca süren çatışmalardan sonra Amerikan liderliğini yeniden kurmak için “akıllı” bir araç olarak yeniden şekillendirmiştir (Nye,2008). Dışişleri Bakanlığı'nın başında olan Hillary Clinton (2008-2012) ile ilk Obama

yönetimi, sert ve yumuşak güç araçlarının daha dengeli yürütülmesini savunmuş ve kamu-özel ortaklıkları aracılığıyla da yeni “akıllı katılım” stratejileri başlatmıştır. Bu kapsamda Hillary Clinton 21.yy için “yeni bir kamu diplomasisi” tanımlamayı başarmış olup, ABD’yi daha iyi huylu bir hegemonya olarak tanıtmaya hedefini benimsemiştir. Sivil gücü ise yurt dışında Amerikan çıkarlarını desteklemek için ayrıcalıklı bir varlık olarak kullanan Dışişleri Bakanı Clinton, dış politikada kendi Amerikan yumuşak gücünü empoze eden bir yol sergilemiştir (Hallams,2011).

Obama dış politikası kapsamında ABD’nin yumuşak gücünü daha çok kullanmış bir başkan olmuştur. Ukrayna krizi zamanında verdiği yumuşak güç tepkisiyle bölgedeki tansiyonu düşürmeye yardımcı olmuş ve ABD’yi geniş çaplı askeri operasyonlara dâhil etmek yerine diplomatik araçların kullanmayı tekrar tekrar savunmuştur. Aynı zamanda ABD’nin Müslüman toplumlardaki imajını değiştirmek için bir çalışma başlatmıştır. Bu kapsamda itibar kaybeden ve imajı zedelenen ABD’nin, durumunu düzeltmesi için atılımlarının kuvvetli bir bölümünün Obama dönemi ile gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu düzeltmelere yönelik Obama’nın Kahire Üniversitesi’nde yaptığı konuşma da “medeniyetler çatışması” üzerinden yıllardır sürdürülmüş olan ABD’nin muhafazakâr politikalarının değiştiğini gösteren bir konuşma olmuştur. Obama bu ve benzeri atılımları ile ABD’nin barışçıl yüzünü göstermeyi hedeflemiştir. Obama’nın konuşmasının ana amacında ise ABD’nin küresel popüleritesini ve ikna etme yeteneğini, yani yumuşak gücünü yeniden inşa etme çabaları yer almıştır. Bush yönetiminde farklı olarak Kahire konuşmasında uluslararası karşılıklı bağımlılığın önemini vurgulamıştır. “Birbirimizi dinlemek, birbirimizden öğrenmek, birbirimize saygı göstermek ve ortak bir zemin bulmak için devamlı olarak çaba göstermeliyiz. Mukaddes Kuran’ın bize söylediği gibi, “Allah’ı aklından çıkarma ve daima gerçeği söyle.” Benim bugün yapmağa çalışacağım şey, insan olarak paylaştıklarımızın bizi ayıran güçlerden çok daha kuvvetli olduğu yolundaki inancımın şaşmadan, önümüzdeki fevkalade görevin önemini bilerek, elimden geldiği kadar gerçekleri yansıtmaktır.” (Rachman,2009). Obama, Bush’un aksine kamu diplomasisi araçlarını daha etkin kullanmıştır. Bush zamanında kaybedilen meşrutiyeti de yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Bu düşünceler doğrultusunda 2011 yılında önce Irak’tan daha sonra 2014 yılında da Afganistan’dan çekilmiştir.

Ancak daha sonra Afrika (Libya) ve Suriye’de gerçekleşen çatışmalar, Rusya’nın yeniden uluslararası arenada zorlu bir güç olarak ortaya çıkması ve 2014’ten sonra doğrudan ABD

vatandaşlarını hedef alan terör tehditleri, ABD dış politika araçlarının daha fazla militarizasyonuna ve dolayısıyla Amerikan yumuşak gücünün düşüşüne sebebiyet vermiştir. Obama özünde bir yumuşak güç başkanı olsa dahi aynı zamanda bir pragmatist, "akılcı" başkan olarkten da bilinmektedir. İçinde faaliyet gösterdiği sert güç dünyasını her zaman farkında olmuş ve bu da çoğu zaman politika seçimlerini kısıtlamıştır.

Trump başkanlığı döneminde ise yumuşak güç tamamen bir diplomasi aracı olmaktan çıkmış ve ABD dış politikasında kamu diplomasisinin yerini sert söylem ve yaptırımlar almıştır(Öncel,2018,s. 92-104). Obama'nın ılıman dış politikalarının aksine iktidarından bir yıl sonra Trump, ABD'nin Paris İklim Anlaşması'ndan çekildiğini duyurmuş ve yeni bir ABD büyükelçiliği açma konusundaki isteksizliğini gerekçe göstererek Londra ziyaretini de iptal etmiştir. Donald Trump, dış politikadaki kilit yönlerini açıkladığı başkanlık konuşmasında ülkesinin Trans-Pasifik ortaklığından çekilmesi, siber saldırılara karşı savunma planı geliştirmesi, tüm enerji kaynaklarının çıkarılması üzerindeki kısıtlamaların kaldırması, göçmenlik politikalarını gözden geçirilmesi ve bu kapsamda Amerika-Meksika sınırında bir duvar inşa etmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Trump, aynı zamanda ABD sınırlarının göçmenlere kapatılması gerekliliğini savunarak, yumuşak güç kullanımına tamamen aykırı politikalar uygulamıştır. Bunun yanı sıra Müslüman ülkelerin ABD'ye girişlerini kısıtlamış ve bundan dolayı da uluslararası kamuoyundan sert tepkiler almıştır. Bağdat'taki ABD Büyükelçiliğine düzenlenen saldırı sonrasında Trump hükümeti, Bağdat havaalanına füze saldırısı düzenlenmiş ve aynı zamanda İran askeri lideri olan Süleymani öldürülmüştür. Süleymani'ye yapılan bu suikast özellikle Ortadoğu bölgesinde büyük ölçekli bir savaş korkusu yaratmıştır (The New York Times,2020).

Donald Trump'ın yönetimi, genel olarak ABD'nin yumuşak gücü ve uluslararası otoritesi için bir çöküşe sebep olmuştur. ABD'nin söylem ve siyasetinin gösterdiği bencillik, yerleşik norm ve değerleri hiçe sayması Trump'ın başkanlığı döneminde ABD'yi müttefiklerinden dahi uzaklaştırmıştır. Donald Trump'ın siyaseti, özellikle kamu diplomasisi olmak üzere, "yumuşak gücün" kaynakları ve araçlarıyla ilgilenmemiştir. Bunun nedeni ise kamu diplomasisinin, politikacılar tarafından yumuşak güç yaratmak ve hükümetin diğer ülkelerle doğrudan iletişim kurma çabaları için kullanılan kilit araçlardan biri olması olarak açıklanabilir. Çünkü Trump başkanlığı boyunca bu araçların hiçbirine önem vermemiş ve dış politikası olarak benimsememiştir. Bu sebeplerden dolayı da Trump'ın ABD başkanı olduğu dönem süresince, ülkenin yumuşak gücüne ciddi zarar gelmiştir.

Trump'ın bu yaklaşımı, ABD karşıtlığının artış göstermesi, politikalarının meşrutiyetinin sorgulanmasına ve diğer ulusları cezbetme yeteneğinin de sekteye uğramasına yol açmıştır. ABD'nin politikalarının güvenilirliğinin sarsılmasının yanı sıra, uygulanan bu politikaların yoksullukla mücadele ve barışı koruma çabalarını da sekteye uğrattığı düşünülmektedir. Bu durumda ABD'nin yumuşak gücünü negatif yönden etkilemektedir. Ancak Nye'in savına göre ABD'nin yumuşak gücünün zedelenmesi ilk değildir. Bu kapsamda ABD'nin bir reform kapasitesinin olduğunu da belirten Nye, örnek olarak 1960'lardaki Amerika'nın ırkçılıkla ilgili problemlerini ve Vietnam savaşı karşıtı protestoları göstermiştir. Zamanında bunların üstesinden gelen ABD'nin tekrardan bu imajı güçlendirebileceğini savunmaktadır (Li, 2018).

SONUÇ

Modern dünyanın gelişmesiyle birlikte bilgi toplumu oluşmuş ve devletlerin önceki dış politika yöntemleri güçlerini ve etkinliklerini kaybetmiştir. Bugün uluslararası arenada kilit ve en önemli faktörler eskisi gibi sadece askeri güce veya nükleer potansiyelin mevcudiyetine odaklı değildir. Artık sert güç kavramından ziyade şiddet içermeyen yumuşak güç kavramı devletlere karşı daha etkili bir yol olmuştur.

Nye tarafından 1980'lerin sonunda ortaya atılan yumuşak güç terimi makalede belirtildiği üzere bir ülkenin başka bir ülkeyi zorlama olmadan istediklerini yapmaya ikna etmesi olarak tanımlanmıştır. Yumuşak gücün yanında, sert güç ise uluslararası ilişkiler alanında gücün esas olarak askeri ve ekonomik araçlardan geldiğini öne süren realist teorinin bakış açısıyla ilişkilendirilir. Yani bir ulusa ekonomik yaptırımlar uygulayabilme veya davranışını etkilemek için bir başka ülkeyi ordusuyla tek taraflı olarak işgal edebilme yeteneği, sert güç stratejileri olarak tanımlanabilmektedir. Bu nedenle, yumuşak gücün aksine sert güç, kişilerin veya kurumların istediği sonuçlara ulaşmak için karşı tarafı zorlama yeteneği olaraktan da yorumlanabilir.

Nye 'a göre başarılı devletler hem yumuşak hem sert güce ihtiyaç duymaktadırlar. Devletler, sert gücüne dayalı olarak başkalarına hükmedebilir; ancak işin içine yumuşak güç unsurları yani; kültürel, ideolojik ve kurumsal (şirketler, vakıflar veya diğer sivil toplum) girdiği zaman daha geniş bir alana yayılabilmektedirler. Bu kapsamda uzun vadede bu yörüngedeki politikalar, ABD örneğinde de olduğu gibi ülkelerin küresel dünyada süper güç olarak hükmedebileceklerini göstermektedir.

ABD bu süreçte, Soğuk savaş sonrası izolasyon politikasını bırakmış ve dünya arenasında giderek güçlenerek söz sahibi olmaya başlamıştır. Zamanında SSCB ile beraber yürüttüğü süper güç rolünü ise tek başına üstlenmeye başlayan ABD, bu kapsamda yeni dünya düzenini şekillendirme hedefine yönelik dış politikalar benimsemiştir.

Nye'in teorisinde ABD kültürü, ideolojisi, değerleri ve kurumları, işbirlikçiler ve destekçiler edinmesine yardımcı olmuş ve ülkenin gücünü pekiştirmiştir. Bu sebeplerden dolayı yumuşak gücü zaman zaman sekteye uğrasa dahi uzun yıllar boyunca dış politikası için son derece önemli bir araç olmuştur. Yani ABD, küresel arenada yumuşak gücünü empoze etme konusunda yıllardır büyük başarı göstermiştir. Belirtilen hususlar kolayca kullanılamasa dahi ABD bunu başarmış ve sonunda diğer toplumlara bilerek veya bilmeyerek, ülkesinin çeşitli değerlerini ve kültürünü benimsetmiştir. Son olarak bu süreç içinde benimsediği politikaların bazıları yüzünden yumuşak gücü azalmış olsa dahi bunu yenileyebilecek kapasiteye her zaman sahip olmuştur.

KAYNAKLAR

- Berridge, G. R. (2010). Diplomacy: Theory and Practice. Hampshire : Palgrave Macmillan
- Blyth, M. (2002). Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century. Cambridge University Press.
- Bush, George W. (2001). Our Mission and Our Moment: Speeches Since the Attacks of September
- Chanda, N. (2007). Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization. Yale University Press.
- Carr, E. H. (2010). Yirmi Yıl Krizi 1919-1939 (çev. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları). (Orijinal eser yayın yılı: 1939).
- Ersoy Öztürk, T. (2017). ABD'nin "Yumuşak Güç" Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası.
<https://kamudiplomasisi.org/pdf/abdninyumusakguckullanimi.pdf>
- Finnemore, M. (1996). Norms, Culture, and World Politics: Insights from Sociology's Institutionalism. International Organization, 50(2), 325-347.
- Fukuyama, Francis. (2012), Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çeviren: Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul.

- Rachman, G. (2009, 1 Haziran). Obama and the Limits of Soft Power. Independent.
- Hallams, E. (2011). From Crusader to Exemplar: Bush, Obama and the Reinvigoration of America's Soft Power. *European Journal of American Studies*, 6(1). <https://doi.org/10.4000/ejas.9157>
- Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Ümit Köker (Çev.). Yapı Kredi Yayınları
- Ikenberry, G. J., & Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. *Foreign Affairs*, 83(3) <https://doi.org/10.2307/20033985>
- Donnelly, J. (2012). Realizm. In S. Burchill, A. Linklater, ve diğerleri (çev. A. Aslan & M. A. Ağcan), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. sayfa aralığı). İstanbul, Türkiye: Küre Yayınları.
- Jones, S. (2020, 27 Ağustos). Understanding Soft Power in US Foreign Policy. ThoughtCo. <https://thoughtco.com/soft-power-in-u-s-foreign-policy-3310359>
- Kagan, R. (2002). Power and Weakness. *Policy Review*
- Keohane, R. O. (1988). International institutions: Two approaches. *International Studies Quarterly*, 32(4), 379-396.
- Li, E. (2018, 20 Ağustos). The Rise and Fall of Soft Power. *Foreign Policy*. <https://doi.org/https://foreignpolicy.com/2018/08/20/the-rise-and-fall-of-soft-power/>
- Lopez da Silva, D., Tian, N., & Marksteiner, A. (n.d.). Trends in World Military Expenditure, 2020 [Review of Trends in World Military Expenditure, 2020]. SIPRI. https://sipri.org/sites/default/files/2021-04/fs_2104_milex_0.pdf
- Mahbubani, K. (2019). *Has the West lost it?: A provocation*. Penguin Books.
- Morgenthau, H. J., & Thompson, K. W. (1993). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: McGraw-Hill.
- Chomsky, N., & Achcar, G. (2007). *Tehlikeli Güç: ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*. Ed. Stephen R. Shalom. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul, Türkiye: İthaki Yayınları.
- Nye, J. (2004). *Soft Power*. New York : Public Affairs
- Nye, J. S. (2008). *Smart Power: In Search of an Obama Doctrine*. HarperCollins.
- Nye, J. (2014). *Soft Power The Means to Success in World Politics*, (New York : Public Affairs
- Nye, J. (2016). "Soft Power and European-American Affairs"

- Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, ss. 1-27. <https://doi.org/10.28956/gbd.422722>
- Kennedy, P. (2015). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri* (çev. B. Karanakçı, 14. bs.). İstanbul, Türkiye: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rowden, R. (2001). IMF-WB-WTO Synthesis Report. United Nations, Washington DC.
- Sakarya, M. (2019, 19 Mart). Neoliberalizm İllüzyonu. *Akademik Kaynak*. <https://www.akademikkaynak.com/neoliberalizm-illuzyonu.html>
- Saleh, Layla, "Soft Power, NGOs, and the US War on Terror" (2012). *Theses and Dissertations*.
- Slaughter, A.-M. (2005). *A New World Order*. Princeton University Press. Washington, D.C: The White House.
- Nye, J. S. (2004). The Decline of America's soft power: Why Washington should worry. *Foreign Affairs*, 83(3), 16. <https://doi.org/10.2307/20033972>
- Smith, J. (2022). The Role of the International Monetary Fund. *Economics Journal*, 15(2), 45-67.
- The New York Times. (2020). Trump orders killing of top Iranian military commander Qassim Suleimani
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Zakaria, F. (2003). *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. W. W. Norton & Company.

DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kadriye YOLCU

Bartın Üniversitesi İİBF SBKY Bölümü Doktora Öğrencisi,
kyolcu74@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0009-2736-0333

ÖZ

Bu çalışma, demokrasi kavramı ve son zamanlarda üzerinde en çok tartışılan demokrasi türlerinden biri olan müzakereci demokrasi üzerine yapılan değerlendirmeleri içerir. Demokrasi kavramı ile ilgili olarak literatürde en yaygın kullanılan tanım, “halkın halk tarafından yönetimini esas alan yönetim biçimi” olmuştur. Zaman içinde toplumların ilerleme düzeylerine bağlı olarak demokrasi kavramı üzerine farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna bağlı olarak farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Farklı ülkelerde demokrasinin uygulanma şekillerine bağlı olarak da birçok demokrasi türü ortaya çıkmıştır. Bunların içinde günümüzde özellikle batılı devletler tarafından öne sürülen müzakereci demokrasi anlayışı, alternatif bir tür olarak dile getirilmiştir. Müzakereci demokrasi, vatandaşların ve toplum odaklı kuruluşların, alınması gereken kararın oluşumuna dair süreçlerde katılımlarının sağlanması açısından örnek bir model olarak görülmektedir. Günümüz devletlerinin artan nüfusları ve küreselleşme ile birlikte karmaşık hale gelen problemler düşünüldüğünde, bu modelin uygulanması oldukça zordur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokrasi Türleri, Müzakereci Demokrasi, Doğrudan Demokrasi, Temsil

AN EVALUATION ON DEMOCRACY AND NEGOTIATOR

DEMOCRACY

ABSTRACT

This study includes the concept of democracy and evaluations on deliberative democracy, one of the most debated forms of democracy in recent times. The most widely used definition in the literature regarding the concept of democracy is “the form of government based on the government of the people by the people.” Different evaluations have been made on the concept of democracy depending on the progress levels of societies over time. Accordingly, different definitions have emerged. Many democracy types have also emerged in different countries depending on the way democracy is implemented. Among them, the concept of democratic negotiator has started to be presented as an alternative model especially by western states today. The negotiator democracy appears to be an ideal model for predicting the participation of individuals and non-governmental organizations in decision-making processes. However, this model is very unlikely to be feasible given the fundamental problems facing governments in the growing population and globalization process.

Keywords: Democracy, Types of Democracy, Negotiator Democracy, Direct Democracy, Representation

GİRİŞ

Demokrasi kelimesi, köken olarak Yunanca'da “demos” yani “halk” ile “kratos”, “iktidar” sözcüklerinden türetilmiş olup, batı dillerinde “halkın iktidarı” anlamında kabul görmüştür (Parlak, 2011, s. 153). Ancak, demokrasi deneyimleri zaman içinde, demokrasi kavramının daha geniş ve derin tanımlarını ortaya koymuş, bu tanımların çeşitliliği artmıştır (Tunç, 1999, s. 187-188). Çeşitli tanımları olan bu kavram üzerinde uzlaşılan tanıma göre demokrasi kısaca, halkın halk için ve halk tarafından yönetilmesi demektir. Daha geniş bir tanımla, demokrasi bir ülkenin vatandaşlarının çoğunluğunun, devlet yönetimine doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı yönetim şeklini ifade etmektedir (Parlak, 2011, s. 153).

Demokrasiyi uluslararası ilişkiler bağlamında özellikle cumhuriyetçi liberal düşünürler dile getirmişlerdir. Bu görüşe göre, uzlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne daha fazla önem verdikleri için liberal demokratik devletlerin sayısı artmalıdır. Bu durum uluslararası barışın korunmasının ve yaygınlaştırılmasının da garantisi olacaktır.

Müzakereci demokrasi, liberal demokrasiye karşıt bir görüş olarak ortaya atılmıştır. Zaman içinde liberal demokrasinin aksayan yönlerine karşı alternatif demokrasi arayışları başlamıştır. Bu arayışlar sonunda liberal demokrasinin aksayan kısımlarının müzakereci demokrasi uygulamaları tarafından giderilebileceği, müzakereci demokrasinin uygulanabilirliğinin daha fazla olduğu düşüncesi doğmuştur.

Ortaya çıkışı Jürgen Habermas'ın "iletişimsel eylem" teorisine dayanan müzakereci demokrasi anlayışına göre, demokratik bir toplumda herkes için geçerli olacak olan normlar ancak yurttaşlar arasında gerçekleşen kamusal müzakerenin ürünü olarak ortaya çıkabilecektir. Müzakereci demokrasiye karşı çeşitli endişeler ve eleştiriler de bulunmaktadır. Habermas'ın önerdiği modelin ampirik bileşenlerden yoksun olduğu düşüncesi (Mutz, 2008, s. 522), bir reçete olarak sunulan kamusal alanın sınırları ve eşitsizliğe yönelik eğilim (Gould, 1999, s. 598) bunlar arasında yer almaktadır.

Bu problemlerden hareketle, bu çalışmada demokrasi ve müzakereci demokrasi üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada, literatür incelemesi, karşılaştırmalı analiz ve görüş analizi yöntemleri kullanılacaktır. Pratikte uygulanması mümkün olmayan bu kavramın batılı devletler ve küresel güçler tarafından alternatif bir model olarak sunulma gerekçeleri ortaya konulmaya çalışılacak ve müzakereci demokrasi kavramına eleştirel bir bakış açısıyla çalışma sonuçlandırılacaktır. Çalışmanın kapsamı, demokrasi ve demokrasi türlerinden özellikle müzakereci demokrasi ile sınırlıdır.

1. DEMOKRASİ KAVRAMI

Türk Dil Kurumu'ndaki tanıma göre demokrasi, "Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi, el erki, demokratlık" anlamına gelmektedir (TDK, 2023). Demokrasi, vatandaşların politik kararlara katılma veya hükümeti oluşturan üyeleri seçme hakkının olduğu bir yönetim şekli olarak da tanımlanmaktadır (Parlak, 2011, s. 153).

Demokrasinin en bilinen tanımlarından biri, Amerika Birleşik Devletleri eski başkanlarından Abraham Lincoln'e aittir. Lincoln'e göre demokrasi: "*Halkın halk için halk tarafından yönetimidir*". Lincoln bu tanımı yaptığı zamanlarda (1863) dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğu otokratik yönetimlere sahiptir. Demokrasinin iyi bir yönetim biçimi olduğu ile ilgili farklı kültürlere sahip farklı ülkelerde görüş ayrılıkları vardır (Uygun, 2017, s. 1).

Sartori'de demokrasiyi, "*liderliğin yarışmalı bir yöntemle yenilenmesi*" (Sartori, 1993, s. 166) olarak tanımlamıştır.

Robert Dahl, "Demokrasi Üzerine" adlı eserinde Atina'daki demos kelimesinin tipik olarak tüm Atinalıları, bazen de fakir insanları ima ettiğini dile getirmiştir. Hatta demokrasi kelimesinin, aristokrasi tarafından, hükümetin kontrolü için savaşıyor normal insanlar için küçümsemelerini belirtmek amacıyla kullanılan bir sıfat olduğunu belirtmiştir. Fakat her halükârda, Antik dönemde Atinalılar ve diğer Yunan vatandaşları, Yunanistan'daki Atina ve

diğer bölgelerin yönetişimini tanımlamak için Demokratia'yı kullanmışlardır (Dahl, 2010, s. 28).

1.1. Demokrasi Kavramı Üzerine Tartışmalar

Demokrasi terimi birçok çeşitli çağrışımları üstlenmekte ve onu karakterize etmek için kullanılan bir nosyona dönüşmektedir. Bu durum “demokrasi” kavramının geniş bir tanımını sağlamayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, söz konusu kavramla ilgilenirken, belirli çerçeveler oluşturmak ve bu çerçevenin içindeki konuyu tartışmak kaçınılmazdır (Şafak, 1999, s. 452).

Zaman içinde oluşan tecrübeler demokrasinin daha geniş kapsamlı tanımlara konu olmasına neden olmuştur. Bu kapsamda demokrasi, “En üst iktidarın halkta bulunduğu ve halkın belli aralıklarla yapılan özgür seçimlerde, temsilcilerini seçtiği, temsil ve devredilmiş otorite yoluyla halk tarafından dolaylı olarak kullanılan hükümet biçimine imkân veren siyasi sistem” olarak ifade edilmiştir (Tunç, 1999, s. 187-188).

Çeşitli tanımları olan bu kavram üzerinde uzlaşılan tanım kısaca, halkın halk için ve halk tarafından yönetilmesi demektir; daha geniş bir tanımla, bir ülkenin vatandaşlarının çoğunluğunun, devlet yönetimine doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı yönetim şeklini ifade etmektedir (Parlak, 2011, s. 153).

1.2. Demokrasi Uygulamaları

Demokrasi uygulamaları denilince akla ilk olarak eski Atina sitelerinde uygulanan doğrudan demokrasi örnekleri gelmektedir. Bu uygulama biçiminde halk, bir meydana toplanmakta ve önemli konulardaki kararlarını yöneticilere doğrudan bildirmektedir. Atina’da uygulanan bu yöntem antik çağda bilinen ilk demokrasi örneği olmakla birlikte, bu yönetim uygulamasında tam bir demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Yönetime kararlarını bildirmenin bazı şartları vardır. Örneğin kölelerin hiçbir hak ve özgürlüğü bulunmamaktadır. Toplantılara sadece belli bir yaşın üzerindeki erkek vatandaşlar katılabilmektedir. Alınan kararlar bir grup tarafından uygulanmaktadır. Buna rağmen Atina demokrasisinde her ne kadar eşitlik, oy hakkı, söz hakkı gibi kurallar bulunmasa da burada uygulanan demokrasi tek kişinin yönetimde mutlak güç olması ve karar mercii olarak sınırsız söz sahibi olması gibi bir özellik de taşımamaktadır (Giritli ve Sarmaşık, 2001, s. 49).

Nitekim daha sonraki yıllarda yönetimde tek kişinin mutlak ve sonsuz hakimiyetine son vermek için büyük mücadeleler içerisine girilmiştir. Tek kişinin yönetimde mutlak hakimiyeti, Avrupa'da daha sonraları ancak toprak sahibi olan soyluların yönetimde söz sahibi olduğu feodal sisteme yerini bırakmıştır. Bundan sonraki dönemde feodal sistem de yıkılmış, feodalitenin yerini güçlü merkezi krallıklar almıştır. Bu kez toprağa bağlılık önemini kaybetmeye başlamış, tarımsal yapı, zanaat ve ticaret gelişmiştir. Bu durum burjuvaziye ve beraberinde işçi sınıfını doğurmuştur. En sonunda merkezi krallıklar ile burjuvazi arasında uzun süren çekişmeler yaşanmış, sonucunda monarşiler yıkılmış; parlamentolu döneme geçiş sağlanarak, klasik batı demokrasisi doğmuştur.

Öte yandan, daha sonra işçi sınıfının hak arama ve kendini patronlara ezdirmeme mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele sonucu sosyalist akım ortaya çıkmıştır. Sosyalist demokrasi üretim araçlarının tek kişinin ya da bir sınıfın elinde bulunmasından ziyade topluma mal edilmesi, üretimin ihtiyaçlar doğrultusunda ve demokratik bir usulle gerçekleştirilmesini savunur. Bu anlayışa Marksist demokrasi da denilebilir (Giritli ve Sarmaşık, 2001, s. 49-50).

1.3. Demokrasi Çeşitleri

Demokrasi genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar (Arblaster, 2002):

- 1) Temsili Demokrasi
- 2) Doğrudan Demokrasi

Doğrudan Demokrasi, özellikle eski Yunan'da bir ulusal meclis yokken esirler hariç halkın bütün kararlara oy vermesi şeklinde uygulanan demokrasi çeşididir. Bu çeşit demokraside her şehrin bu şekilde yönetilmesi esastır.

Ancak dünya nüfusunun artması, ülkelerde bu çeşit yönetim tarzını imkânsız hale getirmiştir. Vatandaşlar siyasi haklarını doğrudan doğruya değil, kendi seçtikleri ve kendilerine karşı sorumlu olan temsilciler (örn. milletvekilleri, senatörler) aracılığıyla kullanmaya başlamışlardır ki buna; "*Temsili Demokrasi*" denilmektedir.

Temsili Demokrasiler de kendi içinde çeşitli kollara ayrılmaktadırlar (Weale, 2007, s. 31). Bunlar: Liberal demokrasi, sosyal demokrasi, demokratik halk cumhuriyeti ve özellikle Avrupa'ya özgü olan Hristiyan demokrasisidir. Liberal demokrasiler genellikle söz ve vicdan hürriyetlerine öncelik verdiği halde, sosyal demokrasi, kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerden doğan farkların sebep olduğu toplumsal sorunlara önem vermekte ve çabalarını bu ekonomik alanda göstermektedir (Parlak, 2011, s. 153).

Hıristiyan demokrasisi, dini bir yönetim tarzı olarak görmeksizin Hıristiyan dini ve ahlâkının prensiplerini demokratik ilkelerle bağdaştırmaya çalışan bir demokrasi tipidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği örnek tutularak kurulan demokratik yönetimlere ise “*Demokratik Halk Cumhuriyeti*” adı verilmektedir. Fakat bu yönetim biçimlerinde, vatandaşların siyasi ve ekonomik özgürlükleri söz konusu olmadığı için, gerçek anlamda bir demokrasi görülememektedir (Parlak, 2011, s. 154).

2. MÜZAKERE TEORİSİ VE MÜZAKERECİ SİSTEM

Müzakerenin ana teorisini olan Jürgen Habermas'a göre, müzakereci bir demokratik süreç “*bir fikir prosedürü yoluyla meşruiyet üretebilecek*” süreçtir. Bu prosedür şunları vermelidir (Habermas, 2006, s. 413):

- (a) Müzakereci süreç için tanıtım ve şeffaflık,
- (b) Katılım ve eşit fırsat,
- (c) Makul sonuçlar için haklı bir varsayım.

Bu noktalar, diğer katılımcı yaklaşımlarla bir yakınlığı göstermektedir fakat aynı zamanda rasyonel tartışma gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Müzakere teorisini sadece normatif bir bakış açısı olarak görmek hâlâ oldukça yaygındır. Habermas bile müzakereci modeli; “*siyasete yönelik normatif ve ampirik yaklaşımlar arasındaki genişleyen boşluk*” örneği olarak görmektedir (2006: 411).

Kamusal müzakere ise daha fazla katılım demektir. Bu katılım, “tartışma, yeni bilgiler ve diğer katılımcılar tarafından yapılan iddialar ışığında tercihlerini gözden geçirerek makul görüşler üretmeyi amaçlayan tartışma” anlamına gelmektedir (Chambers, 2003, s. 309).

Russell, Habermas'ın teorisini Locke-Rousseau-Kant çizgisindeki toplum sözleşmesi teorisinin bir devamı olarak değerlendirirken, Habermas, “sözleşme modelinin yerini söylemsel veya müzakereci bir model olarak alır” (Habermas, 1996, s. 449).

Habermas ileri sürdüğü görüş ile demokratik bir model için bir reçete vermektedir. Ancak bu modeli gerçek hayatta gerçekleştirmenin bazı normatif koşulları bulunmaktadır. Bu modelde insan haklarının nadiren ihlal edildiği varsayılmaktadır. Ayrıca Habermas (1994) söylemin bazen toplumda başka bir soruna yol açtığını ve sorunların çözüm yolu olmasını beklediğimizi kabul etmektedir. Sorunları tespit etmede ve çözümleri tanımlamada tek bir doğrusal çizgi yoktur. Bu noktada Habermas'ın çalışmasını farklı kılan, uygulanabilirliği değildir. Habermas'ın çalışması da bir cevap ararken etik çalışmalardan söylemler ve argümanlar almaya çalışmaktadır.

Müzakereci demokrasi üzerine yakın tarihli akademik çalışmalarda, bazı yazarlar dikkatlerini müzakereci sistem fikrine çevirmiştir (Chambers, 2003; Dryzek, 2010; Parkinson ve Mansbridge, 2012; Steiner, 2012). En geniş haliyle, bu alandaki çalışmalarla ilgili temel yaklaşım, müzakereci veya müzakereci demokrasinin, bir sistem olarak kabul edilen demokrasi veya toplum içine yerleştirilmesi gerektiğidir. Belirli türdeki kurumların müzakereci demokrasi standartlarını ne ölçüde karşılayıp karşılamadığına odaklanmak yerine, artık müzakereci demokrasi normlarının müzakereci sistem genelinde yaygın olmasını sağlamak için bu kurumların diğer süreçlerle nasıl birleştirileceğine odaklanılmaktadır.

2.1. Müzakereci Demokrasinin Ortaya Çıkışı

Zaman içinde liberal demokrasinin aksayan yönlerine karşı alternatif demokrasi arayışları başlamıştır. Sonunda liberal demokrasinin aksayan kısımlarının müzakereci demokrasi tarafından giderilebileceği ve müzakereci demokrasinin uygulanabilirliğinin daha fazla olduğu düşünülmüştür. Müzakereci demokrasi teorisinin ortaya çıkışı Jürgen Habermas'ın "iletişimsel eylem" teorisinden ilham alınarak oluşan literatüre dayanmaktadır.

Habermas'a göre, toplumsal sorunların müzakere edilerek ele alınması sayesinde daha bütüncül karar alma mekanizmaları gelişecek ve insanlar bilinçli olarak birlik halinde eylemlerde bulunacaklardır. Bu da bireylerin bu eylemler aracılığıyla toplumsal ve ekonomik hayatın yönetimine aktif katılımını sağlayacaktır.

Kamusal alandaki demokratik müzakere süreci aynı zamanda bir öğrenme ve kültürlenme ortamının doğmasına neden olacak, dolayısıyla bu sinerji yaratan ortam sayesinde yeni bilgilerin, analizlerin, görüşlerin ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi sağlanmış olacaktır (Erdoğan, 2012, s.4).

Habermas'a göre, demokratik bir toplumda herkes için geçerli olacak olan normlar ancak yurttaşlar arasında gerçekleşen kamusal müzakereci ürün olarak ortaya çıkabilir. Bunun için de eşit katılıma ve özgür iletişime imkân verecek bir kamusal alanın oluşması gerekir. Aksi takdirde toplumla müzakere edilmeden ortaya çıkan normların herkes tarafından benimsenmesi ve bu normlara uygun hareket edilmesi zordur (Erdoğan, 2012, s. 5).

Son yıllarda müzakereci demokrasi üzerine ampirik çalışmalar, otoriter (He, 2013; 2015; 2018; He ve Warren, 2017) veya yarı demokratik ülkelerin diğer bağlamlarını (Curato, 2014; 2015; Kanra, 2009) veya bölünmüş toplumlardaki çatışma çözme süreçlerini de kapsamıştır

(Drake ve McCulloch, 2011; Dryzek, 2005; Ivie ve Waters, 2010; Ugarriza ve Caluwaerts, 2014).

Müzakereci süreçler, örneğin, “angajman şartlarını destekledikleri ve çatışma çözme ve karar verme sürecini yöneten iletişimsel normları geliştirdikleri” için demokratik geçişlerde özellikle değerli olabilir (Curato, 2014, s. 119).

Katılımcı demokrasi projeleri ile müzakereci demokrasi projeleri arasındaki ilişki de dikkate alınmalıdır. Katılımcı demokrasi kavramıyla ilişkilendirilen belki de en tanınmış yazar olarak Pateman’ın (2012, s. 8) bu bağlantı hakkındaki görüşü, katılımcı demokrasinin müzakereci demokrasiden farklı olduğu yönündedir. Ayrıca Pateman, müzakere, tartışma ve münazaranın, katılımcı demokrasi de dahil olmak üzere her türlü demokrasinin merkezinde yer alması gerektiğini, bununla birlikte demokrasi için müzakerenin gerekli olduğunu fakat sadece müzakerenin yeterli olmadığını ifade etmiştir.

Müzakereci demokrasi teorisi, demokrasinin uygulanma pratiğini sadece oy verme işlemi olmaktan çıkarıp kamusal alanın görüşlerine dayalı hesap verebilir ve meşruluğu tartışılmayan bir zemine kaydırmaktadır. Müzakereci demokrasi aynı zamanda oy verme öncesindeki kanaat ve irade-oluşumunun iletişimsel süreçleri üstünde de durur. Böylece meşru bir siyasi düzen ve herkesin rızasını esas alan bir demokrasi uygulaması inşa edilmiş olur (Erdoğan, 2012, s.7).

2.2. Kamusal Alanda Müzakereci Demokrasi

Müzakereci demokrasi kavramı değerlendirilirken kamusal alan ile müzakereci demokrasi ilişkisi de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Habermas, kamusal alanın izlerini ayrıntılı bir şekilde “*Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*” eserinde takip etmiştir. Bu eserde Habermas, karşılaştırmalı bir tarihsel perspektiften moderniteye yönelik kendi eleştirilerini temellendirmeye çalışmıştır (Lunt ve Livingstone, 2013). Bu alanı temellendirebilmek için tarihin birçok uğrağına değinen Habermas (2009, s. 60-64), kamusal alana benzer görünümlerin 18. yüzyıl öncesinde de mevcut olduğunu göstermiştir. Ama asıl kamusal alanın 18. yüzyılda edebi ve sanatsal etkinlikler aracılığıyla, okuryazar kamunun genişlemesiyle kurulduğu sonucuna ulaşan Habermas, kamusal alan çalışmasında üç temel tarihsel argüman takip etmiştir. İlkinde kamusal alanın temsili kamusal alandan (feodal çağ) burjuva kamusuna (modern çağ) dönüşümünün izlerini sürmüştür. Burada kültür ve sanat aracılığıyla saray ve müttefiki sınıflar, kamusal alanda ulusu temsil etmek adına kendi yüksek statülü özerkliklerini kurmuşlardır. İkinci tarihsel uğrakta Habermas, hükümdar ile

tebaası arasındaki güç ilişkilerindeki değişikliğin ve erken kapitalist ekonominin gelişiminin neden olduğu feodal kamusal alanın modern burjuva kamusal alana dönüşümünü irdelemiştir (Dursun, 2021, s. 131). Burada devletten bağımsız bir kamusal alanın olduğu ve kamusal alandan bağımsız da bir özel alanın bulunduğunu ortaya koymuştur. Üçüncü irdelemede ise Habermas, modern burjuva kamusal alanının, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra devlet müdahalesinin ve kültürel tüketim koşullarının altında nasıl gerilediğine odaklanmıştır (Duvenage, 2007, s. 4).

Habermas'ın demokrasi modelinin koşulları, derinleştirilmiş ve güçlendirici bir demokrasi kavramına ulaşmanın tek yolu gibi görünmekte, ancak kamusal alanın bu dönüşümünü bir gecede inşa etmenin de kolay bir iş olmadığı dile getirilmektedir.

3. MÜZAKERECİ DEMOKRASİYE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Habermas, siyasi kamusal alanın en iyi şekilde gerçekleştirildiği müzakereci demokrasiden bahsetmekte, ancak demokrasinin temel ilkelerinden ve kurumların bunları koruma ve geliştirme konusunda nasıl sorumlu olması gerektiğinden bahsetmekten kaçınmaktadır. Bu ideal demokrasinin kamusal alanını tam olarak anlatırken, örneğin yerel yönetimlerin şeffaflık veya hesap verebilirlik sorumluluğundan bahsedilmemektedir (Gutmann ve Thompson, 2004, s. 63). Dolayısıyla Habermas'ın bizim için inşa ettiği siyasi kamusal alanın önemine karşın, yurttaşların siyasi düzeyde fikir ve görüşlerine saygı gösterilmesi konusunda hükümetlerine güven duymadıkları sürece müzakereci demokrasi gerçekleşmemektedir (Cohen, 2007, s. 222).

Akademisyenlerin ve siyaset düşünürlerinin en büyük endişesi, Habermas'ın önerdiği modelin ampirik bileşenlerden yoksun olmasıdır. Başka bir deyişle, onun müzakereci demokrasisinin tanımı birçoğ insan için çok soyut bulunur ve somut veya hayal edilmesi kolay bir şey değildir. “?” şeklindeki sorular, müzakereci demokrasi tanımlamasına Eğer varsa bu modelin aklımıza gelen kurumları nelerdir?”, “İnsanlar için müzakereciliğin çerçevesini çizmek ne kadar kolaydır yöneltilen eleştirel sorulardır (Mutz, 2008, s. 522).

Eleştirilerden bir diğeri, Habermas'ın toplumdaki tüm kültürel ve siyasi farklılıkları içermek üzere bir reçete olarak verdiği siyasi kamusal alanın ayrıntılı haritasını bilmek isteyen Gould'dan (1999) gelmektedir. Gould'a (1999, s. 598) göre bu farklılıklar doğası gereği sorunludur ve somut sınırlar çizmeden hepsini bir alana dahil etmek kolay bir iş değildir. Ayrıca, karar vermede tüm kültürel farklılıkları eşit bir şekilde kapsamanın pratikte ne kadar mümkün olduğu sorunu bulunmaktadır.

Liberal demokrasi içerisinde dile getirilen müzakereci demokrasiye yapılan eleştirilerden biri de eşitsizliğe yönelik eğilimidir. Dolayısıyla Habermas'ın önerisi de sorunu tam olarak çözmemiş görünmektedir. Ancak burada Habermas'ın önerisine liberal demokrasilerin nasıl daha demokratik hale getirileceğine dair pragmatik bir ders kitabı olarak değil, söylem üzerine önemli bir teori olarak yaklaşmak çok önemlidir. Gould (1999, s. 599) da bu anlamda Habermas'ın söylem kuramına itibar etmektedir.

Habermas'ın siyasal kamusal alanına ve müzakereci demokrasiye yönelik bir başka eleştiri de feminist okumalardan gelmektedir. Feminist yaklaşım, kadınların siyasal ve toplumsal alanına, özellikle de kadınların bu tür alanlardan nasıl dışlandıklarına odaklandığından, Habermas'ın normatif ve etik demokrasi önerisi, sorunun kaynağına inildiğinde bir kenara bırakılmış gibi görünmektedir (Ackerly, 2000, s. 123).

Örneğin Benhabib (1992), Habermas'ın teorisinin erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü kabul etmekte başarısız olduğunu, oysa tüm krizin karar verme sürecinde bir öznenin diğerine hakimiyetiyle ilgili olduğunu düşünmektedir. Başka bir deyişle, öznelerarasılık Habermas'ın çalışmasının önemli bir bileşeni olsa da kadın öznelerin sorunlarına göz yumuyor gibi görüldüğü dile getirilmektedir. Toplumda erkek egemenliğinin kaçınılmaz bir gerçek olduğu ve Habermas'ın bu egemenliği tanımadığı için krizin çözülemeyeceği, hatta büyük olasılıkla yeniden üretileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte bu tahakkümün sadece erkekten kadına değil, yaşlıdan gence, zenginden fakire, ırktan ırka, yerliden göçmene şeklinde olabileceği belirtilmektedir. Hâkim olanların tahakküm edilenler üzerinde somut bir kabulü olmadığı için öznelerarasılık ve eşitlik üzerine söylem teorisi soyut ve uygulanamaz bir kavram olarak kalmaya devam edecektir.

Habermas'ın müzakereci demokrasisine bu anlamda nasıl yaklaşıldığı önemlidir. Onun müzakereci demokrasisi, sanki liberal demokrasiyi yok sayıyor ve onu yeniden inşa etmeye çalışıyor gibi düşünülürse, o zaman bu sistemin ne kadar mümkün olduğu ve somut kurumlarının neler olduğu şeklindeki pek çok sorunun sorulması gerekmektedir (Michelman, 2018, s. 60).

Ancak Habermas'ın müzakereci demokrasisine, sanki liberal demokrasinin temel ilkelerini kabul ediyormuş, ama vaatlerini yerine getirmediği yerlerde zayıf noktaları güçlendirmeye çalışıyormuş gibi yaklaşılsa, o zaman teorisinin daha tutarlı olacağı dile getirilmektedir (Blau, 2011, s. 47).

SONUÇ

Demokratikleşme, soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme, neoliberalizm ve terörizm ile karakterize edilen son otuz yılın merkezi bir konusu olmuştur. Başlangıçtaki demokratikleşme ve liberalleşme dalgası coşkulu bir ruh haliyle alkışlanırken, daha ileri demokratikleşme umutları sönük görünmeye başlamış ve tam anlamıyla liberal demokrasiler olarak kabul edilen ülkelerde bile demokrasinin niteliğindeki erozyon gözle görülür hale gelmiştir.

1990’lardan bu yana demokrasinin “*küresel üstünlük*” kazandığı ve modern dünyanın analizi için demokratikleşmenin kilit bir araç haline geldiği ortak bir düşünce olmuştur. Yine de liberal temsili demokrasinin, sağlam bir şekilde kurulduğu yerde bile bir kriz içinde olduğu düşünülmekte ve demokrasinin dünya çapında düşüşte olduğu gözlemi, son yıllarda artan bir endişe kaynağı olmaktadır.

Demokrasi kavramı üzerine dile getirilen en önemli tanımlama, her kesimden insanın dilediği şeyleri elde etmesini sağlayan sistem şeklindedir. Fakat bu tanımlamanın eksik olduğu dile getirilebilir. Çünkü demokrasilerde, her kesimden insanın dilediği şeyleri uygulaması ve dile getirmesi, toplum içerisindeki diğer insanlara zarar vermediği sürece kabul edilmektedir. Bu durumda toplum içerisindeki uyum ve çıkar birliği sağlanmalı ve kimse hak ihlaline uğramamalıdır.

Demokrasi bireylerin ya da grupların dilediği şeyleri gerçekleştirmesi anlamına gelmez. O halde, toplum içerisindeki farklı görüşlere sahip grupların ya da kişilerin, bir araya gelerek, olaylar ve durumlar hakkında müzakere etme durumunun gerçekleşmesi demokratik sistemin vazgeçilmez unsurudur.

Bu sistem ile birlikte, farklı düşüncelere sahip grup ya da kişilerin de görüşlerine yer verilmektedir. Böylece daha sonraları olabilecek toplumsal problemlerin önü kesilmektedir. Demokrasi olgusu, ülke, toplum ve yıllara göre değişkenlik gösterse de son yıllarda çokça dile getirilen ve tartışılan bir teori olarak “*müzakereci demokrasi modeli*” bazı kesimler tarafından ideal bir model olarak görülmektedir. Buna rağmen modelin teorisyenleri ve taraftarlarının açıklamaları dikkate alındığında, uygulanma durumu zor gözükmektedir. Bilhassa, küreselleşme ile birlikte, ülkelerin hem ekonomik hem de siyasi olarak birbirlerine çok fazla bağlanması, modelin uygulanmasını engellemektedir.

Müzakereci bir sistem, siyasi çatışma ve problem çözmeye yönelik konuşmaya dayalı yaklaşımları kapsayan bir sistemdir. Bununla birlikte müzakereci bir demokrasi sisteminin her parçasının müzakereci olması gerekmemekte, ancak bazı kısımlarının müzakereci olması

gerekmektedir. Ayrıca müzakereci kısımların etkisinin, tüm demokratik sistemin müzakereci olarak tanımlanması için yeterince güçlü olması gerekmektedir. Literatürde konu ile ilgili olarak, bunun pratikte ne anlama gelebileceği veya ne anlama gelmesi gerektiği konusunda farklılık bulunmaktadır. Bu terimlerle müzakereci bir toplum düşünmek oldukça zordur, ancak her yönü, süreci ve kurumun bu katı normlara uymadığı bir müzakereci demokrasiyi tasavvur etmek daha kolaydır.

Son olarak, modelin hem teorik hem de uygulama açısından değerlendirilmesi gerekirse, uygulama esnasında ve sonucunda bazı problemlerle karşılaşılacağı düşünülmektedir. Özellikle ülkemiz özelinde model değerlendirildiğinde, uygulanabilirlik ve tercih edilebilirlik açısından uygun bir model olmadığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Ackerly, B. A. (2000). *Political theory and feminist social criticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arblaster, A. (2002). *Democracy*. UK: McGraw-Hill Education.
- Benhabib, S. (1992) *Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Blau, A. (2011). Rationality and deliberative democracy: A constructive critique of John Dryzek's democratic theory. *Contemporary Political Theory*, 10(1), 37-57.
- Chambers, S. (2003). Deliberative democratic theory. *Annual Review of Political Science*, 6(1), 307-326.
- Cohen, J. (2007). Deliberative democracy. Rosenberg, S.W. (Ed.), *Deliberation, participation and democracy* içinde (s. 219-236). London: Palgrave Macmillan.
- Curato, N. (2014). Participation without deliberation: The crisis of Venezuelan democracy. *Democratic Theory*, 1(2), 113-121.
- Curato, N. (2015). Deliberative capacity as an indicator of democratic quality: The case of the Philippines. *International Political Science Review*, 36(1), 99-116.
- Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi üzerine*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Drake, A., & McCulloch, A. (2011). Deliberative consociationalism in deeply divided societies. *Contemporary Political Theory*, 10(3), 372-392.
- Dryzek, J. S. (2000). *Deliberative democracy and beyond: Liberals, critics, contestations*. New York: Oxford University Press.
- Dursun, O. (2021). "Neo" kamusalılığın "liberal" açmazları. Ünlü, Ç. Y. ve Özdemir, İ. (Ed.), *Siyasal iletişim politik olanı düşünmek ve araştırmak* (s. 125-164). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Duvenage, P. (2007). Habermas, the public sphere and beyond. *Communication*, 31(1), 1-12.
- Erdoğan, A. (2012). Müzakereci demokrasi ve sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 25-43
- Giritli, İ. ve Sarmaşık, J. (2001). *Anayasa hukuku, genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni bası* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.

- Gould, S. J. (1999). A critique of Heckhausen and Schulz' life-span theory of control from a cross-cultural perspective. *Psychological Review*, 106, 597-604.
- Gutmann, A., & Thompson, D. (2004). *Why deliberative democracy?*. Princeton University Press.
- Habermas, J. (1994). Three normative models of democracy. *Constellations*, 1(1), 277-286.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (2006). Political communication in media society: does democracy still enjoy an epistemic dimension? The impact of normative theory on empirical research. *Communication Theory*, 16, 411-426.
- Habermas, J. (2009). *Kamusalılığın yapısal dönüşümü*. (Çev. Tanıl Bora ve Mithad Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- He, B. (2013). Deliberative culture and politics: The persistence of authoritarian deliberation in China. *Political Theory*, 42(1), 58-81.
- He, B. (2015). Reconciling deliberation and representation: Chinese challenges to deliberative democracy. *Representation*, 51(1), 35-50.
- He, B. (2018). Deliberative citizenship and deliberative governance: A case study of one deliberative experimental in China. *Citizenship Studies*, 22(3), 294-311.
- He, B., & Warren, M. E. (2017). Authoritarian deliberation in China. *Daedalus*, 146(3), 155-166.
- Ivie, R. L., & Waters, T. W. (2010). Discursive democracy and the challenge of state building in divided societies: Reckoning with symbolic capital in Bosnia and Herzegovina. *Nationalities Papers*, 38(4), 449-468.
- Kanra, B. (2009). *Islam, democracy and dialogue in Turkey: Deliberating in divided societies*. London: Routledge.
- Lunt, P., & Livingstone, S. (2013). Media studies' fascination with the concept of the public sphere: Critical reflections and emerging debates. *Media, Culture & Society*, 35(1), 87-96.
- Michelman, F. I. (2018). How can the people ever make the laws? a critique of deliberative democracy. Bohman, J. & Rehg, W. (Eds). *Deliberative democracy içinde* (s. 53-79). London: Routledge.
- Mutz, D. C. (2008). Is deliberative democracy a falsifiable theory?. *Annual Review of Political Science*, 11, 521-538.
- Parkinson, J., & Mansbridge, J. J. (2012). *Deliberative systems: Deliberative democracy at the large scale*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parlak, B. (2011). *Kamu yönetimi sözlüğü*. MKM Yayıncılık.
- Pateman, C. (2012). Participatory Democracy Revisited. *Perspectives on Politics*, 10(01), 7-19.
- Şafak, U. (1999). Demokrasi kavramı, toplumsal değerler ve birey. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2-3), 451-460.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu & Mehmet Turhan). Ankara: Yetkin Basımevi.
- Steiner, J. (2012). *The foundations of deliberative democracy: Empirical research and normative implications*. London: Cambridge University Press.
- TDK. (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. www.sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 2023, 15 Haziran).
- Tunç, H. (1999). *Anayasa hukukuna giriş: En son değişikliklerle 1982 anayasası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ugarriza, J., & Caluwaerts, D. (2014). *Democratic deliberation in deeply divided societies: from conflict to common ground*. New York: Palgrave Macmillan.

Uygun, O. (2017). *Demokrasi: Tarihsel, siyasal ve felsefi boyutlar*. İstanbul: XII Levha.

Weale, A. (2007). *Democracy*. London: Bloomsbury Publishing.

TAKİYÜDDİN İBN TEYMIYYE’NİN HANEFİ USÛLÜNE ELEŞTİRİLERİ (KIYAS, HÎLE-İ ŞER’İYYE VE FARÂZÎ FIKIH ÖRNEĞİNDE)

Ömer VEKİLOĞLU

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Doktora Öğrencisi

omer.vekiloglu@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4900-346X

ÖZ

Ehl-i hadis ekolünün önemli simalarından olan Takıyüddin İbn Teymiyye, (ö. 728/1328) eserlerinde Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed b. el-Hasen gibi Hanefî imamlarına saygılı bir tutum sergilemiştir. Hatta kimi tartışmalarda onları kendi ideolojisinin referansları mahiyetinde olan “selef” dairesi içerisinde değerlendirmiştir. Bunun yanında İbn Teymiyye, Hanefilerin re’ye müstenit fıkıh metodolojilerini de yeri geldikçe eleştirmektedir. İbn Teymiyye’nin Hanefilerin usûl anlayışına hem genel anlamda hem de spesifik konular bazında eleştiriler yönelttiği görülür. Onun Hanefilerin usûlüne yönelik genel eleştirileri arasında ilk sırayı, bu usûlün yeterince net olmadığı yönündeki eleştirisi almaktadır. Usûldeki bu müphem yapı, İbn Teymiyye’nin “bid’at grupları” diye nitelediği kimi grupların Hanefî mezhebi içerisinde yapılanmasına imkân tanımıştır. İbn Teymiyye Hanefilerin nassları anlama yöntemlerinin de ciddi ölçüde problemlili olduğunu düşünür. Onun değerlendirmesine göre bu durum, onların Kitap ve sünnete çokça muhalefet etmeleri sonucunu doğurmuştur. İbn Teymiyye’nin Hanefî usûlüne yönelik spesifik eleştirilerinin üç noktada yoğunlaştığı görülür. Bunların ilki kıyas konusundadır. O, Hanefilerin “nassa muhalif kıyas” şeklinde ortaya koydukları kavramı reddederek sarih aklın sahih nakille çelişmeyeceği düşüncesinden hareketle doğru anlaşılmalı nasslar ile doğru yapılmış kıyas arasında bir çelişkinin olmayacağı düşüncesini ileri sürer. Onun eleştirilerinin hedefi olan diğer iki konu ise “fıkıhta hile” ve “farazî fıkıh” konularıdır. İbn Teymiyye bunları ehl-i re’y tarafından meydana çıkarılmış “mezmûm re’y” olduklarını bildirmektedir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh Usûlü, İbn Teymiyye, Hanefilik, Ehl-i Re'y, Selefilik

CRITICISMS OF TAQYUDDIN IBN TAYMIYYAH ON HANAFI USÛL (IN THE CASE OF QIYAS, HILA SARIA AND FICTITIOUS FIQH)

ABSTRACT

Taqiyuddin Ibn Taymiyya, one of the important figures of the Ahl al-Hadith school, showed a respectful attitude towards Hanafi imams such as Abu Hanifa, Abu Yusuf, and Muhammad b. al-Hasan in his works. In some discussions, he even considered them within the circle of "salaf", which is the references of his ideology. In addition, Ibn Taymiyya criticised the Hanafis' methodology of fiqh based on reason. Ibn Taymiyya criticised the Hanafis' understanding of usûl both in general and on the basis of specific issues. Among his general criticisms of the methodology of the Hanafis, the first criticism is that this methodology is not clear enough. This vague structure in the methodology allowed some groups, which Ibn Taymiyya labelled as "bid'at groups", to be structured within the Hanafi sect. Ibn Taymiyya thinks that the Hanafis' method of understanding the nasses is also seriously problematic. According to his assessment, this situation resulted in their opposition to the Book and the Sunnah. Ibn Taymiyya's specific criticisms of the Hanafi methodology are concentrated in three points. The first of these is the issue of syllogism. He rejects the Hanafi concept of "qiyas in opposition to the nass" and argues that there is no contradiction between the correctly understood nass and the correctly made syllogism based on the idea that the clear intellect does not contradict the authentic transmission. The other two issues that were the target of his criticism were "legalistic trickery/hila" and "hypothetical fiqh". Ibn Taymiyyah states that these are "reprehensible" created by the Ahl al-Ra'y.

Keywords: usûl al-fiqh, Ibn Taymiyya, Hanafism, Ahl al-Ra'y, Salafism

GİRİŞ

Ehl-i hadis/Selefi geleneğın en önemli simalarından olan Takıyüddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye (ö. 728/1328) İslam düşünce tarihinde etkisini modern dönemlere kadar sürdüren âlimlerden birisidir. İbn Teymiyye, İslam tarihinin çalkantılı bir dönemde, sosyal ve siyasi krizlerin yoğun bir şekilde hissedildiği bir coğrafyada yaşamıştır. Moğol istilalarının etkisini İslam dünyasının orta kesiminde de hissettirmeye

başladığı bu dönemde İbn Teymiyye'nin yaşadığı şam bölgesi ve Mısır, farklı coğrafyalardan yurtlarını terk etmiş çeşitli mezhep ve meşreplere mensup insanlara sığınak yeri olmuştu (Hasan, Yiğit & Kazıcı. 1991, Cilt 7, s. 273). Siyasî, sosyal, iktisadî ve ilmî yapıyı derinden etkileyen böylesi bir travma döneminde İbn Teymiyye, kendi selefi düşüncesinin mücadelesini vermiş ve bu süreçte nerdeyse etrafındaki tüm din mezhep ve cereyanlara reaksiyoner bir tavır içerisinde olmuştur. O, ilmî alandaki faaliyetlerini salt akademik bir uğraşı olarak görmeyip Müslümanların içinde bulunduğu bu travma halinden ancak İslami ilimlerin ıslahı ile çıkabileceğini ileri sürmüş, bu amaçla İslami ilimlerin her dalında mevcut yapıyı tenkit eden ve bunun yerine alternatifler öneren düşünceler ortaya koymuştur.

İbn Teymiyye'nin düşünce dünyasında fikhın ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Bir fakih olarak İbn Teymiyye, kendi döneminde şam bölgesinde etkin olan tüm cereyanlarla o cümleden Hanefi ekolüyle de ciddi bir etkileşim içerisinde olmuştur. Onlardan ders almış, onlarla ilmi münazaralar yapmış, reddiyeler yazmış, fikihta usllerini eleştirmiş, imamlarını ve literatrlerini farklı açılardan değerlendirmiştir. (Seyyid el-Cmeylî, 1985, s. 59.) Rivayet merkezli bir fikh anlayışına sahip İbn Teymiyye'nin bir re'y geleneği olması itibarı ile aslında "karşıt görüş" mahiyetinde olan Hanefilik hakkında düşüncelerinin araştırılması, meydana çıkarılması İslam hukuk disiplini içerisindeki bu iki temel düşüncenin (ehl-i hadis ve ehl-i re'y) etkileşiminin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. İbn Teymiyye'nin dinî ilimlerin çeşitli alanlarına dair düşünceleri ve bu düşüncelerinin farklı toplum kesimlerine, dinî gruplara etkileri gerek klasik dönemde gerekse ağdaş dönemde büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Onun özellikle kelim, tasavvuf ve felsefe gibi farklı disiplinlerde görüşlerine yönelik pek çok çalışma söz konusu olmakla birlikte fikh alanında özellikle de rey fikhı kapsamındaki görüşleri yeterince araştırılmış değildir. Aynı şekilde İbn Teymiyye'nin spesifik olarak Hanefi uslllere olan eleştirileri de ayrıca çalışma şeklinde ele alınmamıştır. İbn Teymiyye'nin Hanefilere fikh alanında eleştirisini konu alan Türkiye'de yapılan tek çalışma bildiğimiz kadarıyla Herol Tabak tarafından hazırlanan *İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in Hanefilere Yönelttikleri Tenkitler (Namaz rneği)* isimli doktora tezidir. Bu doktora tezinde müellif isminden de görüldüğü üzere fûru alanında spesifik bir konuyu- namaz rneğinde İbn Teymiyye ve öğrencisinin eleştirilerini ele alsa da özellikle çalışmasının birinci bölümünde usûl alanında İbn Teymiyye ve Hanefilerin farklılaşmasına

değirmiştir. (Herol Tabak, 2013, ss. 13-73). Yurtdışında çalışmalara gelince İbn Teymiyye ve ehl-i re'y ilişkisi genel olarak İbn Teymiyye'nin belli usûl konuları ile ilgili görüşlerini ele alan çalışmalarda kısmen işlenmiştir (Örnek için bk. Abdul-Hakem Al-Matroudi, 2008, s. 155-172; Felicitas Opwis, 219-249).

Bu çalışmamızda İbn Teymiyye'nin genel olarak Hanefî usûlüne bakış açısını ve eleştirilerini ele aldık. Bunu yaparken İbn Teymiyye'nin eleştirilerini daha geniş şekilde ele aldığı üç konu- kıyas, hileyi şer'iyye ve farazî fıkıh çerçevesinde konuyu değerlendirdik.

Çalışmamızda temel kaynak olarak onun *Mecmu'u'l-Fetâva, el-Fetâvâ'l-kübrâ* gibi belli başlı eserleriyle birlikte müellifin ayrıca neşredilmiş risale ve mecmualarını dikkate almaya çalıştık. Bunun yanında belli fıkıh usûlü meselelerini ihtiva etmesi sebebiyle bazı kelim konulu teliflerine de başvurduk. Mukayese gerektiren mevzularda da İbn Teymiyye'ye kadarki Hanefî literatürünü kullanmaya özen gösterdik.

1. İBN TEYMIYYE'NİN HANEFİ MEZHEBİ VE USÛLÜ HAKKINDA GENEL GÖRÜŞLERİ

1.1. Hanefilik Hakkında Genel Görüşleri

İbn Teymiyye eserlerinde Kûfe fıkıh mektebinin tarihini, usûl düşüncesini, fıkıh anlayışını ihtiva eden bazı özelliklerinden söz eder. Kûfe fıkıh ekolünün oluşmasının temelinde üç sahabe- Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Mes'ud'un etkin bir rol oynadığına işaret eden İbn Teymiyye, Kûfe ehlinin tüm İslam beldeleri içerisinde fıkıh ve kıyas konusunda öne geçtiğini vurgulayarak, "Fıkıh Kûfe'ye; ibadet Basra'ya aittir" diye bir deyim de hatırlatır. (1987, Cilt 6, s. 146).

İbn Teymiyye, eserlerinde birçok yerde "*mezâhibu'l-erbaa*" (2005, Cilt 19, s. 224; 2001, Cilt 2, s. 221), "*eimmetü'l-erbaa*" (1977, ss. 82, 124, 178) ifadelerini kullanarak Şâfî, Mâlikî, Hanbelî mezhepleriyle beraber Hanefîliği de muteber fıkıh mezhepleri arasında zikretmektedir. İbn Teymiyye'ye (1986, Cilt 7, s. 530) göre Hanefî mezhebinin kökeni sahabeden İbn Mes'ud'a dayanmaktadır. O Hanefî fıkıh silsilesini şöyle tarif etmektedir: "*Ebû Hanîfe'ye gelince onun hocası, kendisinin yanında uzmanlaştığı Hammâd b. Ebû Süleyman'dır. Hammâd fıkıh İbrahim'den, İbrahim Alkame'den, Alkame de İbn Mes'ud'dan almıştır. Bunun yanında Ebû Hanîfe, A'ta ve diğerlerinden de fıkıh ahzetmiştir.*"

İbn Teymiyye'nin dört mezhep imamının fazilet ve meziyetlerinden söz eden *er-Risale fi fedâili eimmeti'il-erbaa* isimli bir risale kaleme alarak (İbn Teymiyye, 1982) fıkıh, fıkıh usûlü, usûliddîn sahalarında dört imamın konumunu ve meziyetlerini değerlendirmiştir. Bu risale sadece imamların meziyetlerini açıklamak yönünden değil aynı zamanda bu mezheplerin usûl geleneğini İbn Teymiyye'nin nasıl değerlendirdiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Ona göre her imam belli konularda kendi derecelerine sahiptir. Şâfîî, fıkıh usûlünde daha iyi ve daha sistemli bir yapıya sahipken İmam Malik ise usûliddîn konusunda daha sistemlidir. Ahmed b. Hanbel ise fıkıh birikimi de dâhil olmakla her konuda daha açıklayıcı, daha mahirdir (2012, s. 10).

Ehl-i re'ye yani Hanefilere gelince onların hem fıkıh usûlü hem usûliddîn konularında bazı görüşleri olsa da bu görüşlerin sistematik bir yapıya kavuşturulduğu bir kurallar manzumesi söz konusu değildir. Bu sebeple onların arasında Mutezilî, Mürcie, Cehmye, Mücessime, Hâricilik gibi tüm “hevâ ve bidat ehli mensuplarını” görmek mümkündür. Şâfîîlerin içerisinde her ne kadar belli miktarda Mutezilî, Cehmî ve Rafizî olsa da onlar Hanefiler arasında bulunanlardan daha azdır. İbn Teymiyye'ye göre Hanefilerin diğer mezheplerden farklı olarak kendi imamlarından (Ebû Hanîfe'den) varit olan mufassal usûl metinleri bulunmamaktadır. Ebû Hanîfe'den usûle ilişkin kesin kuralların nakledilmemiş olması onun müntesiplerinin kendi re'yelerine uyararak imamlarının yolundan uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. İbn Teymiyye, “ehl-i hevâ” adını verdiği şâz grupların birçoğunun Kûfelilerden olmasını da buna bağlar.

Bütün bu eleştirel yaklaşımına rağmen İbn Teymiyye, Hanefilerin özleri itibarıyla inanç konusunda doğru tutum içerisinde oldukları görüşündedir ve buna yeri geldikçe işaret eder. Mesela İbn Teymiyye için çok öncelikli itikat meselelerinden olan tevessül konusunda bunu önemle vurgular (2001b, s. 88; 1999, Cilt 2, s. 307). Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan rivayetler ve Kudûri'nin (ö. 428/1037) Kerhi'ye şerhi gibi mezhebin muteber kaynağından getirdiği iktibaslarla Hanefilerin mahlûklarla tevessülü, Allah'tan başkası adına yemin etmeyi kabul etmediklerini söyler. Onların bu görüşünün sair ulemaya da mutabık olduğunu bildirir. İbn Teymiyye (1987, Cilt 6, s. 86), aynı zamanda Hanefi mezhebinin küfrü yayanlara karşı en şiddetli mezhep olduğunu da söyler.

İbn Teymiyye (2004a, Cilt 12, s. 204) kimi çevrelerce Hanefilere yönelik söz konusu olan “Kur’an’ın yaratılmış olduğu görüşünü benimsedikleri” şeklindeki ithamdan Ebû Hanîfe’yi ve Hanefileri uzak tutar. Burada onun istinat ettiği Hanefî kaynak ehl-i hadis metoduna yakınlığı ile bilinen Ebû Cafer et-Tâhâvî’dir (ö. 321/933). İbn Teymiyye her devirde selefiler tarafından sevilen Tâhâvî’nin meşhur akait metninden hareketle (et-Tahâvî, 1993, ss. 31, 40) Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan’ın ve onlara ittiba edenlerin selefi/Sünnî akideye uygun bir Kur’an görüşlerinin olduğunu beyan eder (1991, Cilt 1, ss. 198-199).

1.2. İbn Teymiyye’nin Hanefî Usûlü Hakkında Genel Değerlendirmeleri

İbn Teymiyye’nin Hanefî fıkhnın hem kurucu imamlarının hem de müteahhirîn imamlarının eserlerini iyi mütalaa ettiğini görmekteyiz. Ebû Hanîfe’nin *Fıkhu’l-ekber’i*, (1991, Cilt 4, s. 23; 2004a, s. 319; 2004b, Cilt 5, ss. 46-47, 140) Ebû Yusuf’un *İhtilâfu Ebi Hanîfe ve İbn Ebi Leylâ* isimli eseri, İmam Muhammed’in *Kitabu’l-hiyel* isimli ilk eserleri İbn Teymiyye’nin kaynakları arasındadır. Ebû Bekr Cessâs, Ebû Zeyd Debûsî, Serahsî gibi ilk dönem usûl müelliflerine referansları da İbn Teymiyye’nin eserlerinde görmekteyiz (1986, Cilt 2, s. 180; 1991, Cilt 1, s. 84; 1999, Cilt 2, s. 29; 1995, s. 448; 2004b, Cilt 12, s. 52).

İbn Teymiyye’nin ehl-i re’y usûlüne temel eleştirisinin kökeninde onların nasslarla ilişkisinin dayandığını söyleyebiliriz. Hanefilerin nassları bilme ve anlamada başarısız olduğunu belirten İbn Teymiyye, kendilerinin bu başarısızlığının onları re’y kullanmaya ittiğine işaret eder. O, İmam Şâfiî’nin “*Fıkıh tahsil etmek isteyenler Ebû Hanîfe’nin iyalidir çocuklarıdır*” sözünü de Ebû Hanîfe’yi övme anlamında değil, gereksiz şekilde genişletilmiş fıkhnın tahsilinin Ebû Hanîfe’nin yöntemini bilmeyi zorunlu kıldığı doğrultusunda yorumlamıştır. Ona göre Şâfiî’nin bu sözlerindeki muradı Hanefilerin hükümlerin delillerini bilmesi manasında değil, onların eleştirel mahiyette olup konuları tefri’ etme alanındaki “ustalıklarıdır”. İlim çevrelerinde İmam Şâfiî’nin Ebû Hanîfe’ye yönelik bir övgüsü gibi algılanan söz konusu ifadenin İbn Teymiyye tarafından yapılan ve bilindik kanaate aykırı olan bu yorumu onun rey fıkhnına bakışı konusunda önemli ipuçları içermektedir. İbn Teymiyye, Hanefilerin nassları anlama yöntemi konusundaki sakîm yaklaşımlarının hem usûl-i fıkıh hem de usûlüddin konularında onların nasslara en çok muhalefet eden kimseler olması sonucunu doğurduğunu belirtir (2012, ss. 11-12, 13).

Burada dikkat çeken noktalardan birisi İbn Teymiyye'nin ehl-i sünnetin diğer üç fıkıh mezhebinden bahsederken genel olarak o mezheplerin imamlarının şahsi ilmi keyfiyetleri üzerinden muhakeme yürütmesidir. Bundan farklı olarak Hanefileri ise imamları üzerinden değil; gurup ve camia olarak “ehl-i re'y”, “ehl-i Kûfe”, “Kûfiyyûn” olarak zikretmektedir. İbn Teymiyye'nin ehl-i re'yi/Hanefileri Ebû Hanîfe'yi ön planda tutmaksızın sunması, Hanefilere yönelik eleştirilerinin Ebû Hanîfe'nin şahsına yönelik eleştiriler gibi görülmesinin önüne geçmek, böylece kendi nezdinde saygıdeğer olan bir imamı bu olumsuzluktan uzak tutma cehdi gibi değerlendirilebilir.

İbn Teymiyye'nin Hanefi usûlüne eleştirilerinin genel olarak aşağıdaki noktalarda odaklandığını söyleye biliriz:

1.2.1. Hanefiler, istidlal konusunda, hükümlerin delillerini bilme konusunda sorunludurlar. Bu noktanın İbn Teymiyye eleştirilerinin temel dayanağı olduğunu bir daha hatırlatmakta fayda var. Şöyle ki ehl-i re'y ekolün en umde özelliği olan re'yciliğin, aslında keyfi bir tercih olmayıp bunun onlarda mevcut bulunan bir sorunun (nassları iyi bilmeme ve anlamama) neticesi olduğu kanaatinin İbn Teymiyye eleştirilerinin kökeninde dayandığı düşünmekteyiz.. Araştırmamızın sonraki bölümlerinde göreceğimiz üzere hem kıyas hem farazî fıkıh ve hîle-i şer'iyye konusundaki yanlış tutumlar bir şekilde nassları ve onların istidlalini iyi bilmemekten kaynaklanmaktadır.

İbn Teymiyye'nin Hanefilerin Kitap ve sünnete en çok muhalefet eden mezhep olması ve içlerinde bidat ehli gurupları barındırmaya daha müsait olması gibi temel eleştirileri de aslında bir şekilde re'y ekolünün nassları bilmeme ve delaletini anlamam sorununun bir uzantısı olarak değerlendirdiğini söyleye biliriz.

1.2.2. Hanefilerin genel usûl kuralları yoktur veya yetersizdir. İbn Teymiyye'nin Hanefilerin yerleşmiş usûl kuralları konusunda yetersiz olduklarını iddia etmesi manidardır. Cessâs, Debûsî gibi ilk dönem Hanefi usûl müelliflerini İbn Teymiyye iyi bilmekte idi. Bunların iyi şekilde sistemleşmiş usûl eserlerini telif ettiklerinden de haberdar idi. Hatta Cessâs'ın simasında Hanefi usûl sistemi İbn Teymiyye'nin de çokça başvurduğu ilk Hanbelî usûl eserinin biçimlenmesinde etkin bir rol oynamıştı (İltaş, 2012, s. 41-42). Aynı şekilde tevatür haber, istihsan gibi İbn Teymiyye'nin de benimsediği ıstılahların ehl-i re'y/Hanefiler tarafından usûl literatürüne kazandırıldığı malumdur. O zaman “neden İbn Teymiyye

Hanefileri usûl kurallarının kısıtlılığında itham etmektedir?” diye bir soru meydana çıkmaktadır. Eğer, burada ölçü kendisinin de işaret ettiği üzere Ebû Hanîfe ve arkadaşları tarafından sistemli bir usûl eserinin yazılmamasıysa İmam Malik ve Ahmed’in de böyle eserlerinin olmaması unutulmamalıdır.

1.1.3. Bunun yanında İbn Teymiyye’nin ait olduğu geleneğin imamı Ahmed b. Hanbel’den fûru’ konularda olduğu gibi usûle ait meselelerde de farklı birbirine zıt görüşler rivayet edilmiştir. Yani İbn Teymiyye’nin Hanefi geleneğe atfettiği “usullerinin kesin olmaması” eleştirisi bir şekilde Hanbelilere de aittir. Ebû Hanîfe gibi Ahmed b. Hanbel’in de usûlü müteahhirîn mensupları tarafından istikrâ yöntemi ile sonradan sistemleştirilmiştir. Fikrimizce İbn Teymiyye bu konudaki eleştirileri ehl-i hadis refleksi ile yapılmıştır. Burada müellifin re’y ekolüne köklü, düzenli bir gelenek statüsü tanımama, onu ehl-i hadisle aynı değerlerde bir düşünce sistemi görmemeye meyli ön plandadır.

2. İBN TEYMIYYE’NİN USÛL ALANINDA HANEFİLERE ELEŞTİRİLERİ

İbn Teymiyye’nin Hanefilere eleştirileri yukarıda sunduğumuz risalesinde belirtilen noktalardan ibaret değildir. Bu küçük risale aslında onun eleştirilerinin temel noktalarını içermekte olup bu noktaları diğer eserlerinde yeri geldikçe genişletmiş daha net usûl konuları ile gerekçelendirmiştir. Bu doğrultuda İbn Teymiyye’nin Hanefi fakihlerine usûl alanında genel olarak en belirgin eleştiri alanlarına aşağıda göz atacağız.

2.1.Kıyas

İbn Teymiyye, kıyas konusunda onu tümünden inkâr edenlerin olduğu gibi onda “israf edenlerin”, aşırıya gidenlerin olduğunu da söyler. Birinci gurup kıyası inkâr eden aşırılar Şia ve Zahiriler ve Mutezileden bazıları olduğu gibi ikinci gurup aşırıları ise ehl-i rey yani Hanefilerdir. Öğrencisi İbn Kayyim onun bu görüşünü açıklayıcı mahiyette ehl-i re’y ve zahirileri karşılaştırarak şöyle bir mukayese yapar (İbn Kayyim, 2019, Cilt 1, s. 443):

“Re’y ve kıyas ashâbı nasslardaki manalara Şari’in yüklediği manadan daha fazlasını yüklemişler. Lafızların zahirlerine bağlı kalan ekol ise nasslardaki mananı Şari’nin muradındakinden daha mahdut şekilde algılamış, manaları daraltmışlar”.

İbn Teymiyye (el-Mu’cizatu ve keramatu’l-evliya, 61), her iki meylin yanlış olup doğru olanın ise orta yol olduğunu söyler.

İbn Teymiyye, Hanefilerin kıyas konusundaki yanlışlıklarını genel olarak üç noktada topladığını görmekteyiz:

2.1.1.Konuların hükümlerini ilk önce nasslarda aramayıp direk kıyasa başvurmuşlar – İbn Teymiyye’ye göre Allah’ın dinini kâmil kılması ve peygamberin “cevâmi’u’l-kelîm” olması dolaylı olarak nassların tüm hükümleri kuşatması demektir. Sorun sadece bu nassların delaletinin anlaşılmasında, fehmedilmesindedir (İbn Teymiyye, Câmi’u’l-mesâ’il, Cilt 2, 373).

2.1.2.Kıyas yöntemi ile bazı sahih nassları inkâr etmişler – İbn Teymiyye’nin nazarında sahih nass hiçbir vecihle reddedilemez, kıyas nassın önüne geçemez. (Teymiyyeler, Müsevvede, 368).

2.1.3.Usûlüne uygun olmayan fasit kıyas yapmışlardır (İbn Teymiyye, el-Mu’cizâtu ve keramâtu’l-evliya, 61) - İbn Teymiyye’nin fasit kıyası şu şekillerde olduğunu bildirmektedir: a) İki farklı hükümlere delalet eden nassın birini diğeri ile kıyas edilmesi; c) Nassın kıyasın fasit olmasına delalet etmesi; c) Allah’ın ve peygamberinin muteber görmediği bir vasıfla iki şeyin hükmünü birleştirmek veya ayırmak fasit kıyastır (İbn Teymiyye, 2004b, Cilt 19, ss. 287-288).

Bu üç sebep aynı zamanda aşağıda ayrıca başlıkta ele alacağımız İbn Teymiyye’nin düşüncesindeki “kıyasa aykırı nass” konusuna eleştirisinin de temel sebepleridir.

2.2.“Nassa Aykırı Kıyas” Düşüncesine Eleştiri

Bilindiği üzere Hanefiler kıyasa ve usûle aykırı olması sebebi ile bazı ahad haberleri kabul etmemişlerdir (Cessâs, 1994, Cilt, 3, s. 360, Cilt 4, s. 117). Hanefiler genel olarak bunu ahâd haberin kat’î bilgi ifade etmemesi (es-Serahsi, Usûl, Cilt 1, s. 354), ile izah edip istihsana başvurma sebeplerinden biri olarak sunmuşlardır. Fakat bu tartışma ehl-i hadisin ahad mütevatir ayırımı yapmadan tüm isnadı sahih haberleri kat’î nass kabul etmesi (el-Bâkistanî, 2002, s. 35-37) sebebi ile farklı bir boyuta taşınarak Hanefilerin “sahih sünnete zıt hükümler vermesi” ve aynı zamanda “nassla aklın çatıştığını iddia etmeleri” ithamını gündeme getirmiştir. İbn Teymiyye’nin de bir ehl-i hadis mümessili olarak böyle bir ithamı içeren ilmi birikimi miras aldığını söyleye biliriz. Nitekim İbn Teymiyye’nin fıkıh düşüncesinin temel doktrini ehl-i re’y/Hanefiliğin “kıyasa aykırı rivayet” imkanının inkârı mahiyetinde olan

“sahih nakil salim akıl ile çelişmez” tezidir. İbn Teymiyye kendisinin kıyas anlayışını da bu tez müstevisine oturmuş (Duman 2018, s. 177) ve Hanefilere bu yönde ciddi eleştiriler yöneltmiştir. İbn Teymiyye, kendisinin kıyas düşüncesini ifade eden ve aynı zamanda Hanefilerin bu yönde yanlış bulduğu iddialarını cevapladığı *Kıyâs* isimli bir risale de kaleme almıştır.⁵⁹ İbn Teymiyye, bu risalesinde genel olarak Hanefilerin “nasslardaki bazı hükümlerin kıyasla elde edilen hükümlere aykırı olduğunu” iddia ettiklerine işaret etmiş ve onların bu “iddiaları”nı çürütmek için fûru fıkhındaki konu ile ilgili örneklerini teker teker ele alarak cevaplamıştır.

Başta da işaret ettiğimiz gibi bu konuda İbn Teymiyye’nin Hanefilere esas eleştirisi onun fıkıh ve kelam düşüncesinin esasını teşkil eden “sahih nakil salim akla aykırı olmaz” tezidir. İbn Teymiyye’ye göre sahih nakil ve salim akıl aynı ilahi kaynaktan geldikleri için biri diğeri ile tenakuz içerisinde olamaz. İbn Teymiyye’ye göre nass eğer Allah’ın nazil ettiği vahiyse kıyas da yine Allah’ın insanoğluna indirdiği Mizân’dır. Hem nass, hem de Mizan ilahi menşeli oldukları için bunların biri diğeri ile çelişmesi mümkün değildir. Eğer bir çelişki görüntüsü varsa o zaman ya nass sahih değildir ya da kıyas usûlüne göre uygulanmamıştır (İbn Teymiyye, 2004b, ilt 19, ss. 176, 288). Böylece İbn Teymiyye, nass kıyas çelişmesini aslında nass veya kıyasta ayrı ayrılıkta mevcut bulunan sorun olarak değerlendirmektedir. Nassın sorunu derken o bunu iki yönden ele almaktadır:

2.2.1.Nassın sıhhati ile ilgili sorun – Müçtehit tarafından zayıf bir hadis sahih olarak kabul edilebilir veya sorunlu bir hadisin muarız rivayetleri zayıf olarak kabul edilmiş olabilir. Burada kıyas işlemi (ta’lîl) sahih olsa da nassların sıhhatle ilgili sorunları sebebi ile kıyasa aykırılık sonucuna varılabilir.

2.2.2.Nassın delaleti ile ilgili sorun – bu nass birkaç manaya delaletinin mümkün olması halinde müçtehidin delaleti sadece nassın zahiri ile sınırlı tutması sorunudur. Bu durum nassla kıyasın arasında çelişki olması izlenimini vere bilmektedir.

Kıyas nass çelişkisi konusunda ikinci ana sorun ise kıyas işleminin kendisi ile ilgilidir. Başka ifade ile söylersek bu sorun kıyasın usûlüne göre yapılmaması sorunudur. İbn Teymiyye’nin

⁵⁹ İbn Teymiyye’nin öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye’nin bir sorusu üzerine yazdığı bu risale *Mecmû’u fetâvâ* isimli eserin usulle ilgili 20. Cildinde bulunmaktadır (İbn Teymiyye, 2004b, Cilt 20)

kıyas işleminde en önemli gördüğü nokta illetin tespiti konusudur. Eğer illet hem asılda hem de fer’de hiçbir engelleyici (mâni’) bir sebep bulunmadan mevcut bulunursa bunlar aynı hükme tabi tutulurlar. Bu şeriatla hiçbir şekilde çelişmeyecek sahih bir kıyastır. Aynı zamanda aralarında hiçbir farkın bulunmadığı iki olayın kıyası da sahih olup şeriatla çelişmesi imkânsızdır (İbn Teymiyye, 2001a, ss. 289-290).

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye’ye göre Hanefilerin iddia ettikleri “*nass ve kıyasın tearuzu*” sorunu aslında insanın kendisinden kaynaklanan sübjektif bir sorundur. Burada ya nass yanlışı değerlendirilmiş ya da kıyas yanlışı yapılmıştır.

2.2. Hîle-i Şer’iyye

“Şekil bakımından hukuka uygun bir işlemi vasıta kılarak yasaklanmış bir sonucu elde etmek amacıyla yapılan muamele” gibi tanımlanan (Köse, 1998, s. 178) hîle-i şer’iyye İslâm hukuk geleneğinde en çok Hanefilerle ilgili zikredilmektedir. Nitekim bu konuda yazılmış ilk kitap *el-Mehâric fi’l-hiyel* isimli eser de Hanefilerin kurucu imamlarından Muhammed b. el-Hasen’e nispet edilmektedir (Şeybânî, 2021).

İbn Teymiyye, hîle konusunda ayrıca *Kitâbu İkâmeti’d-delil alâ ibtâli’t-tehlîl* isimli eser yazmıştır. Hîle konusunda yazılmış en hacimli eser olarak bilinen bu kitapta müellif, kendisinden önceki ulemanın bu konudaki görüşlerini sıralamış, onun temel felsefesini değerlendirmiş ve konu hakkında şiddetli eleştirilere yer vermiştir (Köse, 1996, s. 53). Eserinde nassları ve bu nasslardan çıkarılmış genel kuralları ihtiva eden 24 veçhe üzerinden fıkhıta hilenin haramlığını isbata çalışmıştır. Münafıklar için nazil olmuş Bakara suresinin 29. âyetinin ışığında hileni *hud’a* (aldatma) olarak değerlendiren İbn Teymiyye, böyle bir uygulamayı münafık emeli olduğunu bildirmektedir. Aynı şekilde “*Ameller niyetlere göredir*” hadisinden de hareketle akit ve tasarruflarda esas olanın maksatlar olduğunu ve hilenin bu açıdan makâsıdu’ş-şer’e muhalif olduğuna işaret etmektedir.

Hem bu eserinde hem de hîle konusuna temas ettiği diğer eserlerindeki farklı yerlerde İbn Teymiyye, fıkhıta hilenin mezmûm (eleştirel) re’y yöntemi olduğuna ve bunun Kûfe fıkhı düşüncesinin metodu olduğuna işaret etmiştir. İbn Teymiyye hilenin sonradan meydana çıkmış bir bid’at olduğunu söyler. Onun nazarında hükümlerde hileye başvuranlar genellikle metodolojilerinde re’yin baskın olduğu guruplardır. İbn Teymiyye, bu ekolün hem kendilerinin hem de “*re’yun mahz*” adlandırılan nasslardan bağımsız re’ylerinin (bir

anlamda metodolojilerinin) sahih rivayetlerle zemmedildiğini söyler. Onun nazarında hile bu tür mezmûm re'yin ta kendisidir. Bu tür rey ne sahabe eserine dayanmaktadır ne de hile olarak herhangi bir asla kıyas edilmesi mümkündür. Benzeri bulunmayan bir asilla sabit olan bir hüküm ise batıl reydir. İbn Teymiyy'e göre re'y aslında sünnetin getirdiği kolaylıkları zorlaştıran bir şeydir. Aynı zamanda re'y, hile olarak dini hadlerin çiğnendiği ve haramların helal kılındığı bir seviyeye indirmektedir. İbn Teymiyye, bu görüşünü Hz. Peygamber ve sahabeden nakledilen re'y karşıtı birtakım rivayetlerle delillendirmektedir. O, sahabenin bu rivayetlerini onların re'yi zemmetmeleri ve re'y kullanmanın haramları helal, helalleri haram kılma özelliğinin beyanı olarak değerlendirmektedir (İbn Teymiyye, 1987, Cilt 6, 144).

İbn Teymiyye, aslında re'yin fıkhıta sünnetin açtığı genişliği daraltan bir metot olduğunu vurgular. Re'yle yaratılan bu darlık sonradan yine re'yden doğan hile ile genişletilmeğe çalışılmaktadır (İbn Teymiyye, 1987, Cilt 6, ss. 147-148). İbn Teymiyye, bu tezini şarta bağlı talak (mu'allak talak) ve mükrehin yemini konusundaki itirazlarında dolaylı olarak dile getirmiştir. O, Hanefi kadılarının talakı bir şarta bağlamayı Allaha yemin gibi kabul ettiklerini, selefın ve mezhep imamlarının yapmadığı bir bidati meydana çıkararak şartlı talakı geçerli saydıklarını söyler (İbn Teymiyye, 2019, Cilt 1, s. 43). Cumhur ise iki şekilde talakın caiz olmadığına hükmetmişler: a) "Hangi kadınla evlenirsem o boş olsun" gibi şartlı talak; b) Mükrehin talakı. İbn Teymiyye, Hanefilerin cumhurun hilafına bu gibi şartlara bağlanmış talakların ve ikrah altındaki akitlerin sonucunda zor duruma düşen şahısların hileye ihtiyaç duyduğunu söyler. Ona göre Muhammed b. Hasen de *Kitabu'l-hiyelini* bu ihtiyaç doğrultusunda yazmıştır (İbn Teymiyye, 2019, Cilt 1, ss. 48-49).

İbn Teymiyye, hilenin çıkış noktası olarak kabul ettiği re'yi ve bu metoda başvuranları ciddi biçimde eleştirmiştir. Ama burada eleştirilen şeyin bir te'vil şeklinde meydana çıktığını ve bunu küfr-i inâdiden olmadığına da işaret etmeği unutmamıştır. İbn Teymiyye hilenin Kûfe ilim muhitinde meydana çıkmasına işaret etse de bunun Kûfe fıkıh ekolünün kurucusu saydığı zümre tarafından uygulanmadığını söylemektedir. Bu zümre İbn Teymiyye'ye göre Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd – İbrahim en-Nehâî – Hammad b. Süleyman silsilesidir. İbn Teymiyye, bu çevrenin bu yöntemi kullanarak hüküm vermediklerini bildirerek tam aksine hile aleyhine rivayetlerin de bu zümreden geldiğini söyler. Görünen odur ki İbn Teymiyye, hilenin Kûfe/Hanefi ekolü içerisinde mezhepleşme dönemi ile beraber girdiği kanaatindedir. Nitekim *Kitâbu'l-hiyel'i* Muhammed b. Hasen'e atfederek onun hileyi

bazı fıkhi hükümlerin çıkmazlarından kurtulma çaresi olarak gördüğünü söyler (İbn Teymiyye, 2019, Cilt 1, ss. 48-49).

Sonuç olarak İbn Teymiyye'nin hile eleştirilerini şu temel noktalar üzere tasnif edebiliriz:

- a. Hile Kitap ve Sünnete, selefin uygulamasına zıt bir yöntemdir.
- b. Hile hükümlerde maksatların esas olması kaidesine aykırıdır
- c. Hile mezmûm re'y cinsindedir. Mezmûm re'yle daraltılan alan yine mezmûm re'yle/hile ile genişletilmektedir. Dolayısı ile bu yönden hilenin mahiyeti yapay sorun yaratarak onu yapay yöntemle çözmekten başka bir şey değildir.

2.3.Farazî Fıkıh

Farazî fıkıh “vuku bulmayan meseleler hakkında verilen fetvalardır” (Ebû Zehra, 1962, s. 215). Mahiyeti itibarı ile farazî fıkıh bir re'y faaliyetidir. Nitekim ona re'y kelimesinden türeyen *Fikhü'l-Eraeyti* fikhu eraeyte/eraeytiyyünde denilmiştir (Kılıç, 2021, ss. 69, 77-81). Bu yönü ile fıkıh tarihinde genel olarak Irak ekolü, özel olarak da Ebû Hanîfe ve ashabı ile ilişkilendirilmiştir. Muhammed b. Hasan el-Hacevi (ö. 1956), farazî fıkıhı ilk icat edenin Ebû Hanîfe olduğunu söylemektedir (Hacevi, 1995, Cilt 1, s. 4019). Ebû Zehra (1962, s. 216), Hacevi'nin bu görüşünü kabul etmemektedir. Onun nazarında Ebû Hanîfe, farazî fıkıhı icat etmemiş sadece onu genişletmiş ve geliştirmiştir. Bu konuda sonuç ne olursa olsun re'y ekolünün fıkıh düşüncesinde farazî fıkıhın özel bir yeri olduğunu söyleye biliriz.

Yukarıda bahsi geçen *er-Risale fi fedaili eimmeti'il-erbaa* isimli risalesinde de gördüğümüz gibi İbn Teymiyye'nin nazarında tefri' /farazî fıkıh faaliyetini ehl-i re'y içerisinde meydana çıkması iki sebebe dayanmaktadır:

- Hanefilerin usûl konusunda kendi imamlarından açık ve net kuralların gelmemesi
- Hanefilerin nasslar ve onların delaleti konusunda mahir olmamaları

İbn Teymiyye'ye göre (2012, ss.11-12) bu iki temel yetersizliği telafi etmek, eksiklikleri gidermek için Hanefiler fıkıhın tefri'ine ve farazî fıkıha başvurmuşlardır.

Farazî fıkıhı İbn Teymiyye bir mühdes re'y faaliyeti olarak görmektedir. Nitekim farazî fıkıh konusuna yer verdiği diğer bir esri *el-İstikame*'de söz konusu meseleyi mühdes, mezmûm re'yin eleştirisi bağlamında ele almıştır. İbn Teyniyye, usûlde mühdes re'yin kelim ilmi

şeklinde mevcut olduğuna işaret ederek, fıkıhta da fûru' konularında eleştirel re'yin mevcutluğundan bahsetmektedir (İbn Teymiyye, 1982, Cilt 1, s. 4). Fûru fıkıhta eleştirel re'yin tezahürlerinden birisi yapay şekilde konular üreterek bunların nasslarda hükümlerinin olmadığı iddiası ile re'ye başvurulmasıdır. İbn Teymiyye, bu durumu ehl-i re'yin yukarıda işaret ettiğimiz usûl ve nasslar konusunda “yetersizliğinin” mahsulü olan “*nassların tüm olayları kapsamadığı*” görüşünün eleştirisi çerçevesinde değerlendirmiştir. Onun nazarında konuları yapay şekilde dallandırıp çoğaltarak sonra da bunların hükümlerinin nasslarda bulunmadığını iddia etmek üç sebepten yanlıştır:

2.4.1. Üretilen bu konuların büyük bir kısmı hiçbir zaman baş vermeyecek olaylardır. Bu sebepten nassların bu gibi olaylara hüküm getirmesi lüzumsuzdur. Vasiyetler, talak, yemin gibi alanlarda üretilen konular üzerinde iyice düşünüldüğü zaman bunun doğruluğu açıkça görülmektedir.

2.4.2. Bu tür konular fasit asıllar üzerine bina edilmiştir. İbn Teymiyye göre sünneti bilen birisi bu fûruların, hangi asıllar üzerine bina edildiğini açıklayamaz. Hakiki asıllara arz edildiğinde bu konuların hepsinin boş olduğu meydana çıkacaktır. Buna misal olarak İbn Teymiyye, Muhammed b. Hasen'in *Câmi'ul-kebîr*'inde yemin meselesini Kûfe nahiv ekolünün kuralına bina ederek ortaya koyduğu hükümleri göstermektedir. İbn Teymiyye, yemin konusunda asıl olanın yemin edenin niyeti olduğunu söyler. Bundan sonra ise önemli olan bu niyeti belli eden karineler ve örftür. Böylece İbn Teymiyye, Kûfelilerin yemin konusunda nahiv kurallarını öne geçirmelerini ciddi usûl hatası olarak kabul etmektedir. İbn Teymiyye, yönetim ve siyaset konularında da ehl-i re'yin bu gibi hatalar yaptığını söyler. Onlar fasit usûller üzerine bina ederek şeriata muhalif bir sürü fûru üretmişlerdir. İbn Teymiyye, böyle bir faaliyete ihtiyaç olmadığına işaret eder mahiyette Peygamberin cevâmi'u'l-kelim olduğunu söyler. Cevâmi'u'l-kelim özelliği İbn Teymiyye'nin nazarında peygamber sünnetinin külli, genel kaideler içermesidir.

2.4.3. İbn Teymiyye, nassların insanların yüzleştiği tüm olayların hükmünü içerdiğini söyler. Bunun mantıki devamı olarak da ehli-nassın fetva kabiliyetinin daha gelişmiş olup bu açıdan Müslümanlara daha faydalı olduklarını söyler. Bunun mukabilinde re'y ehli nassları az bilmekte buna göre de insanların ihtiyaçlarına cevap verecek fetvalar ortaya koyamamaktadırlar. Müslümanların sorunlarını çözmek için nassları iyice bilinmesine ihtiyaç vardır. İbn Teymiyye ehl-i re'ye nass bilgisinin yerine bu nasslara muhalif olan

“usûllerin” olduğunu söyler. Böylece o, farazî fıkha başvurmanın “nassların şumûllülüğü” prensibi ile çeliştiğini göstermektedir (İbn Teymiyye, 1982, Cilt 1, ss. 8-13). Bunun yanında ehl-i rey için İbn Teymiyye’ye göre “kronikleşmiş bir illet” haline gelen nassları iyi bilmeme sorununun onların farazî fıkha baş vurmalarında temel sebep olduğuna da işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere ehl-i re’yi farazî fıkıh ve tefri’ konusunda şiddetli eleştirmiş hatta ekolün fikhını tedvin etmiş Muhammed b. Hasen’i bu meselede “fasit asıllar uygulamakta” itham etmiştir. İbn Teymiyye’nin İmam Muhammed’i hîle-i şer’iyye konusunda olduğu gibi farazî fıkıh konusunda da mezmûm rey kullanma yönünden eleştiri dairesine dahil etmesi onun yukarıda zikrettiğimiz “Ebû Hanîfe’den kesin kurallar gelmediği için müntesiplerinin kendi re’yelerine uyararak imamlarının yolundan uzaklaşması” iddiasının mantıkî devamı olarak mütalaa ede biliriz. Nitekim, Ebû Hanîfe’nin ismini ehl-i hadis alimlerle birlikte zikrederek onları usûlü soyutlaştırıp farazî konular üretenler gibi olmadıklarını söylemiş, bununla Ebû Hanîfe’yi farazî fıkıh uygulamasından uzak tutmuştur (İbn Teymiyye, 2004b, Cilt 20, s. 402). Aynı pasajda yine Ebû Hanîfe’nin İbn Teymiyye nazarında “fıkıh usûlünü en iyi bilen ve onu hükümlerin istidlalinde en iyi şekilde kullananlardan” olduğu anlaşılmaktadır. Burada ilginç olan böyle bir usûl bilgisine ve onu başarılı şekilde uygulama istidadına sahip Ebû Hanîfe’nin bu meziyeti en yakın talebesi İmam Muhammed de dâhil olmakla kendisinden sonrakilere aktarmamasını İbn Teymiyye’nin kolayca kabul etmesidir. Onun bu kabulünün Ebû Hanîfe’yi bir şekilde re’y ekolüne mesafeli gösterme cehdi olarak anlaya biliriz.

SONUÇ

İbn Teymiyye’nin Hanefilik hakkındaki görüşlerinin genel olarak eleştirel bir meyil üzere olduğunu söyleye biliriz. Ama bu eleştirinin genel olarak bir metodoloji eleştirisi olduğunu unutmamalıyız. İbn Teymiyye, genel olarak Hanefilerin kurucu imamlarını bir iki istisna dışında selef –i salihîn zümresi içerisinde değerlendirdiğini görmekteyiz. Aynı şekilde o, Ebû Hanîfe’nin fikhının Abdullah b. Mes’ud’a dayandığına dikkat çekerek bu ekolün sahabe kaynaklı meşru bir gelenek olduğuna işaret etmiştir. Bunu devamlı olarak kendi eserlerinde yeri geldikçe “dört imam”, dört mezhep” gibi kavramları kullanarak da teyit ettiğini söyleye biliriz. Aynı şekilde İbn Teymiyye’nin akâit alanında kendisinin önemli gördüğü bazı konularda Ebû Hanîfe ve arkadaşlarını takdir ettiği de görülmektedir.

İbn Teymiyye'nin Hanefilere eleştirilerine gelince fûru fikhın farklı konularında bekliden bir makalenin boyutlarını aşacak eleştiri noktalarının olduğunu söyleyebiliriz. Fakat usûl alına gelince İbn Teymiyye'nin eleştirilerini bu konuda iki noktada ele almak mümkündür. Birincisi Hanefi usûlünün genel mahiyetine ait eleştirilerdir. Burada o, Ebû Hanîfe'nin usûlünün net şekilde bilinmediğine işaret eder. Bunun mantıki devamı olarak da farklı bidat guruplarının bu mezhep içerisinde barınmasının mümkünlüğünü söyler. Aynı şekilde Hanefilerin istidlal sorunlarının, nassları anlama sorunlarından kaynaklandığını ifade eder. Bunun sonucu olarak da onların diğer üç mezhebe nazaran daha çok Kitap ve Sünnete muhalif hükümler verdiklerini söyler. İbn Teymiyye'nin bu konuda değerlendirmelerinin genel olarak ehl-i hadis refleksi bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Ebû Hanîfe'den usûlle ilgili net kuralların rivayet olunmaması ve bunun genel olarak Hanefi usûlünde belirsizlikleri doğurması kanaatinin re'y metodolojisinin meşruluk zemini ile ilgili belli kaygılardan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

İbn Teymiyye'nin Hanefi mezhebine eleştirilerinin ikinci alanı ise usûlün içeriğine ait konulardır. Bu yönde İbn Teymiyye'nin en kapsamlı eleştiri alanı kıyas konusudur. İbn Teymiyye Hanefilerin "nasslara muhalif kıyas" iddiasını eleştirmiştir. İbn Teymiyye'nin bu eleştirisi onun fikh düşüncesinin temelini oluşturan "sahih nakil salim akılla çelişmez" tezinin devamı mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz. İbn Teymiyye, Hanefileri kıyas konusunda "müsrif" davrandıklarını, konunun hükmünü nasslarda iyice aramadıklarını, nassların hem sıhhatini hem de delaletini iyi değerlendirmediklerini ve bu sebeplerden fasit kıyas yaptıklarını söyler. "Nassla çelişen kıyas" iddiası da bu tür yanlış metod uygulanarak yapılan kıyas örneklerinin ürünüdür.

İbn Teymiyye'nin Hanefileri usûl konusunda geniş eleştiri noktalarından birisi de hîle-i şer'iyye konusudur. İbn Teymiyye hilenin Kufe ilim çevresinden çıktığını kabul etse de bu yöntemin Kûfe mektebinin sahabe ve tabiinden olan banileri tarafından kullanılmadığını tam aksine onların fikhîta hîle karşıtı olduklarını bildirmektedir. Hanefi mezhebinin tedvinindeki önemli sima Muhammed b. Hasen'e bu konuda eleştirisi ve bu husustaki genel değerlendirmelerinden hareketle İbn Teymiyye'nin hîle-i şer'iyyenin Kûfe ekolüne bu geleneğin mezhepleşme süreciyle girdiğine inandığını söyleyebiliriz.

İbn Teymiyye fıkihta hile yönteminin ayet ve hadislerle zıt olması yanında onun hükümlerde maksatların esas alınması kaidesine de zıt olduğunu bildirmektedir. İbn Teymiyye fıkihta hileni de eleştirel re'y kapsamında değerlendirdiğini görmekteyiz. Onun nazarında hile mezmûm re'yin bir uzantısıdır. Mezmûm re'y sünnetin açtığı genişliği kısıtlamaktadır. Re'yle meydana getirilmiş hukuki bir çıkmaz yine mezmûm re'yle genişletilmeğe çalışılmaktadır. Görüldüğü üzere İbn Teymiyye'ye göre hilenin mahiyeti onun Kitap ve sünnete muhalif olması ile beraber yapay şekilde çıkartılan fiki sorunların yine yapay şekilde çözülmesidir.

İbn Teymiyye'nin usûl alanında Hanefilere önemli eleştiri noktalarından birisi de farazî fıkıh konusudur. İbn Teymiyye'ye göre Kufe ekolü tarafından kullanılan farazî fıkıh mahiyeti itibari ile mezmûm re'yin bir ürünüdür ve Hanefilerin usûl alanında ve nassları bilme ve anlama konusunda yetersizliklerini telafi etmek için meydana çıkardıkları bir yöntemdir. Bu yetersizliklerin bir uzantısı olan “*nassların tüm olayların hükümlerini kapsamaması*” düşüncesi farazî fıkıhı meydana çıkararak esas etkenlerdendir. Bu düşünce ile yapay şekilde fikhî konular dallandırılıp genişletilmiş/tefri' edilmiş sonra da bu hükümlerin nasslarda bulunmadığı iddia edilmiştir. İbn Teymiyye'nin, “*nassların yetersizliğinden*” farazî fıkıha yönelmeyi üç yönden eleştirdiğine şahit olmaktadır: a) Farazî fıkihta ele alınan konular hiçbir zaman vuku bulmayacak olaylar olduğu için onların hakkında nasslarda hükümler aramak yersizdir; b) Farazî fıkihtaki hükümler fasit asıllar üzerine bina edilmiştir. Meşru' asıllara bu hükümler arz edildiği zaman bunların boş oldukları meydana çıkacaktır; c) Farazî fıkıhla uğraşan ehl-i re'y nassları bilme yönünden sorunludurlar. Bu sebepten bilmedikleri veya anlayamadıkları nassları yok sayarak farazî fıkıha başvurmuşlardır.

Görüldüğü üzere her üç konuda da eleştirinin mihverî re'yin fıkıh ve usûlüne müdahale dairesindedir. Fakat İbn Teymiyye'nin re'yin bu müdahalesinin Kûfelilerin keyfi bir tasarrufu olmadığı, nassları bilme ve delaletini anlama sorununun sonucu olduğu gibi determinist bir yaklaşımı benimsediğini görmekteyiz. Meseleye daha genel şekilde bakarsak İbn Teymiyye'nin nazarında bu olgunun aslında fıkihta re'y metodolojisinin oluşmasının temel etkeni olduğunu söyleye biliriz. Diğer bir şekilde ifade edecek olursak düşünce sisteminin temel göstergesine çevrilmiş re'ycilik, Kûfe ekolünün nassla sorun yaşamasının bir şekilde yan etkisidir.

KAYNAKLAR

Al-Matroudi, A. (2008). İbn Taymiyyah's Evaluation of İstihsan in the Hanbali School of Lav. *Islamic Studies*, 47(2), 155-172.

Âlu Teymiyye. (ts.). *El-Müsevvede fî usûli'l-fikh*. (Haz. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Bakistânî, Z. (2002). *Min usûli'l-fikhi 'alâ menheci ehli'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Harrâz.

Cessas, E. (1994). *El-Füsûl fî'l-usûl* (Cilt 1-4). Kuveyt: Vizaratu'l-avkafi'l-Kuveytiyye

Cümeylî, S. (1985). *Münâzarâtu İbn Teymiyye me'a ulemâ'i asrihi*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi.

Duman, S. (2018). *İbn Teymiyye'nin fikh düşüncesi*. İstanbul: Beka Yayıncılık.

Ebû Zehra, (1962), M. *Ebû Hanîfe*. (Çev. Osman Keskioglu). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Hacevî, Muhammed, (1995). *el-Fikru's-sami fî tarihi fikhi'l-islami*. (Cilt 1-2). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Hasan, İbrahim, İsmail Yiğit, Osman Kazıcı. (1991). *Siyasi-dini-kültürel-sosyal İslam tarihi*. (7.cilt). İstanbul: Kayhan Yayınları.

İbn Teymiyye, T. (1982), *el-İstikâme*, (Cilt 1-2). (Haz. Muhammed Reşad Salim). Medine: Câmiatu İmam Muhammed b. Seûd.

İbn Teymiyye, T. (1977). *Şerhu hadîsi'n-nüzul*. Beyrut: el-MektEbû'l-İslami

İbn Teymiyye, T. (1986). *Minhâcu's-sünnetin'nebeviyye fî nakz kelâmi'siati'l-kaderiyye*. (Cilt 1-9). (Haz. Muhammed Reşad Salim). Medine: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye.

İbn Teymiyye, T. (1987) *el-Fetavâ'l-kübra*. (Cilt 1-6) Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.

İbn Teymiyye, T. (1991). *Der'u ta'âruzi'l-akl ve'n-nakl*. (Cilt 1-10) (Haz. Muhammed Reşad Salim). Suudi Arabistan: Cami'atu Muhammed b. Suud.

İbn Teymiyye, T. (1999) *İktidâ'u's-sırati'l-mustekim li muhelefeti ashabi'l-cehim*. (Cilt1-2). (Haz. Nasr Abdülkerim el-Akl). Beyrut: Daru alemi'l-kitab.

İbn Teymiyye, T. (2001a). *Camiu'r-resail*. (Cilt 1-2). (Haz. Muhammed Raşid Salim). Riyad: Daru'l-a'ta.

İbn Teymiyye, T. (2001b). *Gaidetu'l-celiyye fi't-tevessül ve'l-vesile*. (Haz. Rebi' el-Medhali). Acman: el-Mektebetu'l-Furkan.

İbn Teymiyye, T. (2004a). *El-Fetvâ'l-Hameviyyetu'l-Kübrâ*. (Haz Hamd b. Abdulmuhsin et-Tuveyciri). Riyad: Daru's-Sami'i.

İbn Teymiyye, T. (2004b). *Mecmû'u Fetâvâ*. (Haz. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım). Medine: Mecme'u el-Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi'ş-Şerîf.

İbn Teymiyye, T. (2005). *Şerhu akideti'l-İsfehaniyye*. (Haz. Muhammed b. Riyad el-Ahmed). Riyad: el-Mektebetu'l-asriyye.

İbn Teymiyye, T. (2012). *er-Risale fi fedaili eimmeti'il-erbaa ve ma emtâze bihi kulli imamin min fadileti*. (Haz. Fevaz Muhammed el-A'vdi). Küveyt: Şebeketu varagatu's-Selefiyye.

İbn Teymiyye, T. (2019). *Redd 'ala's-Sübki fi mes'eleti ta'liki't-talak*. (Cilt 1-2). (Haz. Abdullah b. Muhammed el-Mezru'). Suudi Arabistan: Daru İbn Hazm.

İbn Teymiyye, T. (ts.). *Câm'i'u'l-Mesâ'il*. (Cilt 1-9). (Haz. Muhammed Aziz Şems). Riyad: Dâru'l-İtaâti'l-İlm.

İbn Teymiyye, T. (ts.). *Mu'cizâtu ve keramâtu'l-evliyâ*. (Haz. Mustafa Abdulkadir Ata). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İltaş, D. (2012). el-'Udde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 42. ss. 41-42). İstanbul: TDV Yayınları.

Kılıç, H. (2021). *İslam hukuk düşüncesinde farazî fıkıh*. Ankara: Fecr Yayınları.

Köse, S. (1996), *İslam hukukunda kanuna karşı hile Hile-i şer'iyye*. İstanbul: Bileşik Yayıncılık.

Köse, S. (1998). Hiyel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 18. ss. 170-178). İstanbul: TDV Yayınları.

Opwis, F. (2008). The Construction of Madhab Authority: İbn Taymiyya's İnterpretation of Juristic Preference (İstihsan). *İslamic, Law and Society*, 15(2), 219-249.

Serahsî, Ş. (ts.). *Usûl*. (1-2 cilt). (Haz. Ebû'l-Vefâ el-Efğani). Beyrut: Daru'l-ma'arif,

Şeybânî, M. (2021). *el-Mehâric fi'l-hiyel Şer'i çıkış yolları* (Çev. Saffet Köse). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Tabak, H. (2013). *İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in Hanefilere Yönelttiği Tenkitler (Namaz Örneği)*. (Doktora Tezi). Prof. Dr. Vecdi Akyüz, Marmara Üniversitesi.

Tâhâvî, E. (1993). *el-Akîdetu't-Tâhaâvîyye*. (Haz. Nasiruddin el-Albani). Beyrut: el-MektEbû'l-İslami.

Makale Yazım Kuralları

JOMELIPS Dergisi 2016 yılından itibaren iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, endüstri ilişkileri, tarih, felsefe, psikoloji, sosyoloji, İslami ilimler, coğrafya gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

- Hakemli bir dergi olup, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır.
- Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.
- Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları JOMELIPS Dergisi'ne aittir.
- Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 13-15 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle 14 punto ve koyu olarak yazılmalı; Özet yerine “Öz” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar 12 punto büyük harflerle, alt başlıklar ise küçük harflerle, koyu ve 12 punto olarak yazılmalıdır.
- Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.
- Yazılar A4 ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak 25 sayfayı, kelime sayısı olarak da 8000 kelimeyi geçmemelidir. Üst : 2,5 cm Sol : 3 cm Alt : 2,5 cm Sağ :2,5 cm Karakter : Times New Roman 12 punto Satır Aralığı : 1.5 (Paragraf girintileri önce ve sonra 0 nk ve blok yazım şekli yani paragraf başı için girinti yok).
- Makalede satır boşluğu bırakılması gereken yerler şöyledir; Başlıklardan önce ve sonra (1,5 satır aralığında), paragraflar arasında (1,5 satır aralığında), kaynaklar arasında (1 satır aralığında).
- Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “ The Publication manual of the American Psychological Association

(6th edition), 2001 “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır.

- Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> ,
- http://www.muhsenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf
- Makale, sağ üst köşeden sisteme kullanıcı kaydı yapıp, sistem üzerinden gönderilmelidir.

Metin İçi Referanslar/Göndermeler

- Metin içi gönderme ve atıflar, parantez içi sisteme göre verilmelidir. Dipnot, kaynak bilgisi dışındaki açıklama veya bilgilerin verilmesinde kullanılmalıdır.
- Kitaplara yapılan göndermelerde, yıl bilgisinden sonra virgöl konulmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Ancak kitabın belli bir sayfasına gönderme yapılmayıp eser hakkında genel bir değerlendirme yapılıyorsa sayfa numarası vermeye gerek yoktur.
- Başka bir metinden aynen yapılan ve kelime sayısı 40'tan az olan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 40 kelimedenden fazla olan aynen alıntılar yeni bir paragrafta, 10 punto ve normal metnin sağ ve sol tarafında tarafından birer cm daha içeriden yazılmalıdır.
- İki ya da daha fazla yapıta gönderme yapılıyorsa alıntı yapılan yapıtların yazarlarının soyadları, alfabeğe göre sıralanmalı ve eserler arasına noktalı virgöl konulmalıdır.
- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir.

Aydın, A. (1999). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Anı.

Aydın, B. (2005). Çocuk ve ergen gelişimi. İstanbul : Atlas.

- Aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir: (Çetin Semerci, 2007; Nuriye Semerci, 2006).
- Farklı yazarlara ait iki veya daha fazla çalışma aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse alfabetik sıralama yapılır ve kaynaklar arasına noktalı virgöl konulur: (Semerci, 2007; Ünal, 2012)
- Aynı yazarın iki veya daha fazla çalışması aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse yazar soyadı sadece bir kez yazılır, eserler arasına virgöl konulur: (Güneş, 2007, 2009, 2010-a, 2010-b)

• Alıntının kaynağı ikinci bir yayına dayanıyorsa “Güneş, 2007’den aktaran Ünal, 2012” şeklinde atıf verilir ve kaynakçada hem Ünal, 2012’nin hem de Güneş, 2007’nin künyesi yazılır.

• Metin içi atıf örnekleri:

Tek Yazarlı:

Güneş’e (2007) göre ...,

Güneş (2007) ...,

.... (Güneş, 2007).

.... (Güneş, 2007, s. 46).

İki Yazarlı:

Babadoğan ve Ünal’a (2011) göre ...,

Babadoğan ve Ünal (2011) ...,

... (Babadoğan ve Ünal, 2011).

İkiden Çok Yazarlı

Hırça’ya vd. (2009) göre ...,

Hırça vd.(2009) ...

.... (Hırça vd., 2009).

Kaynakların Yazımı

• Atıfta bulunulan bütün eserler, “KAYNAKLAR” bölümünde alfabetik olarak verilmelidir. Eser bilgisi, ikinci ve sonraki satırlara taşarsa bu satırlar, 1 cm daha içeriden yazılmalıdır.

• Bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayını varsa bu yayınlar kaynakçada yıl bilgisinden sonra “a, b, c ...” konularak (2001a, 2001b, 2001c ... gibi) sıralanmalıdır.

• Cilt, sayı, yıl, sayfa numarası vb. bilgilerin bulunduğu elektronik dergilerin kaynakçada verilmesi, basılı dergi gibi yapılır. Bu tür yayımlar için ayrıca web adresini, erişim tarihini vermeye gerek yoktur.

• Kaynaklar bölümündeki künye bilgilerinin yazımında aşağıdaki örnekler dikkate alınmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güneş, F. (2007). Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma. Ankara: Nobel.

Kitap adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır. Kitap adı italik yazılır.

İki Yazarlı Kitap Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

İkiden Çok Yazarlı Kitap Ayhan, H., Dodurgalı, A. vd. (2010). Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları. İstanbul: Timaş.

Kitapta Bölüm

Karaburgu, O. (2006). Cemil Meriç'in dil ve edebiyat üzerine düşünceleri. Cemil Meriç içinde (s. 185-189). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Editörlü Kitap

Güneş, F. (Ed.) (2013). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Editörlü Kitapta Bölüm

Tosun, C. ve Genç, M. (2014). Eğitimin bilimsel temelleri ve araştırma yöntemleri. Firdevs Güneş (Ed.), Eğitim bilimine giriş (2. Baskı) içinde (s. 155-166). Ankara: Pegem Akademi

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Özbay, M. (2009). Türkçe özel öğretim yöntemleri 1 (3. Baskı). Ankara: Öncü.

Çeviren (Çev.) / Hazırlayan (Haz.) Bilgisi Olan Kitaplar

Barzun, J. ve Graff, H. (1996). Modern araştırmacı. (Çev. Fatoş Dilber) Ankara: TÜBİTAK.

Kurum Yayını

Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Makale (Çok yazarlı makalelerde, makale ve dergi isminin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Semerci, Ç. (2007). Öğretmen ve öğretmen adayları için yansıtıcı düşünme eğilimi (YANDE) ölçeğinin geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 7(3), 1351-1377.

- Cilt numarası italik yazılır.

- Makale adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır.

- Dergi adı italik ve her kelimenin ilk harfi büyük.

- Varsa doi:

Basılmamış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Gün, Ö. (2014). 5. sınıf matematik öğretim programındaki kazanımların revize edilmiş Bloom Taksonomisine göre sınıflandırılması: sayılar öğrenme alanı örneği. 13. Matematik Sempozyumu. Karabük Üniversitesi, 15 – 17 Mayıs 2014, Karabük.

Basılmış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Balyemez, S. (2012). Bildirme ekinin dil bilgisi öğretimindeki yeri üzerine. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II. Cilt. Muğla Üniversitesi, 22 – 24 Aralık 2011, Muğla. s. 339-344.

Tezler Er, H. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin biyografi kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gazete / Mecmua / Bülten Yazısı

Ülsever, C. (2002, 7 Aralık). Bu bayram çocuk oldunuz mu? Hürriyet, s. 16.

İnternet Sayfası

Emre, İ. (2012, Haziran 7). Şair, Şehir ve Şiir. www.ismetemre.com (Erişim Tarihi: 2012, 15 Temmuz).